

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

ÅRG. II.

BOKSERIE UTGIVEN AV

ÅRG. II.

FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

1922:1.

GENOM B. RUD. HALL

VOL. V.

582

JOHANNES RUDBECKII AKADEMISKA HÖGTIDSTAL

UTGIVNA I ÖVERSÄTTNING
FRÅN LATINET.

LUND
C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG
(I DISTRIBUTION)

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
1922 : 1. GENOM B. RUD. HALL VOL. V

JOHANNES RUDBECKII
AKADEMISKA HÖGTIDSTAL

UTGIVNA I ÖVERSÄTTNING FRÅN LATINET.

LUND
C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG
(I DISTRIBUTION)

FÖRORD.

De latinska orationer av sedermera biskopen Johannes Johannis Rudbeckius Nericius, vilka här återgivas i översättning, höll han i samband med sin verksamhet såsom professor vid Uppsala universitet och såsom ledare för en på anhållan given, privat kurs vid Wittenbergs universitet. Dessa äro följande.

- I. Tal om vetenskapers och undervisningsanstalters nytta och nödvändighet (1604).*
- II. Avslutningstal vid logikkollegiet i Wittenberg (1609).*
- III. Tal om den påvliga trälldomen och den undransvärda befrielsen därur (1609).*
- IV. Tal om det hebreiska språkets värde och höghet (1610).*
- V. Tal om lärares och lärjungars plikter (1610).*
- VI. Tal om vissa ursprungliga orsaker till krig, meningsskiljaktigheter och mycket ont (1611).*
- VII. Tal vid avskedet från universitet och rektorat (1613).*

Utom n:o IV och VII hava orationerna översatts av sedermera fil. lic. J. Norbäck † och undertecknad i samarbete, varefter de renskrivna översättningarna granskats och förbättrats av f. d. rektorn C. A. Brolén. Dessutom har han utfört översättningen av talen IV och VII. I editionerna av dessa båda har på begäran det av honom begagnade stavsättet i avseende å dt, t och kommatering bibehållits. Däremot har i dessa och övriga tal likformighet eftersträfvats i övriga hänseenden (t. ex. -na, -a i maskulina pluraler, stora bokstäver).

Lund i september 1922.

B. Rud. Hall.

Tal
om vetenskapers och undervisningsanstalters
nytta och nödvändighet

Hållet i Uppsala berömda akademi

av

Mag. Johannes Rudbeckius Nericius

Anno 1604 den 12 september
då han därstädes upptogs i professorernas krets.

Trägna studier mildra sinnet
och tygla obändigheten.

[Lilla tryckmärket]

Tryckt av Olaus Olai Helsing,
Västerås konsistorii boktryckare,
å dess officin.
År 1624.

Till de ärade herrar studerande
herr *Gabriel Holstenius Ferimontanus*
herr *Johannes Olai Dalekarlus*
herr *Johannes Thomæ Berkius*,¹⁾
av vilka den sistnämnde idkar studier vid Uppsala akademi och
de andra i Tyskland,
samt övriga studenter från Västerås stift.

Då studerande unga män av sina föräldrar sändas till berömda skolor och akademier, låta de intet vara sig mera angeläget än att genom något av dem författat exercitium visa för föräldrar, släktingar och befordrare, att de varit trägna och flitiga samt gjort framsteg i sina studier. Därför pläga de låta trycka och tillägna sina beskyddare och gynnare än dikter, än föredrag på prosa, än teser, som de under någon lärares presidium försvarat. Detta är en sed, som jag ingalunda anser föraktlig utan tvärtom berömlig och värd att behållas. Och då några dylika exercitier blivit i nämnda syfte också mig tillägnade, började jag tänka på något sätt att icke blott visa, att detta varit mig kärt och välkommet, utan också ådagalägga min tacksamhet mot dem, som velat visa mig denna heder. Slutligen kom jag att tänka på att jag en gång i Uppsala, nämligen då jag installerades såsom professor därstädes, hållit ett tal, hurudant det nu må vara, om de lärda studiernas värde och nödvändighet. Detta tal har jag beslutit att trycka och tillägna eder, studerande unga män, dels för att visa, att de mig tillägnade alstren av edra studier och övningar äro mig kärlkomna, dels också för att ägga till flit dem som äro tröga i sina studier, men uppmuntra och stärka dem som äro flitiga och raska. Om jag med detta mitt tal kan nå detta dubbla syfte, så förfelar jag icke mitt avsedda mål.

Och härmed anbefaller jag eder alla i Guds nådiga beskydd.
Västerås den 7 oktober Anno domini 1622.

Johannes R[udbeckius] A[rosiensis].

¹⁾ Gabriel Holstenius (1598—1649), född i Norberg av bergsmanssläkt, lektor och domprost i Västerås. Johannes Olai Dalekarlus, adlad Stiernhöök, f. i Rättvik 1596, lektor i Västerås, död 1675; "den svenska lagfarens fader". Johannes Thomæ Berkius (Barchius), f. i Söderbärke 1598, död 1630, blev rector scholæ och logices lector i Västerås.

Om vetenskapers och undervisningsanstalters nytta.¹⁾

Högärevörldige herr ärkebiskop, herr rector magnificus, vittberömda och frejdade professorer, I välförståndiga män, stadens höglovliga och vittlagfarna borgmästare och råd, samt den utvalda krets av ynglingar, som här infunnit sig! Våra förfäder hava stadgat, att envar som blivit kallad till en mer eller mindre hedersam befattning, skall medelst vissa former och ceremonier invigas, förrän han börjar utöva sitt kalls plikter. Detta icke utan skäl, ty genom detta förspel, om jag så får säga, kunde man bättre förstå och bedöma hans goda vilja och samvetsgrannhet samt få en förebildande framställning av hans blivande ämbetsverksamhet.

Härav har också uppstått den seden, att de, som genom edert beslut och eder myndighet blivit utnämnda till offentlig lärarebefattning vid skola eller akademi, först efter att hava hållit ett högtidligt tal tillträda det för dem bestämda verksamhetsområdet. I detta tal bruka somliga med lovord upphöja filosofien eller någon del därav, andra framhålla språken och kannedomen om dem. Många framställa även maningar, huru man skall beflita sig om en hedrandeandel eller om någon särskild dygd.

Om ingenting av allt detta synes det mig att jag bör orda vid detta tillfälle, då I, höglärda herrar, icke blott från ung-

¹⁾ Orationer över detta ämne höllas ofta. Jfr t. ex. presbytern i Rom Ant. Muretus' *De laudibus literarum* (hållt i Venedig 1554), med vilket tals tankegång Rudbeckii ej sällan företer påtagliga likheter. Jfr även t. ex. Jac. Magni Westhii' tal, tillägnat Skytte och tryckt 1607 i Rostock, samt 1649 års svenska läroverksstadga, Årsböcker i svensk undervisningshistoria IV (1921) sid. 59 (86, 87).

domen hört vetenskapen och konsten prisas i härliga lovtal av framstående män och vid mera framskriden ålder själva läst härom utan även helt visst för varje dag med stor glädje njuten av deras ljuvlighet och otroligt stora nytta. Och än mindre skall jag söka genom min maning leda eder till den lycka, som består i utövning av dygden, då I, synens mig redan hava nått den genom att länge leva rättskaffens och lyckligt. Och jag är övertygad om att i denna församling icke finnes någon, som ej har en livlig åstundan att lära känna allt detta och icke anser det ärofyllt att vara framstående däri men däremot skamligt att vara okunnig och taga miste.

På grund av kunskap härom önska icke blott I, högt uppsatta herrar, utan vi alla välsinnade högeligen denna akademi och övriga skolor stor framgång och söka träget befordra deras sak hos vår höge furste, vår allernädigaste herre, för att icke de humanistiska studierna, som för icke synnerligen länge sedan började bedrivas i dessa trakter, åter må börja föraktas, utan att någon söker hindra det, och sålunda det skytiska barbari, som nyss drivits i landsflykt, må åter hit inkallas.

Emellertid, såsom det är vanligt att dygden blir föremål för avund, så finnes tyvärr i vårt olyckliga tidevarv i synnerhet hos den obildade hopen men till och med vid konungars och furstars hov många, som vare sig av okunnighet — som den blindes om färgen — eller av hat till det goda fälla ett oriktigt omdöme om dessa ting, i det de påstå, att de som med mycken iver och stor ansträngning arbeta på akademiens och skolornas bestånd och förkovran, icke ivra för statens väl utan endast under denna förevändning söka sin egen bekvämlighet och fördel och vilja bereda sig en maklig tillvaro.

Det torde därför löna mödan att i denna lysande samling av lärda och bildade män anföra något litet om skolorna och deras huvudändamål, som är att meddela vetenskapliga insikter; på det att var och en må förstå, vad han bör hava för tankar om dylika anstalter med deras lärare och lärjungar och för att denna skamliga tillvitelse må kunna tillbakavisas, så att alla, vilka fatta sakens innebörd och vilja döma utan förutfattad me-

ning, må finna denna tillvitelse vara av mindre värde än ett nötskal.

Jag ber eder nu ödmjukast alla i gemen och var och en särskilt med tillbörlig hänsyn till vars och ens värdighet och levnadsställning, att I under mitt tal given mig stödet av eder bildning, eder välvilja och edert ärliga sinne. Låten mig bliva delaktig av eder bildnings och välviljas förliga vind! Jag skall omsorgsfullt undvika att tråka ut eder genom affekterad dunkelhet eller genom en ledsam vidlyftighet eller genom att säga något, som kan synas vara denna församling, edra studier, edra öron ovärdigt. Men om Gud giver, att I med välvilja hören mig, skall jag förvisso söka övertyga alla först om vetenskapernas stora nytta och fördelar, därefter om nödvändigheten därav, att de hos oss slå rötter och att deras verkstäder skolorna genom fastställda stadgar förbättras och försättas i lyckligare ställning.

Skalderna och nästan alla folks historieskrivare uppgiva, att en tid funnits, innan ännu vetenskap och konst väckts till liv, då människorna voro kringsspridda på fälten och i skogarna och strövade vida omkring liksom vilda djur, livnärde sig som dessa och åto råa frukter av träden samt örter och grönsaker. Att med eldens hjälp eller genom kläder skydda sig mot kölden förstodo de icke. Religion och plikt voro okända föreställningar; blott ett fåtal levde i ordnade äktenskap och skilde sina egna barn från andras; ingen ägde ett hus, utan, då oväder bröt ut, sökte var och en efter bästa förmåga skydd under skogens tak eller i någon håla; utan lagar eller ordnade samhällsförhållanden levde de tillsammans under råa levnadsvanor, som helt och hållet överensstämde med de vilda djurens.

Sedan gjordes under några århundradens förlopp så småningom en del mekaniska uppfinningar; man lärde sig bygga små kojor, koka födan, kläda sig med djurhudar, bereda sig vapen mot fienders och djurs anfall, förfärdiga kärl av lera, fat av flätverk och andra dylika husgerådssaker. Slutligen uppfunnos och uttänktes under tidernas lopp även bokstäver och figurer och allehanda bilder såsom beteckning för de själsliga förnimmelserna. Härigenom tillväxte människors förstånd, man

började bilda samhällen, bygga hus och städer, stifta lagar, ingå äktenskap samt göra allting efter vissa stadganden. Sedan man sålunda så småningom förvärvat sig alla livets hjälpmedel, klädde man av sig barbariet samt iklädde sig mänsklighet och civilisation.

Och även om skaldernas och historieskrivarnas sannfärdighet av någon drages i tvivel, kunna vi på annat sätt övertyga oss om sanningen av deras utsago. Om vi nämligen betrakta seder och levnadssätt hos de folkslag, vilka ännu icke lärt sig skrivkonsten, såsom fallet säges vara med skyterna, skola vi tydligt återfinna allt det, som kännetecknade det nyss beskrivna, forntida barbariet. Ty dessa hava inga lagbyggda samhällen, inga privilegier, inga domstolar; rätt är allt vad *de* göra, som genom sitt eget och sina anhängares inflytande äro de mäktigaste; utåt ingen förbindelse, intet varuutbyte med grannarna; hemma ingen samhällsordning, ingen omsorg om barnens uppföstran, varförutan inga dugande män, ingen beundran för eller strävan efter dygden kunna uppstå. Och för att icke belysa saken med fjärran hämtade exempel, finna vi, att här i vårt grannskap lappar, bjarmer och andra närboende folk föga skilja sig från djuren, fastän de hava åtminstone någon beröring med bildade samhällen. Vad måste man då ej tänka om dem, som levde utan att hava uppfunnit eller sett en skriven bokstav?

Men alltifrån den tid, då skrivkonsten först blev uppfunnen, har, såsom vi finna uppgivet, alltid funnits *ett* verkligt folk och i detta någon grupp av män, som ansett det lända dem till heder och fördel att framför de övriga ägna sig åt lärda studier.

Assyrierna voro de första, som ägnade sig åt studiet av astronomi och övriga vetenskaper, varför också världsherraväldet till en början övergick till dem. Därefter idkade i Egypten prästkollegierna, i Persien magerna, hos inderna gymnosofisterna vetenskapliga studier, varför också dessa folks makt så växte till och deras gränser och välden så utvidgades, att de tävlade med assyrierna om högsta makten och tillkämpade sig den.

Bland dessa märkes konung Darius, Esters make. Hur högt han värderade bildning och lärda män, kan man finna av

hans brev till filosofen Heraklit, i vilket han skriver: »Darius, konung av Persien, önskar bliva din åhörare och varda delaktig av grekisk lärdom. Därför beder jag dig snarast möjligt komma till mitt hov, där all hedersbevisning och alla företrädesrättigheter och alla de fördelar i livet, som äro värdiga din lärdom, skola komma dig till del.»

Senare hängävo sig grekerna med stor iver åt studiet av vetenskaperna, att de häruti lämnat nästan alla övriga folk långt bakom sig.

Bland dessa höllo de höga härskarna vetenskaperna och deras idkare i stor ära. Dionysius skickade ett skepp till Attika för att hämta Platon till sig, och då denne landstigit, mottog han honom med ett fyrspann av vita hästar och lät honom färdas som en triumfator, medan alla invånarna i den berömda staden sågo därpå.

Alexander den store, vilken som krigare överträffat alla övriga härskare, ställde till och med sin lärare framför sin fader, sägande, att den senare skänkt honom livet men den förre förmågan att väl bruka det. Därför återuppbyggde han också hans fädernestad Stagira och skänkte den därefter friheten. Denne Alexander berättas hava satt så stort värde på Homeros skrifter, att han till och med om natten hade dem liggande under sin huvudgård. Och då han efter segern över Darius kommit i besittning av ett med stor konstskicklighet förfärdigat skrin av guld och ädla stenar, bestämde han detta till förvaring av dessa skrifter såsom en den dyrbaraste skatt. Då Tebe intagits, påbjöd han också, att Pindaros hem och familj skulle helt och hållet skonas från skövling.

Men framför andra grekiska städer blev Aten berömt för vetenskapliga idrotter. Om invånarna i denna stad säger Cicero i sitt tal för Flaccus (26,⁶²): »Här äro atenarna, hos vilka all bildning, lärdom, religion, rätt, lag anses hava sitt ursprung, och från dem hava de sedan spritt sig till andra folk.» Och på ett annat ställe säger han, att vältalighetens konst blivit uppfunnen och fullkomnad i Aten. Och härigenom var det som denna stad icke blott vann väldet över hela det övriga Grekland och andra folk utan även blev i allo mest prisad och be-

römd. Ty i Aten funnos alla tiders mest berömda filosofer och talare: Anaxagoras, Sokrates, Platon, Aristoteles, Demosthenes, Aischines med flera, till vilkas hart när gudomliga tal ej blott Aten utan nästan hela det övriga Grekland plägade med vördnad lyssna.

Slutligen började romarna, som av grekerna alltid kallats barbarer, småningom fatta smak för lärda studier samt odla sin själ genom kunskap i olika ämnen och sitt språk genom väl-talighetens övning. På grund härav höjde sig staden Rom nästan till himlen och överträffade i makt och härlighet alla andra städer. Rom ägde nämligen de utmärktaste män, skolade genom allt slags undervisning och lärdom: Ennius, Lucretius, Plautus, Terentius, Cicero, Quintilianus, Vergilius, Ovidius och otaliga andra. Och staden hade ej blott filosofer och talare utan även fältherrar, som högt värderade vetenskapliga studier.

När Pompejus den store i österlandet vunnit en härlig seger, åhörde han på Rhodos alla där befintliga lärare i de vittra konsterna och begåvade dem med rikliga skänker.

Vad kejsarna Theodosius och Honorius uträttat för vetenskapens idkare, finna vi av civilrätten, där det heter: »Språklärare, talare och lärare i filosofi må enligt vår vilja och befallning utom övriga privilegier och förmåner åtnjuta även följande företrädesrättigheter, nämligen att ej besväras genom municipalrådssammankomster, att vara befriade från alla offentliga befattningar och åligganden, att ej i sina hus, var de än äro belägna, behöva härbärgera soldater eller domare; och dessa förmåner skola oförminskade tillkomma även deras barn och hustrur.»

Slutligen övergingo dessa studier från romarna till det närbelägna Gallien, till Spanien, Polen, Tyskland och angränsande folk. Vad de där uträttat, vilka framsteg de gjort, hur många utövare de haft, det varken vilja eller kunna vi uppräknas.

Huru rika frukter allt detta bär, och huru stora de fördelar äro som dessa studier föra med sig, skall nu visas klart som dagen. Lyssnen blott fortfarande uppmärksam!

Vi hörde, att människorna i begynnelsen, före skrivkonstens uppfinning irrade omkring i skogarna liksom vilddjur och icke

mycket skilde sig från dessa, men att de sedermera började bygga städer, stifta lagar och med stor skicklighet åstadkomma allt vad ovan blivit anført. Härav framgår, att vi hava skrivkonsten att tacka för att vi äro människor och skilja oss från djuren.

Cicero har lika sant som vackert sagt, att tänkandet och språket äro de band, som hålla det mänskliga samhället samman, och att människan endast härigenom skiljer sig från djuren. Ty om vi betrakta hela människosläktet, finna vi oss härstamma från allas gemensamma moder, jorden! Angående vår fortplantning finna vi, att vi födas på samma sätt som djuren; angående vårt slut, att detta är detsamma för människor som för djur. Vi äro alla liksom djuren danade av stoft och skola liksom dessa varda åter till stoft.

Om vi taga i betraktande sinnena, se vi oss överträffade »av vildsvinet i hörsel, av spindeln i känsel, av gamen i lukt-förmåga, av lodjuret i synkraft och av apan med hänsyn till smaken». I fråga om livslängd överträffas vi »niofaldt av den sladdrande kråkan, som återigen lever endast en fjärdedel så länge som hjorten». Om man sålunda får tro Vergilius, är vårt liv helt kort i jämförelse med vissa djurs.

Så snart djuren blivit födda, utveckla de omedelbart sin naturs förmögenheter. Betrakta den lilla ormen, vilken, samma dag den kommit till, ringlar sig och väser! Andungarna kunna simma, bina surra och flyga, getingarna bruka sin gadd och utföra allt vad naturen ämnat dem till, så snart de skåda dagens ljus. Endast vi föra ingenting med oss med undantag av en människoliknande skapnad, ja, vi få icke ens vara ensamma om denna; ty apan liknar till skepnaden mycket nära en människa.

Men i sanning, ju färre det mänskliga släktets företräden framför övriga liknande varelser äro, desto större finna vi dessa företräden vara.

Främst förnuftet (mens), som är en lössliten del och en avglans av den gudomliga naturen. »Ty vad annat vill du säga att själen är, än Gud som gästar i den mänskliga kroppen? Det är otvivelaktigt, att Gud bor i våra bröst.» Varför också

Seneca säger: »Betänk, att det högsta du har, är ditt förstånd, för vars storhet allt annat krymper samman!» Själens förtjänst är det ej blott att vi kunna förskaffa oss, vad som är nödvändigt för att uppehålla livet, utan även att vi kunna förvärva kunskap i de högsta ting. Dess nöje är, såsom filosofen säger, att betrakta det högsta goda, att beundra naturens verk, slutligen att lära känna sig själv.

Men redan därför att människan var bestämd att bliva en samfundsvarelse, fordrades det för det sällskapliga umgängets skull, att hon kunde meddela sina likar sin själs förnimmelser och tankar, giva dem råd och begära råd tillbaka. Men förnuftet ensamt var otillräckligt härför. Därför tillfogade Gud en andra skänk, lika nödvändig och nyttig, nämligen talförmågan. Ty såsom vi se dem vilka hava svårt för att tala, vara olämpliga för sällskapligt umgänge, så är det troligt att vi alla hade måst tillbringa hela vårt liv i ödemarken och på fälten i elände, enslighet och råhet, om ej människan hade begåvats även med denna färdighet av Gud, givaren av allt det goda i naturen.

Må vara, att dessa två gåvor voro i sig själva fullkomliga, så voro de likväl i sitt utvecklade tillstånd så otydliga, så fördolda, att man med fog kan vara tveksam, huruvida de, som icke uppövat desamma genom språkliga och filosofiska studier, borde anses som djur eller som människor. Ty man skulle finna större likhet mellan en sirén och den med sin konst tjusande musikern, mellan lodjuret och den skarpsyntaste människa, mellan spindeln och den skickligaste vävare än mellan de människor, som äro alldeles oförfarna i bokligt vetande, och de bildade. Ja, då omedelbart efter födseln icke ens ett spår av ifrågakarande förmågor kan upptäckas, synas de snarare vara förvärvade genom övning och erfarenhet än medfödda.

Enär vi uti mycket äro jämställda med djuren och i åtskilligt överträffas av dem samt icke kunna skiljas från dem, så länge våra förmågheter förbli utvecklade, så synes det för det första vara någonting berömligt att med så stor omsorg och flit utveckla de företräden, varigenom vi höja oss över djuren, att vi icke blott skilja oss från dessa utan även kunna över-

träffa våra medmänniskor. Då Gud eller allas moder naturen givit oss en själ som i förträfflighet och höga egenskaper ej står efter för något, böra vi icke så förringa och spilla bort vårt väsen, att intet längre skiljer oss från ett fyrfota djur.

För det andra — och detta är det allra viktigaste — ernå vi, då vi odla själen genom studier, kunskap om gudomliga och mänskliga ting och om de lagar, enligt vilka allt hålles samman; genom spekulations skärpa kunna vi fatta Gud själv, göras honom lika och bliva delaktiga av hans natur. Genom att på detta sätt eftersträva gudomlig dygd uppstiga vi till himlen och höja vår flykt under olika stadier allt mer och mer mot de himmelska boningarna. Ty vad är filosofien annat än en gudomens stråle, som blivit given åt den mänskliga själen och varav alla de betjänat sig, vilka Gud och naturen danat för stora värv?

Sysselsatta med jordiska tankar, som de äro, kunna jordens övriga söner ej få syn på det höga, ej begripa det stora. Ehuru de fått sin plats på världens härligt utstyrda skådebana, kunna de därför varken känna dess byggmästare, av vilken de mottagit alla de goda gåvorna, eller hembära honom värdigt pris. Ty liksom ett djur känna de blott, vad som är omedelbart tillgängligt för de yttre sinnena utan vidare eftertanke. Än mer. Enär detta liv utan själens utveckling är en död, är som att begrava en levande människa, så förnimma de ej ens den yttre världen utan tyckas, likasom de döda, vara i saknad även av de yttre sinnena. Därför svarade också Aristoteles, då man frågade honom om skillnaden mellan en lärd och en olärd, att denna vore densamma som mellan en levande och en död. Ty en obildad människa är snarare en bildstod än en människa. Då Cicero för sig själv övervägde detta, kunde han ej låta bli att utropa: »Ett liv utan studier kan ej sägas vara ett liv.»

Ty såsom hästen är danad till att springa, oxen till att draga plogen, hunden till att spåra upp villebråd, så är människan född till att vinna insikt.

På grund härav hava också många snillrika män helt och hållet ägnat sig åt vetenskapliga studier och med förakt för andra offentliga eller privata sysselsättningar hängivit sig åt

sanningssökandet, enär de hava ansett det vara mycket förtjänstfullare att söka en förklaring till de gudomliga och de mänskliga tingen än att hoppa rikedomar och fika efter äreställen. Dessa äro ju bräckliga, jordiska ting, som endast hänföra sig till det materiella och kunna ej göra någon bättre eller mer rättänkande.

Men genom de vetenskapliga studierna bliva vi, såsom i det föregående visats, ej blott bättre utan vi förvandlas (Man lägge märke härtill!) från djur till människor, och genom sådana insikter börja vi som först att verkligen vara till. Detta må fastställas såsom vetandets *första* vinning.

För det andra finna vi, att de som ägnat sig åt forskning och vetande, alltid blivit satta framför andra och härskat över dem samt haft överflöd på allt gott, haft lugn och ro, frid och rikedomar, liksom om de hade ägt ett ymnighetshorn eller Gyges ring. Härav inses emedelbart, att vetandet medför även den fördelen, att de som beflita sig därom, kunna behärska sina medmänniskor, leva i ostört lugn och hava överflöd på allt gott.

Vad var det, som förde babylonierna till en sådan höjd? Kunskap. Varpå berodde det, att egypterna så länge fingo njuta av freden och alla dess välsignelser? På deras kunskaper. Vems förtjänst var det, att grekerna fordom under så lång tid utmärkte sig framför andra folk? Kunskapens. Varigenom uppehöll romerska folket sitt världsherravälde under så lång tid? Genom kunskaper. Varhelst kunskaper blivit bofasta, dit föra de alltid med sig överhöghetens namn och värdighet såsom oskiljaktiga följeslagare, från vilka de aldrig avlägsnas och icke heller skulle kunna eller vilja skiljas.

Däremot se vi, att de som antingen varit alldeles oförfarna i allt vetenskapligt eller föraktat det, alltid måst bära den hårdaste träldoms ok.

Sådana voro alla barbariska folk, i synnerhet i forna tider giganternas hord och cyklopernas oordnade samhälle, som också fick ett slut, värdigt dess föregående.

Genom att försumma vetenskapliga studier förlorade assyrierna, perserna och andra folk sitt övervälde. Emedan muserna flyttade från Grekland till Rom, drabbades det grekiska språket

och helä landet kort därefter av ett öde, som måste väcka vårt medlidande.

Sparta, ett strålande ljus för hela Grekland, hade genom Lykurgos lagar blivit en välordnad stat och det blomstrade så länge, som dessa ännu höllos i helgd; men då man så småningom börjat överträda dem, försjönk staten i den nesligaste träl-dom, och det spartanska väldet ramlade. Därför utropar också Plutarchos: »Sparta, hur härlig du än prisas, tag dig till vara!»

Och vi se, att även i våra dagar stora städer och välden, som försumma kunskapens övning, gå de största faror till mötes, och att på grund härav det sorgligaste öde hotar hur blomstrande stater som helst. Ty ej blott det är bildningens förtjänst, att städer byggas och välden grundas och att de sedan hållas vid bestånd, utan även det, att de väl och lyckligt styras. Därför säger också guden bland filosofer, Platon, att staterna först då skola bliva lyckliga, när de börja regeras av visa och lärda män eller när deras regenter ägna all sin strävan åt lärdom och vishet. Och han tillägger, att människosläktet ej förr befrias från allehanda vedervärdigheter, än en klass av sanna vishetsmän utövar styrelsen i staten.

Emedan sålunda rikenas välfärd är oskiljaktigt förbunden med förkovran i goda och nyttiga kunskaper, skall ett rike ej länge bliva bestående, om sådana, som varken hava någon erfarenhet i konsten att styra en stat eller någon kännedom om lagarna, svinga sig upp till att styra statsskeppet. Därför läsa vi också hos Xenofon, huru Kresus, på Kyros' tillfrågan, om han skulle låta förstöra Sardes, svarade, att han borde skona den härliga staden, på grund av de ädla konster och vetenskaper, som där vore bofasta. Ty, menade han, det är dessa som giva så att säga anda och liv åt staterna.

Enär konung Filip av Makedonien väl insåg detta, glädde han sig högeligen däröver, att hans son Alexander blivit född på en sådan tid, att han kunde komma i åtnjutande av den store filosofen Aristoteles' undervisning och sålunda, förädlad genom inhämtande av kunskaper och bildning, bliva konungadömet värdig. Utgången motsvarade också hans förväntningar.

Och om ej de förnämas barn och andra ynglingar upp-

fostras till kunskaper, sedlighet och förstånd, vad skola vi då tänka om statens blivande öde? Såsom den finaste balsam snart intränger i de inre delarna av människokroppen, om den droppvis stänkes på den eller ingnides däri, så bevattnar och befruktar den alltifrån ungdomsåren inhämtade bildningen den allmänna välfärdens åkerfält.

Vem skulle kunna skilja mellan rätt och orätt, bedöma tvivelaktiga och omtvistade frågor, utreda det intrasslade, upphäva ovissheten, bilägga de lätteligen till öppet krig övergående tvisterna, om ingen från ynglingaåren lärt eller vant sig vid detta? Ty då regeln är riktig, blir även det riktigt, som lämpas och rättas efter den. På samma sätt kommer staten att styras riktigt och väl, då de förnäma, åt vilka statens styrelse och ledning är anförtrödd, erhållit bildning och uppfostran. Och om man genomgår alla historiska arbeten, skall man påträffa få kejsare och konungar som utövat sitt kall med berömmelse och till sina underlydandes fromma och som icke på samma gång förmålas hava varit i besittning av en nöjaktig vetenskaplig bildning.

På grund härav hava kejsare, konungar, furstar och alla tidens framstående män från barndomen ägnat sig åt studier, hållit de lärda i ära och gärna umgåtts förtroligt med dem, såsom Perikles med Anaxagoras, Scipio med Panaitius, Dion med Platon, Alexander med Aristoteles och så vidare. Och ej blott detta, utan de hava även, såsom vi hört, genom frikostighet visat sin tacksamhet mot dem för att icke synas neka dem materiella förmåner, av vilka de själva rikligen mottaga andliga gåvor.

De skulle säkerligen aldrig hava ägnat sig åt vetenskapliga studier, aldrig hava skattat dess målsmän så högt, aldrig gjort sådana omkostnader för dessas skull, om icke dessa studier varit dem mycket nyttiga till att uppfatta och öva dygden, till att vinna och handhåva makten, med ett ord: i hela deras liv.

Och detta är den *andra* vinsten av vetandet, en vinst, som vitt utbreder sig till alla samhällets delar och varav överhet och undersåtar bliva lika delaktiga.

För det tredje haven I hört att välden, samhällen och en-

skilda människor, som vinnlagt sig om vetande, överallt vunnit en så stor berömmelse, att icke blott deras rykte spritt sig kring hela jorden under deras livstid utan att även deras namn och ära fortlevat till våra dagar. Detta är säkerligen en stor lyckovinst.

På grund härav prisas också Aten i så hög grad hos alla författare, att det gäller om denna stat, vad Sallustius sade om Kartago, nämligen att i denna fråga vore tystnad bättre än fåordighet. Aten kallades alla konsters och vetenskapers moder; vishetens gudinna Athene tvekade ej att åt denna stad giva sitt namn; den prisas hos Demosthenes såsom Greklands själ och sol, hos Thukydidens såsom en skola för Hellas. Vilket mera storartat vitsord för vetenskapliga förtjänster kunde den önska sig än det som gives av sicilianaren Diodoros, nämligen att den vore en gemensam uppfostringsanstalt för hela människosläktet. Hit skickade romarna först sina barn liksom till en gemensam upplagsplats, där förfarenhet i konster och vetenskaper kunde förvärfvas.

Vad skall jag säga om själva Rom, som på grund av lärda förtjänster till den grad firas, att det nästan skulle vara ett arbete utan slut att blott ordna och räkna upp alla lovtalen. Därför må vi hellre anförä vad Jul. Scaliger säger: »Den, som berömmar dig ensam, Rom, av alla städer, han inbegriper alla; den, som lärt känna dig, skall besjunga dig såsom en värld, ej såsom en stad.»

Och av alldeles samma skäl, nämligen att de innehade den högsta grad av lärdom och bildning, voro Sokrates, Platon, Aristoteles, Cicero, Cæsar, Vergilius, Homeros och andra så berömda, att deras namn ännu ej utplånats och aldrig skola utplånas. Aldrig kunna alltså vetenskapliga studier tillräckligt berömmas, då de som vinnlagt sig om dem, hava ernått och utträttat det högsta möjliga.

Men jag tror mig hava funnit en väg, på vilken vi kunna lära närmare känna de omätliga fördelar, som vetande för med sig, nämligen genom att åtminstone ytligt överfara den lärda bildningens särskilda delar. Ty vilken värtalighet är så stor eller vilken talare så skicklig, att ämnet till sina särskilda delar

kan behandlas så grundligt att icke, då ganska mycket anförts, dock än mer tyckes vara förbigånget? Jag skall sålunda, som sagt, i korthet genomgå de särskilda delarna.

Till att börja med, vem är så blind, att han ej inser fördelen av att äga språkkunskap? Den som är språkkunnig, kan läsa de gamles efterlämnade verk och utan tolk meddela sig med utlänningar.

Vidare, hur omätlig är ej nyttan av logiken, som hjälper oss att rätt och klart bedöma invecklade och ovissa frågor!

Och huru stor är ej nyttan av värtalighetens konst, genom vilken vi bliva i stånd att utförligt, värdigt och vackert framställa våra tankar!

Huru fruktbärande är ej studiet av historien, som ej blott är ett vittnesbörd om gångna tider utan även en lärarinna för livet och sederna, som verkar att vi genom kännedom om det förflutna kunna bättre behärska det närvarande och lättare förutse det tillkommande! De däremot, som ej ur historien känna till vad som hänt andra, utan liksom barn endast känna det närvarande, äro också i likhet med dessa ur stånd att på grund av andras erfarenheter ådagalägga förutseende i sina egna strävanden, och de låta lätt narra sig av vem som helst. Men historien avlägsnar töcknet från själens ögon, så att vi kunna skarpt urskilja allt — det höga, det låga, det första, det mellanliggande och det sista.

Hur lyckligt är det ej att av naturvetenskapen lära känna sig själv, att begripa själen och skillnaden mellan dess förmågheter, att känna de yttre sinnenas beskaffenhet, sättet för levande varelsers tillkomst och undergång, att lära känna och genomskåda alltings natur och egenskaper!

Hur härligt är det ej att ur etiken inhämta, huru våra handlingar och tankar böra bedömas, huru dygder kunna förvärfvas och utvecklas, huru laster böra undvikas och hur man bör värja sig mot de snöda lustarna! De, som studerat detta, bedragas ej av en Kirkes trollkonst och fångslas ej av sirener nas ljuvliga sång utan tillbakavisa alla lustarnas eggelser genom att så att säga kasta ett medusahuvud i deras väg. De

kunna lätteligen föra sina begär in under förnuftets lydnad och rättelse och så övervinna och besegra dem.

Huru hedrande är det ej att genom statsvetenskapliga studier inhämta och vid behov kunna visa, huru stater och välden böra grundas, uppehållas, utvidgas, höjas!

Allt lovas oss av de vetenskapliga studierna. Må vi då låta utveckla och bilda oss av dem, må vi låta dem undervisa oss, om vi vilja bliva goda och lyckliga! Allt, som behöves för att leva rätt och lyckligt, må vi söka av dessa! Vi skola hos dem finna allt.

Och detta inse vi så mycket bättre, om vi undersöka deras nytta i olika yrken.

Åtminstone vill jag göra det i fråga om matematik, enär vi härom ännu ingenting sagt. Jag börjar med de lägsta facken.

Hur skulle styrmannen på ett skepp kunna, sittande i aktern, hålla i rodet och styra rätt kurs, om han icke av astronomen, geometrien, geografien och hydrografien noga kände stjärnornas läge, öar, hamnar, uddar, sund, läget av land och hav? På grund härav antages också i Belgien, Amsterdam och annorstädes ingen till sjöman, än mindre blir någon utsedd till styrman, förrän han blivit examinerad i dessa ämnen och lämnat ett tillfredsställande prov på sin duglighet och sina kunskaper.

Hur skulle de, som bedriva köpenskap, kunna köpa och sälja, om de icke noga bokförde kapital och vinst?

Hur skulle en kamrer, en räntmästare, en sekreterare, en skrivare, en ämbetsman vilken som helst kunna avlägga räkenskap för inkomst och utgift, om han icke vore förfaren i aritmetiken, vilken förklarar räknesätten och talförhållandena?

Men vartill tjänar mångordighet? Ingenstädes är matematiken umbärlig, intet ämbete kan förvaltas väl och troget utan densamma. Den behöva furstarna, undersåtarna, medborgarna, hovmännen; den begagna köpmän och sjöfolk. Det är sålunda vetenskapernas förtjänst, att vi kunna driva handel med grannfolken, att vi kunna frakta hem nödvändighetsartiklar från fjärran länder, att vi kunna lägga våra ord väl och begagna vårt förstånd, att vi hava städer och lagbyggda samhällen, att vi skilja oss från djuren, att vi äro människor. Men

om detta är vetenskapernas förtjänst, är det ock akademiens; om det är akademiens, så är det ock deras, som uppehålla, skydda, förkovra dessa.

Om någon finner allt detta obetydligt, skall han få se större ting.

Genom sitt vetande kunna de olyckliga hålla sig uppe, de fattiga finna medel till sitt underhåll och de som äro utsatta för faror, rädda sig därur. Många, som befunnit sig i fienders och tyranners våld, i landsflykt eller i fängelse eller blivit utsatta för andra olyckor, hava mildrat sin sorg genom studier och blivit i stånd att med jämnmod bära lyckans växlingar. Ett exempel härpå är Dionysios den yngre, envåldskonungen i Syrakusa. Då han förjagats från tronen och tvangs att leva i landsflykt, öppnade han i Korint en skola och mildrade härigenom sin olycka. Konung Perseus son Alexander lämnar ett annat exempel. Efter att hava råkat i armod blev han till sist sekreterare hos de romerska överhetspersonerna och förskaffade sig genom sina kunskaper ett hederligt levebröd. Ävenså kan Kresus nämnas. Genom ett enda yttrande av den vise Solon räddade han sig undan en hotande dödsfara. Jag kunde anföra ännu flera exempel, om ej detta strede mot Varros bekanta yttrande: »Det är ej tadelvärt att lämna ett strå kvar för dem som plocka ax.»

O, vetenskap, ledarinna genom livet, du, som utforskar dygden och bortjagar lasten, vad vore vi, vad vore hela människolivet utan dig! Du har skapat städer, sammanfört de skingrade människorna till att leva i samhällen, tämjt de vilda och barbariska folken, lärt oss mänsklighet, uppfunnit lagar, lärt oss tukt och seder. Finnes något bättre, något mer eftersträfvansvärt än du? Du läker själen, du avlägsnar oron, befriar från lustarna, fördriver fruktan, mildrar smärtan och skänker oss med frikostig hand nära nog allt gott.

Alla enskildheter kan jag, höglärda åhörare, ej ens vidröra. Jag förbigår, att vi på grund av vetenskapen hava vissa dagar bestämda för varje handling, somliga för att avkunna domar, andra för köpenskap på torget. Jag fränser ock, att utan den skulle allt, som timat för flera sekler sedan, alla berömliga

mäns verk och föredömen hava legat begravna i en evig glömska och icke blivit kända av någon enda bland oss. Då vi överväga allt detta, tvingas vi även mot vår vilja att erkänna, att vetenskapen ensam gagnar världen mera än allt vad Bacchus, Ceres och Herkules tillsamman uträttat.

Och även om vetenskaperna ej skulle föra med sig så många och så stora fördelar, borde de likväl på grund av det utomordentliga nöje, de skänka, ingalunda föraktas. Ty de sätta människan i stånd att tillbringa sin tid utan ledsnad och på det angenämaste sätt. Huru stor njutning måtte ej vetenskapen hava skänkt den bekante Chrysippos, vilken ofta glömde mat och dryck för sin läsning, eller Archimedes från Syrakusa, som hade tankarna så starkt fästa på sina cirklar, att han ej märkte, att staden blivit intagen och höll på att skövlas av romarna! Eller Demokritos, som ej tvekade att själv beröva sig sinä ögons ljus, för att han utan hinder skulle få fritt hängiva sig åt filosofiska meditationer!

Och allt detta är endast timligt gott: ögonblickets njutning, den bedrägliga äran, den obeständiga makten, ovissa rikedomar, en tivelaktig fred. Men om icke vetenskapliga minnesmärken funnes, skulle vi ej kunna veta eller säga något om den sanne Guden, om den rätta tron, den rätta fromheten, om den sanna religionen och — till sist — om vår frälsning. Vi skulle med förlust av vår salighet och till våra själars eviga fördärv tvingas att förbliva okunniga därom. Men jag har noga aktat mig för att taga med detta. Ty de, som icke hava blick för skolors och akademiernas gagn, de förakta också alla religionens tolkar, alla förvaltare av de heliga tingen, och de räkna till och med även sin egen välfärd för intet. De som lida ett så svårt straff för sina brott och illgärningar, att de förakta lärdom och läroanstalter, de måste också, för att vara följdriktiga, ringakta religionen: de tyckas icke tro på någon Gud eller försyn eller de dödas uppståndelse eller himmel eller helvete. Men dessa vill jag förmana, att de taga sig i akt, ty »helvetets boning är förskräcklig och att nedstiga dit är en tung vandring. Där förnimmas piskrapp och gnissel av järn, släpade bojor, suckar och klagan över det bittra straffet. Där återfinnas även de,

som plägar förakta detta. Och den, som kommit dit ned, kan ej återvända».

Men vart har min iver lett mig? Jag går tillbaka till ämnet. Det behöves ej att så mycket orda om vetenskapens företräden. Vi må blott jämföra dem med annat mänskligt gott. Vi skola då hos vetenskapen finna en sådan skönhet, glans och höghet, att intet under solen kan på något sätt jämföras med den. Ty annat mänskligt gott är obetydligt och förtjänar icke att vi för dess skull göra oss så mycken möda. Bördan är något skönt, men den är något som beror på andra; rikedomen är värdefull men beror på lyckan; äran är tjusande men obeständig; skönheten är full av behag men ömtålig och kortvarig; makt och välde tillhöra ej den som innehar dem, mer än vilken annan som helst, i det de förflyttas än hit, än dit såsom genom en tidens lek. Hälsan är önskvärd men alldeles ej fritagen från växlingar; kroppskrafter äro eftersträfvansvärda, men de försvagas lätt genom sjukdom och ålder. Kunskapen däremot varar under alla tider, på alla ställen och under varje levnadsålder; under medgången är den en prydnad, under motgången en tröst; den ger utveckling och karaktär åt ynglingen samt skänker åldringen en otrolig förnöjelse. Den är bättre än allt, den motstår ödets angrepp och nås ej av förtälet. Medan allt annat gott minskas under tidens gång, växer vetandet och lärdomen med åldern. Dem kunna inga tjuvar stjåla bort, ej mask och mal förtära, ej rost fördärva, ej eld uppbränna; från skeppsbrottet rädda de sig med oss, och varthelst vi gå, följa de alltid med; vart vi komma, äro de ständigt tillstädes. Allt annat kan ett förhärjande krig ödelägga, uppbränna, skövla; endast lärdomen måste det lämna oantastad. Ty det som en gång blivit inpräglat i själen, sitter kvar, så länge livet varar.

Därför svarade Stilpon, då han efter Megaras erövring tillfrågades, om han förlorat något av sin egendom: »Nej, ty kriget kan ej taga några byten från dygden». Bias var av samma mening. Då hans fädernestad Priene intagits och alla gömde undan sin egendom, tillfrågades han, varför icke också han toge med sig något av sitt. Jag gör så, sade han, ty jag bär alla mina ägodelar med mig. I sitt eget bröst gömde han nämligen

vad han ej kunde bära på sina skuldror, vad som ej kunde ses med ögonen utan blott fattas med förståndet, vad som, inneslutet i själens boning, ej kunde rubbas av fiender utan blev kvar om han stannade, och icke övergav honom om han flydde.

Då Gorgias frågade Sokrates, om han ansåg perserkonungen lycklig, fick han därför med rätta till svar: »Jag vet icke, hur dygdig och hur vis han är.» Ty lyckan ligger ej i besittningen av rikedomar eller andra Fortunas gåvor utan i visheten och dygden, enär dessa allena förbliva orubbade i liv och död. Så mycket kärare böra de då vara för oss, eftersom utom dessa ingenting under solen är fast och beständigt. Växlande äro det mänskliga livets öden, människorna äro än rika, än fattiga, än härskare, än slavar, än friska, än sjuka; ingen vet på morgonen, vad aftonen skall medföra; ingen står så väl hos gudamakterna, att han kan lova sig en morgondag; »visheten ensam är bland alla ägodelar någonting oförgängligt».

För att ej talets tråd må förtlöpa i det oändliga, måste vi här nysta hop och klippa av den.

Alltså, vare sig man tager i betraktande nytta eller glädje eller glans och skönhet, finner man intet mera fruktbringande, ljuvt, härligt, ingenting mera beständigt och varaktigt än kunskapen. Ingen konst, intet hantverk, inga jordens frukter, icke himmelens dagg, vilken dock mången ansett såsom livets upphov, intet av allt detta är för oss i så hög grad behöfligt som vetenskapen. Genom denna lära vi känna naturens mest fördolda gömslen, genom den härska konungar och furstar, bildas, utvidgas, vidmakthållas riket och stater, och det finnes slutligen ingen storhet, som vi ej genom dess hjälp kunna förvärva, behålla och ytterligare föröka.

På grund härav tillskriva sig både egypterna och araberna, hebreerna och assyrierna uppfinnningen av vetenskapen. Även många andra folk tvista sinsemellan härom. Sedan den nu blivit uppfunnen och med så stor fördel tillämpad, skulle då vi försmå den och ej fastmer med iver kvarhålla och utveckla den, beundra den och anse den böra på allt sätt omhuldas och bevaras? Jo, för visso, vi alla som vilja vara människor, som vilja veta något — och det böra ju alla — vi, som älska det

mänskliga samhället och önska skilja oss från djuren, böra icke så mycket vinnlägga oss om att putsa och polera vår yttre människa som att fylla vår själ med vetande. Likaså må ett rike, en stat, en konung, en furste eller vem helst som önskar överträffa andra och komma till makten, icke längre begagna sig av svek, hyckleri, lögn, mord, släktmord, giftblandning eller andra bedrägliga medel i avsikt att driva andra i landsflykt eller döda dem för att sedan i sin tur ställa sig vid styret! Nej, hellre må människor söka nå sitt mål genom tillåtliga medel, söka efterlikna kaldeerna, perserna, grekerna, romarna, vilka genom sina vetenskapliga framsteg blevo världens herrar. Ingen har blivit mäktigare eller hållits i större ära än de, som ägnat all sin strävan åt att förvärva vetande; och vi se, att alla välden tilltagit då de vunnit detta företräde, och avtagit då de förlorat det.

För övrigt, en var som åstundar berömmelse och ära — och det göra vi ju alla, i synnerhet de bästa bland oss, ty hos alla goda människor innebor dygden och eggjar dem natt och dag genom ärans lockelser och erinrar dem därom, att namnets minne ej bör utplånas med livsgnist utan nå till sena eftervärlden — du, vem du är, säger jag, som är så sinnad, du må ej mer bygga härliga byggnader eller yvas över kläder, hjälm-buskar, guld och ädelstenar; hellre må du med Platon, Aristoteles, Cicero och andra berömda män göra till din första och största omsorg att uppskatta värdet av vetenskapliga och språkstudier, så att du tillsammans med dessa män må vinna den namnets och ärans odödlighet, som ej kan nås av avunden.

Slutligen: om någon älskar lasten eller njutningen eller är fången i begäret efter något annat gott vilket som helst, så bör han ringakta allt detta såsom vanskligt och ovisst, förakta skamliga och otillättna njutningar, ej vidare fika efter det timliga goda, som blott är falskhet och sken; han bör taga det säkra framför det osäkra, det tillättna framför det otillättna, det sanna framför det falska. Här äro de sanna rikedomarna, som ej kunna skadas, den sanna njutningen, fri från leda, det sant goda, fritt från smink och falskt sken, vilket vi alla med rätta, allvarligen och utan uppskov böra sluta i vår famn och älska.

Nu hålla somliga före, att barnen böra undervisas hemma av föräldrarna och att så stora kostnader ej böra nedläggas på skolor och akademier. Därför återstår ännu en del av ämnet. Vi böra nämligen orda något även därom och så inbördes mana varandra till nitälskan för bildningen och låta vår omsorg och kärlek rikta sig på skolor och akademier, mot alla illviljans angrepp.

Vad andra äga, kan man, I vördnadsvärda, högtberömda män, köpa för penningar, såsom hus och kläder, men lärda och visa män förskaffa vi oss endast under tidens lopp genom en långvarig undervisning. Sedan köpesumman erlagts, tager man genast sin häst och sitt jordagods i besittning. men vishet och lärdom ernås blott genom en ädel uppfostran och trägna studier.

Pytagoreern Diogenes plögade kalla ynglingarnas uppfostran för statens grundval. Men om så är, måste hela statsbyggnaden luta till fall och störta samman, då grunden undergräves. Ty såsom vattnet på en liten yta följer efter fingret, som drager en fåra före det, så föres den ännu späda ynglingakarakteren åt vilket håll som helst; dit du leder, följer den. Och liksom hoppet om skörd ligger i sädden, så bero av uppfostran i ungdomen förväntningarna på den följande livstiden. Ty vinstockarna bära ej god frukt, om de icke bliva väl ansade; uppfostran såväl som födan måste vara av fullgod art, om utmärkta naturer skola bildas. Därför är den från späda år inplantade vanan av stor vikt.

Men var bör denna uppfostran, denna undervisning försiggå? Männe i fadernehemmet, såsom dessa föreslå? Ingalunda. Ty i hemmet beivras ej barnens fel och oarter, såsom billigt är och rättvisan fordrar. Och ej äger varje familjefader förfarenhet i bokligt vetande, och om han än det hade, så skulle han icke utan stor olägenhet kunna alltjämt giva sig tid att undervisa sina barn. Men jag vill icke uppehålla mig vid en självklar sak, enär alla som hava något förstånd och sunt förnuft, inse huru otjänligt, ja, rent av narraktigt det vore, om varje statens medborgare skulle ålägga sig detta besvär, som kan lämnas åt några få och av dessa lättare bäras och bättre utföras.

Låtom oss höra Quintilianus' åsikt! »I hemmet», säger

han, »åtnjuter gossen endast den undervisning som meddelas honom ensam; i skolan däremot också den som meddelas de andra; dagligen hör han en del saker gillas, andra rättas; han har gagn därav, att den enes lättja tadlas, den andres flit berömmes. Genom lovord väckes tävlan; lärjungen anser det skamligt att vara sämre än en jämnårig, ärofullt att överträffa en äldre.» Men den slappa uppfostran i hemmet, vilken vi vilja beteckna som eftergivenhet, bryter ned både själens och kroppens krafter. »Fädernas ömhet och överseende göra sönerna tröga.»

Spartanerna berömmas av alla för att hava haft en utmärkt barnuppfostran, och de befinnas hava nedlagt mycket arbete därpå.

Men vartill mångordighet? Själva erfarenheten övertygar oss därom, att de, som ej blivit fostrade i skolor och akademier utan på gatan, i hemmet, i stallen, vid hovet eller annorstädes, merendels åsidosätta all dygd och heder, blicka med förakt ned på sina medmänniskor eller företaga sig i sitt invanda själsvåld allt, vartill begärelsen lockar dem. Varav kommer männe denna brist på tukt i alla livets yrken? Varför äro brotten så talrika, vilken är den egentliga roten till de rysliga illgärningarna? Allt detta har sin grund däri, att blott en försvinnande del av människorna erhållit tillbörlig uppfostran, att det nyttiga vetandets åker ligger oodlad. Och varav detta? Jo därav, att såväl lärare som lärjungar, såväl skolorna som deras alumner sakna det nödiga underhållet. Intet folk har dock hyst sådan motvilja mot konst och vetenskap eller varit så otacksamt mot deras utövare, att det icke har satt dem över hopen. Men hos oss finnes intet yrke så simpelt, att ej den däri kunnige får sitt underhåll därav, att det ej ger lärningarna mat och kläder. Endast de, som ägna sig åt studiet av visheten, måste tigga sitt bröd från dörr till dörr.

»Endast Aristoteles måste gå till fots.»

Men det säger, det försäkrar jag, att såsom man vid erövringen av Troja, denna samlingsgrav för lustar och alla slags brott, icke kunde hjälpa sig utan den trojanska hästen, ur vilken för den stundande striden lämpliga män kunde tagas, så böra även vi, om vi vilja intaga alla skändligheters fasta borg,

om vi vilja bibehålla och skydda lagar, ordning, dygd och goda seder, frikostigare än nu underhålla skolorna och akademierna, från vilka raska stridsmän kunna utskrivas, som äro till denna krigstjänst skickliga och övade.

Men på vad sätt man hittills sört för undervisningsanstalterna, därom må de döma, som varit utrikes. Vilket gymnasium där har icke sex eller sju promoverade magistrar? I vilket meddelas ej undervisning i alla delar av filosofien? Jag har ej sett så många gymnasier, men jag har lärt känna icke så få, som hava 10, 12 eller flera filosofie doktorer. Vilka privilegier och friheter åtnjuta de ej! Vilken aktning ägnas ej de lärda! Vilka löner hava de icke! Äro de icke befriade från alla avgifter och utskylder? Bliva ej de, som utmärka sig för lärdom, begåvade med romerskt medborgarskap? Få de icke av kejsare och konungar grevlig värdighet? Hava de ej rundligt tilltagna inkomster och löner? Allt detta finnes tillräckligt hos främmande nationer. Ju mera mäktig och framstående någon är, i så mycket större ära håller han de lärda, dess större förmåner, friheter och löner giver han dem. Och tvärtom: ju hellre, ju frikostigare han så gör, dess mera framstående, dess mäktigare blir han.

Men hos oss äro mycket få lärare avlönade, så att de knappast kunna bilda ett gymnasium, mycket mindre en akademi. Ej ens innehavarna av de högsta kyrkliga ämbeten, för att nu lämna lärarna inom de filosofiska vetenskaperna åsido, åtnjuta de privilegier, som hos andra folk tillkomma alla lärda män. Och de privilegier, som vi lagligen fått, bliva ej årligen bekräftade, ökade och förstörade, såsom fallet är hos andra folk, utan esomoftast minskade och kränkta. Dock, jag lämnar detta. Ty icke dess mindre har denna vår akademi delvis skänkt oss vetandets nyss uppräknade förmåner. Jag vill ej tala om vårt välde utvidgning, om dess grundares beröm m. m., men jag kan icke med tystnad förbigå det förhållandet, att vi nu hava en lika stor tillgång på lärda män som den brist var, vilken rådde före återupprättandet av akademien. Många har denna uppfostrat till en nöjaktig kunskap; ej så få har den sänt till främmande land att vinna vidgade erfarenheter; några har den

fört fram till bildningens spets, till den högsta filosofiska graden, och dessa alla äro redan genom Guds nåd lämpliga för vilka ädla och hedrande befattningar som helst. För att nu icke tala om den ära, fosterlandet härigenom vunnit. Sant är visserligen, att detta land är vida berömt för sina gruvor, ur vilka silver, koppar, järn rikligen hämtas, sin rikedom på högvuxet virke, sitt fiske, sina insjöar, sin fruktbara åkerjord, sina betesmarker, sin rikedom på boskap: men större ära har det likväl förvärvat sig genom denna akademi ensam, än det någonsin kunnat vinna av allt det övriga.

Jag kan ej längre fullfölja detta. Ty jag måste bemöta smädelserna och tillvitelserna av vissa personer, som i avsikt att göra denna akademi förhatlig för alla, ur fulla käftar utspy sådana elåkheter och skamligheter mot den, att, efter vad jag tror, ej ens själva furierna häri torde kunnat överträffa dem, ehuru de kräktes upp hela floden Kokytos eller allt möjligt avgrundsföde. Dessa (om jag nu skall underlåta att återgiva ännu värre saker), gläfsa ständigt att vi skulle tillbringa vår tid i lättja, ej låta något komma ut från trycket, ej utgiva några skrifter. Men svaret är lätt. Var är vårt tryckeri? Ett sådant plägar finnas vid andra akademier och gymnasier, ja t. o. m. vid trivialskolorna. Må man befria oss från borgerliga och ekonomiska omsorger, från åkerbruksbestyr, från alltför stort bekymmer för mat och kläder, må man giva oss ordentliga löner, så skall man få se, att också vi ingalunda äro oförfarna i konsten att skriva böcker. Tror man kanske att boktryckarna skola lämna oss sina tjänster för intet? Eller vill man, att vi skola resa till Stockholm och stanna där, eller att vi där skola leja någon att läsa korrektur? Med vilka medel? På vems bekostnad? Eller vem kommer att köpa det tryckta? Kanske våra studenter, som ej ens äga en slant att köpa sig ett rep för?

Högtberömda män! Huru många hava ej, medan de till fosterlandets gagn gävo ut något av trycket, endast på grund härav bragts till den yttersta fattigdom och brist!

Men jag återgår till akademien. Den har hittills icke kunnat jämföras ens med andra folks minsta akademier. Men det är dock så, att om dessa människors vilja får segra och det

lilla, som åstadkommits, åter göres om intet och förspilles, det Gud förbjude, skola vi återigen berövas alla de förmåner, som kunskaper medföra, och i stället skola alla olyckor bryta in som en stormflod, sedan fördämningarna brutits. Detta se många, men blott få frukta det. Det är dock skäl att befara detta, men må man ej stanna därvid utan var i sin stad bemöda sig att efter förmåga bispringa vårt fädernesland, som redan länge haft en hård strid mot de vetenskapliga studiernas ytterliga förfall!

Läkarna pläga undersöka sjukdomens natur och orsaker samt sedan anskaffa och använda sådana läkemedel, som kunna upphäva orsakerna eller, om de ej helt och hållet kunna göra detta, åtminstone försvaga och mildra deras strängaste verkan. Så må även var och en allvarligt vinnlägga sig därom, att de hinder för studierna, som kunna undanrödjas genom hans råd, omsorg, arbete, flit och hjälp, också verkligen komma ur vägen, att allt som kan rättas blir rättat, att det som kan helt och hållet utrotas blir utrotat.

Det tillkommer den världsliga överheten att grundlägga skolor och akademier, att därefter giva dem bestämda och orubbliga lagar, att förse rektorer och professorer med löner, att genom gåvor och stipendier uppmuntra den studerande ungdomen till flit, att medgiva vardera kategorien förmåner och företrädesrättigheter. Allt detta är livsbetingelser för studierna. Om dessa upphävas, så blir resultatet intet eller mycket svagt. Vår plikt är att uppfinna en lycklig metod för undervisningen och dess tillägnande, att föreläsa goda författare, att öva de studerande genom disputationer och deklamationer, — med ett ord att i allt ådagalägga vår flit och vår utomordentliga omsorg. Denna egenskap är av den största betydelse, den skola vi synnerligen vårda oss om, den bör i allt visa sig; intet finnes, som ej genom den kan vinnas.

Må därför alla, som älska sitt fädernesland, förakta hopens omdöme, och må de vända ryggen åt de illvilligas smädelser, men var och en med omsorg göra sitt, skaka av sig den forna däsigheten och tåligt fördraga alla vedermödor; må de sätta det närvarandes fördelar i andra rummet samt tjäna kommande

slakten och fosterlandet och anse det för det bästa, som närmast överensstämmer med de nyttiga kunskapernas förkovran. Må vi anse för skamligt, att det som våra fäder vunnit genom sin strävan, skulle förloras och förstöras genom vår tröghet. Det är sannolikt, att de hade nästan otroliga mödor att utstå, innan de förvandlat dessa trakter, detta vårt kära fosterland från cyklopiskt barbari till dess nuvarande grad av god ordning och lärd bildning. Huru skymfligt vore det då ej, om deras efterkommande endast genom sin slapphet skulle återfalla i samma barbari!

Var och en, som vill göra sig väl förtjänt om vetenskapens studium, om fosterlandet, ja, om allt gott, bör därför rikta sin uppmärksamhet på det innevarande, det nutida läget, som erbjuder, så att säga, ett berömmelsens och ärans rikaste skördefält. Det är, tron mig, den enda vägen till berömmelse, ära och värdighet, att skolor och akademier få göra statens grundvalar fastare. Ty vi se, att om läroanstalterna befinna sig i gott skick, så blomstra staterna och äro i alla avseenden lyckliga, men att om de förra störta samman, då följer de senares fall snart därpå.

Men häråt må blott *de* ägna sin strävan, de som anse sig födda till fosterlandets gagn, till ära och berömmelse, ej de som tro sig vara till för att leva i sömnaktighet, gästbud och njutningar. Ty de som givit vika för lastens frestelser, för lustarnas lockelser, må ge äran förlorad, ej bry sig om ädla studier, ej lägga hand vid hjältedåd utan överlämna arbetet åt fria och ädla män, sig själva åt sysslolösheten. Men de som eftersträva de ädlas aktning och pris, vilket ensamt med sanning kan kallas ära, de böra överlämna översamheten åt andra och själva taga arbetet.

Ty vi se, att ej *de* skördat beröm, som drunknat i njutningarnas virvel; ej en Sardanapalos, ej en Epikuros utan de, som gjort sig väl förtjänta om vetenskapen, om fäderneslandet, om staten och som däråt ägnat hela sitt liv, därpå arbetat natt och dag och ej fruktat faror eller hotelser när det gällt att tjäna ej sig själva och sin egen buk utan det allmänna bästa. Sådana män hållas ännu i dag ej blott hos sina landsmän utan

även bland oss och i alla andra land i sådan ära, att de synas värda att räknas bland de odödliga.

Må vi komma ihåg, att sådana mäns kroppar äro dödliga men deras själar och glansen av deras förtjänster odödliga! Och om vi se detta omdöme bekräftat i fråga om sådana utmärkta män som Sokrates, Platon, Aristoteles, Cicero och andra, vilkas kroppar äro brända men vilkas liv och dygder kunna sägas hava vunnit odödlig ära, då böra vi ej tro, att en mindre eller kortvarigare ära skall hos eftervärlden tillkomma de män, som genom rådslut och arbete utvidgat eller förkovrat våra skolor, vår akademi, detta vårt fosterland.

Enär det så förhåller sig, må de, som genom makt, rikedom, förståndsskärpa eller snillekraft överträffa andra, träda i sina fäders spår och så med all flit arbeta därpå, att vetenskapliga och språkliga studier, vilka de finna hava hållits i ära av våra förfäder och vara kära för alla välsinnade män samt komma att lända dem själva till nytta, att dessa studier må även genom deras frikostighet, hjälp, omsorg och gunst förkovras och bära frukt.

Men emedan utan Guds hjälp all vår strävan är fåfång, och emedan allt vad vi företaga honom förutan är bortkastat arbete, så bedja vi ur djupet av vårt hjärta den allgode och allsmäktige Guden, vår akademis högste upprätthållare, vilkens medverkan och hjälp är för skolors och akademiers ledning nödvändigare än människors förstånd och råd, att han må låta de ädla konster och vetenskaper, som han själv givit oss, även hädanefter genom hans hjälp förkovras och befastas. Honom hembära vi även vårt hjärtas innerligaste och fullaste tack, att han ända till denna dag låtit oss behålla åtminstone några spår av nyttigt bokligt vetande.

I andra rummet tacka vi den vitt prisade och höge fursten Herr Karl, arvhertig av detta stora rike och utsedd till dess konung, allas vår nådige herre, den högst berömlige återupprättaren av denna akademi, att han fastän från alla sidor oroad av krig och uppror likväl vill, att Apollo och muserna skola bo ibland oss. GIVE GUD, att han lycklig och framgångsrik må länge leva hos oss, på det att de ädla vetenskapliga studi-

erna, som genom hans höga vishet blivit införda hos oss, icke må till vår stora sorg åter övergiva oss! Må de djupt rotfästas hos oss med allt det goda, som är från dem oskiljaktigt, låta de skönaste blommor slå ut samt slutligen bära och utveckla de ljuvligaste och rikaste frukter!

I tredje rummet tackar jag den vittberömda, högvärdige herr ärkebiskopen, vår hedervärdaste fader, gynnare och befordrare, för hans särskilda välvilja och gunst mot mig och för det beskydd, jag ständigt funnit hos honom.

Slutligen nedkallar jag Guds nåd, hjälp och välsignelse över alla, närvarande eller frånvarande, som önska denna akademi framgång och lämna den sitt understöd. Tacksam för de närvarandes välvilliga och tålmodiga uppmärksamhet erbjuder och lovar jag de överordnade vördnad och hörsamhet, de underordnade välvilja och ynnest, mina likar beredvillighet till ömsesidiga tjänster.

Dixi.

Avslutningstal

vid det kollegium i logik, som hölls i Wittenberg
f. o. m. 20 okt. 1608 t. o. m. 12 jan. 1609.

Talet föreligger tryckt i slutet av Rudbeckii
Logica 1625.

Ärade åhörare! Sålunda hava vi nu genom Guds nåd fört
vårt arbete till slut.

Aristoteles, alla sanna filosofers höge mästare och koryfē,
vars snille och lärdom av många anses såsom ett underverk och
vars skrifter nu över 19 århundraden av otaliga människor bli-
vit med samstämmigt bifall mottagna och gillade, finner, efter
vad jag ser, det icke vara under sin värdighet att i slutet av sitt
verk över logiken vända sig till sina åhörare med anhängan om
överseende för vad han tilläventyrs brustit i sin framställning.
Jag finner då, att det vore i hög grad opassande, om jag, som
icke ens tål jämförelse med många av hans lärjungar, skulle
vilja upplösa denna högt ärade krets utan ringaste anhängan om
överseende, likasom om jag ansåge mig ingenstädes hava felat
utan fullgjort allt på ett fullt värdigt sätt. Men något sådant
kan jag så mycket mindre göra anspråk på, som jag är fullt
medveten om min obetydlighet. Nej, jag vill fastmera gärna
erkänna, att jag ej framställt något så fullkomligt och så klart,
att det icke kunnat göras mycket fullkomligare och tydligare
av andra, även av män, som icke nått en högre berömmelse.

Men jag finner en ursäkt först och främst i själva ämnet,
som jag avhandlat, såväl i dess höghet och vikt som i dess
svårighet. Logiken är nämligen icke, såsom några anse, någon
överflödigt kunskap, vilken mest sysselsätter sig med småaktiga
hårklyverier utan att bereda det mänskliga livet någon avse-
värd nytta, en kunskap, vilken den, som vill ägna sig åt
högre vetenskaper, utan större olägenhet kan åsidosätta och för-
bigå. Å andra sidan är den icke heller, såsom andra tänka,
så lätt, att vi utan besvär kunna lära oss den liksom på lek
och utan att däråt ägna mycket arbete.

Nej, det ligger nära nog i öppen dag och själva erfarenheten visar, att logiken tvärt om endast sysselsätter sig med de mest viktiga frågor. Hon är icke de övriga vetenskapernas tjänarinna utan deras härskarinna, hon mottager ej lagar utan hon föreskriver dem, hon lyder ej utan befaller, styres ej utan styr, följer icke efter utan går i spetsen, hon lär ej av andra vetenskaper utan undervisar dem och så att säga sluter dem allesamman i sitt sköte. Hon ensam visar den väg, på vilken man kommer fram till dessa. Ensam har hon nyckeln, öppnar dörren och förer oss in i alla filosofiens och det mänskliga vetandets innersta kamrar, så att allt, vad du tillägnar dig av de övriga vetenskaperna utan undantag, vare sig till din nytta eller ditt nöje, måste erkännas vara en nådegåva av logiken. Därför har den också icke utan skäl av många kallats »ars artium» och »disciplina disciplinarum»; och det är så långt ifrån att någon med nytta kan fatta de övriga vetenskaperna denna förutan, att han snarare utan dess hjälp blir genom sysselsättning med andra vetenskaper dagligen sämre och odugligare. Ty den, som ej kan konsten att skilja det sanna från det falska, den riktiga slutledningen från den sofistiska, orsak från icke-orsak, ansiktet från sminket, guldets från slagget, han blir alltmer villrådlig, ju flera författares framställningar han lär känna. Ju mera han studerar, dess mindre vet han, och ju längre han framskrider, dess längre förirrar han sig ifrån sanningens väg, så att han till slut i sin okunnighet blir i stället för en filosof en sofist, i stället för en vis och lärd man en hätsk fiende, hatare och ovän till all verklig lärdom och filosofi. Men vartill många ord? Det var ju icke min mening att nu lovprisa logiken inför eder utan att utbedja mig överseende för mina föreläsningars brister. Vi hava ett företräde framför djuren endast däruti att vi kunna tänka och draga slutsatser; i en mängd andra avseenden stå de långt framför oss. Om nu de vetenskaper, som sysselsätta sig med kroppens vård och uppömandet av dess förmögenheter, anses värda studium och hållas i ära, älskas av alla och skattas högt, t. ex. gymnastiken som giver ökad vigthet och styrka, slöjden som ger händighet, musiken som förnöjer örat, optiken som ger ledning åt vår synför-

måga, och likaså andra vetenskaper, var och en inom sitt område, — huru högt skola vi då icke, frågar jag, sätta logiken! Den utbildar den gåva, som är för människan egen, leder vår tanke, ger oss kloka råd, pryder våra samtal och överläggningar, visar oss sanningen och nära nog pekar på vad vi böra antaga såsom sant och vad vi böra förkasta. Lika högt alltså, som människan står över djuren, lika mycket om icke mer överträffar den i logiken bevandrade vetenskapsmannen en däri obildad människa. Jag tror, att om vi icke vilja vara obilliga domare i egen sak, skola vi, utan att jag behöver framhålla det, finna, att logikens höghet är sådan, att den, jämförd med de andra vetenskapernas ljus och glans, överträffar dem i samma grad, som solens härliga stjärna med sina strålars ljus fördunklar och nära nog tillintetgör de andra himlakropparna.

Om i logiken förekomma hårklyverier och trassliga spörsmål av mindre nytta, bör man betrakta dem såsom törne och tistlar, vilka stundom växa även på de fruktbaraste åkerfält. Ju fruktbarare marken är, dess rikligare växer ogräs på den, om den odlas vårdslöst eller om den av ovännen besås med ogräsfrön; om den däremot skötes på tillbörligt sätt, ger den oss utan kardborrar och svingel villigt de härligaste skördar. På samma sätt har logiken förut av sysslolösa, lättjefulla, skolastiska och spetsfundiga människor (jag erkänner, att åtskilligt gott finnes också hos dessa) blivit övermåttan fullpropad med onyttiga och löjliga spörsmål. En del frågor var den också tvungen att upptaga och behandla med hänsyn till sina fiender och motståndare sofisterna, som försökt göra logikens område osäkert och med oerhörd ansträngning, ehuru förgäves, frånrycka oss största delen därav. Men att tillskriva logiken i och för sig eller Aristoteles' logik, som är särdeles främmande för sådant, allt detta, vore ju, såsom en var kan inse, ytterst obilligt.

Om nu logiken har så stort värde och sådan höghet, bör det ej synas någon underligt, om det är förenat med åtskillig svårighet att tillägna sig den. Må vi komma ihåg den gamla satsen: Det sköna är svårt. Adonis trädgårdar bevakades av en drake, det gyllene skinnet vaktades av koppartjurar; den

förre andades eld och lågor, de senare hotade med död och fördärv. Detta betyder alldeles detsamma som innebörden av den gamle skalden Hesiodos' ord: Blott med möda och svett kan dygden av människor vinnas.

Beträffande logiken ger erfarenheten dagligen vittnesbörd här om: hur många, som ännu knappt läppjat på de första grunderna av denna vetenskap, rygga ej tillbaka på själva tröskeln! Här om vittna den otaliga mängd kommentarier, som lärda män utgivit till denna vetenskap. Detsamma betygas av dem, som erkänna, att de ägnat hela sitt liv åt dess studium och ändå icke genomvandrat alla dess skattkamarar, ändå icke fått tillträde till dess innersta gömslen.

Då det förhåller sig så, anser jag mig, som härutinnan och även uti andra vetenskaper ännu blott är en nybörjare, kunna göra anspråk på tillgift, om jag ej varit i stånd att i allo genom mina bemödanden tillfredsställande lösa en så svår och mödosam uppgift, om jag icke med de krafter, som stått mig till buds, fullkomligt kunnat uppnå ett så högt och berömligt mål. Jag förelade mig icke något kort och lätt sammandrag, i vilket ingenting annat skulle meddelas än sådant, som vore allmänt bekant och känt för kreti och pleti: Jag kan säga, att jag grep mig an med Aristoteles själv, med vars förklaring de utmärktaste män ivrigt bemödat sig, i vilkens försvar de lärdeste män tävlat att vinna beröm och ära. Om än mycket fattas mig i att tillfredsställande förklara hans dolda mening och hans system, torde jag dock vara värd så mycket större beröm därför, att jag icke fruktat att lägga en sådan börda på mina skuldror, att med egna krafter påbörja ett så stort verk. Ty Aristoteles är en författare, som har mera på djupet än han lovar på ytan, en författare, hos vilken man, om man än läser honom aldrig så många gånger, ständigt finner något nytt och märkligt, en författare, som man läser med större nöje, ju oftare och ju flitigare man sysselsätter sig med honom. Och detta säger jag er icke blott på grund av min egen erfarenhet utan på grund av många, som likasom jag ha erfarit detta, och jag önskar högeligen, att I alla hellre mån själva pröva på det än nu tro mig på mitt ord.

En annan omständighet, som bidrager till att ursäktas mig, är tidens knapphet. Då jag hade lovat er att under loppet av 12 veckor gå igenom hela logiken, trodde jag mig kunna hålla mitt löfte, om jag gav en lektion om dagen. Men under föreläsningarnas fortgång märkte jag att jag ingalunda skulle kunna detta. Då lade jag åsido all övrig undervisning, som man begärde av mig, och började ge två lektioner om dagen, och sålunda har jag nu, med Guds hjälp, genomgått denna kurs under loppet av 10 veckor. Härav är det lätt att förstå, att, om jag, som ämnat var från början, blott föreläst en gång om dagen, jag icke kunnat avsluta mitt arbete förrän efter 5 månader. Nu kan det icke vara för någon av er obekant, att ett och samma arbete icke kan ske både fort och väl, varför man också plägar säga: Tillräckligt fort, om tillräckligt väl! Jag var länge rätt tveksam, huruvida det vore för er fördelaktigare, att jag fortskred långsammare och utförde enskildheterna noggrannare, eller att jag påskyndade kursen och förbiginge vissa saker, som icke vore alldeles nödvändiga, för att så mycket fortare komma till slutet. Säkert är, att Aristoteles logik, om den skall behandlas efter förtjänst och ämnets rikhaltighet, kräver ett halvt år och något däröver. Till slut beslöt jag att iakttaga en viss skyndsamt, och jag kom till den övertygelsen, att detta vore för er fördelaktigt, enär jag väl visste, att rätt många av eder icke hade full visshet om hur länge de kunde bli i tillfälle att här ägna sig åt studier, och därför hade ämnat höra flera föreläsningsskurser och i dem alla inhämta något i förhoppning att sedan i hemmet kunna utvidga och fördjupa sina insikter däri. Denna eder ställning ansåg jag icke sällan lämpligast att rätta mig efter, så långt jag kunde. I andra rummet hyser jag sålunda även på grund härav den tillförsikten, att om våra föreläsningar tagas i betraktande och uppskattas efter den dem tillmätta tiden, de skola gå fria från skuld och tadel.

Härtill kommer något, som jag ej tror mig behöva med många ord klargöra, nämligen att jag kommit hit till edert lärosäte icke så mycket för att undervisa andra utan för att själv lära något. Och jag tror det vara klart för envar, att den inkomst, som jag vinner med detta arbete, ingalunda motsvarar

de kostnader, som jag dagligen måste vidkännas, och att jag därför icke kunnat helt ägna mig åt denna uppgift och stå eder så till tjänst, som jag gärna skulle ha velat. Intet studium är så lågt och ringa, att det icke kräver sin man helt och hållet. Vad skola vi då säga om denna vetenskap, vars vikt och svårighet I själva bättre känna, än jag nyss har skildrat dem? Om Gud en gång värdigas uppfylla mina önskningar och skänka mig ledighet, skall jag så fullständigt utarbeta dessa föreläsningar i logik, att ingenting lämnas övrigt att önska, så långt min ringa begåvning räcker. Om detta icke kunnat ske nu, så hoppas jag, att det genom vänligt överseende och välvilja måtte av eder tillgivas mig.

Men fastän jag vet, att I av dessa föreläsningar icke haft så stor behållning, som vi å båda sidor hoppades, gör jag mig dock fullt säker därom, att de icke varit alldeles utan frukt. Förvisso hava vi så många gånger upprepat och inskräpt vissa huvudpunkter, att ingen annan än den ytterst vårdslöse kan vara okunnig i dessa stycken, och att allenast den, som är ohjälpligt dum, vilket jag hoppas att ingen av oss är, icke begripit så mycket, att han icke nu genom eget studium och övning kan tillägna sig det som fattas honom. Säkerligen haven I, om I icke haft någon annan nytta härav, åtminstone lärt er förstå de aristoteliska termerna, något som till och med förhärade ramister med eller mot sin vilja måste erkänna vara särdeles nyttigt. Finns nu någon av er, som icke vet betydelsen av *Genus* (resp. *Species*) *univocum* och *Genus analogon*? Vem vet icke, att *Differentia i vidsträckt mening* är något annat än *Differentia specifica*? Eller att *Proprium* kan fattas på fyra olika sätt? För vem kan det vara obekant, att *Accidens predicamentale* är något helt annat än *Accidens predicabile*? Jag förbigår framställningen angående *Prædicamenta* [kategorierna], som innehåller en rik skatt av lärosatser. *Enunciatio* [omdömet] kan vara *categorica* eller *hypothetica*; vidare åtskiljas *Enunciatio figurata* och *inusitata* samt *Enunciatio de Inesse* och *modalis* — vem är det, som icke nu förstår allt detta? För vem är det icke välbekant ifråga om *Syllogismi* [slutledningarna], vad som menas med *Terminus*, *Propositio*, *Major*, *Minor*, *Medius* och

med *Subjectum* och *Prædicatum*, samt i fråga om *Demonstratio* [bevisföringen], vad som menas med τὸ διότι och τὸ ὅτι? Slutligen, för vem av er kan det vara obekant eller dunkelt, vad som menas med *Sophisma*, vilka och huru många slag därav som upptagas, och vilken av dessa är den oftast förekommande? Jag talar icke om den mängd av andra lärosatser, som före dessa mina föreläsningar voro främmande för eder men nu nödvändigtvis måste vara eder välbekanta.

Och skulle någon icke ens vilja medgiva, att detta är något nyttigt, utan hava alldeles satt sig i sinnet att hellre fara vilse tillsammans med Aristoteles' motståndare än vara vis tillsammans med honom själv, så kan denne för visso hädanefter med större berömmelse kritisera Aristoteles, vilken han förut med rätta icke kunnat angripa, då han icke alls kände till honom. Men jag hoppas bättre om er alla, nämligen att var och en av eder nu gjort en så god början med Aristoteles, att han allvarligen åstundar att längre fram lära sig allt mer av honom. Om jag hade kunnat vidlyftigare utveckla de särskilda tvistepunkterna, betvivlar jag ingalunda, att vi nu skulle gjort ännu större framsteg i detta studium, men dessa frågor hava bort reserveras för framtida disputationsovningar.

Mera finns, och mycket mera, som rättvisligen ursäktar mig och skulle kunna anföras till mitt försvar. Men det sagda må vara tillräckligt. Jag beder var och en av eder, att han för vårt gemensamma fäderneslands skull, på grund av den välvilja mot mig, som jag ser finnas hos eder i mycket hög grad, och på grund av våra gemensamma studier, må värdigas upphjälpa, vad jag i något avseende brustit, rätta mina misstag samt anmärka och överse med vad jag felat. Och framför allt begär jag av eder, att I ej tillskriven den fulländade och fullkomliga logiken själv eller den store filosofen, vad som av mig blivit framställt på ett oklart, oskolat eller ofullkomligt sätt. Nej, mån I hellre tillskriva allenast min obetänksamhet, min förmåtenhet eller mitt övermod allt sådant vad det än må vara — och jag fruktar i själva verket, att det icke är litet. Om I så gören, skolen I hädanefter för visso finna mig icke mindre beredd och villig, än jag hittills varit, att, om jag någonsin, vare

sig i fråga om studierna eller i fråga om eder ekonomi, kan genom råd eller handling vara eder till någon hjälp, icke visa mig därutinnan ovillig och försumlig utan tillmötesgående och omsorgsfull. Och jag beder eder alla icke mindre enträget, att I älsken mig och låten allt mitt vara eder och edra vänner till det bästa anbefallt. Må vi å ömse sidor ständigt anbefalla våra studier och ägodelar åt Gud i fromma böner och åt våra vänner genom pris och lovord!

Om vi icke äro alldeles sömnaktiga eller tillhöra den epikureiska svinahjorden, så måste, då vi något grundligare med oss själva i tanken genomgå hela den tid, vi här sysslat med dessa våra studier, den allgode och allsmäktige Gudens omätliga välgärningar för var och en ligga i öppen dag. Han har nämligen skänkt oss allmän fred och lugn, varigenom vi blivit i stånd att fortsätta och avsluta det påbörjade företaget. Han har ock själv avvänt krig och uppror, pest, smittosamma sjukdomar och annat ont, varigenom dessa studier ofta hindras. Likaså har han skänkt oss nåd och lycka, så att vi haft framgång, jag såsom undervisare, I såsom lärjungar. Helt visst bliva många, som äga både begåvning och vilja, i saknad av den lycka, som förunnats oss: somliga hindras av krig och oroligheter, andra störas av sjukdomar och hungersnöd, andra lida av fattigdomens svåra tryck och oförmågan att stå ut med kostnaderna, så att de därför icke kunna nå fram, dit de vilja. Då vi nu genom den allgode och allsmäktige Gudens nåd och barmhärtighet undsluppit allt detta, skulle vi visa oss vara ej allenast ytterst otacksamma människor utan till och med ovärdiga att kallas människor, ifall vi icke betänkte detta med tacksamt sinne utan ginge förbi det utan innerlig tacksägelse. Därför må vi nu alla upplyfta våra hjärtan.

Dig, Gud, all godhets och vishets källa, vörda och prisa vi för alla dina välgärningar, större och mindre, vilka du dagligen i rikt mått bevisar oss, dina ovärdiga tjänare, men i synnerhet därför, att du under hela denna tid värdigats med din nåd och välsignelse vara när oss och att du velat göra våra studier framgångsrika. Giv, vi bedja dig, kärleksrike fader, giv, att detta, som du påbörjat i oss, må fullbordas och till-

växa till ditt namns ära och vår gemensamma välfärd! Stå oss bi även i våra återstående studier! Led våra föresatser, styr våra rådslag, giv en god och lyckosam utgång, så att vi må i denna jordiska akademi inhämta sådan kunskap, att vi i den himmelska må fullkomligt lära känna dig! Giv oss detta för din Sons, vår käre Herres och broders Jesu Kristi skull! Amen.

Tal
om den påvliga trälldomen
vilken vi länge nog underlågo,
och
om den undransvärda befrielsen
som skedde genom den märklige salige
Gudsmannen Luther,

vilket

Mag. Johannes Rudbeckius Örebroensis Nericius
Professor i hebreiska

höll i Uppsala år 1609 den 11 december,
när han återvänt från Tyskland och ånyo mottog
sin professur.

Tryckt i Stockholm hos Anund Olofsson Helsing
året efter Herrens börd 1610.

Alla vänner till sanningen
och nitälskare för Guds hus
tillägnat och hemställt

av

Joh. Rudbeckius.

Högärevördiga, vittberömda och höglärda herrar!

Någon torde till äventyrs förundra sig däröver, att jag, som för några få år sedan kunde tyckas försmå min anställning och eftersträva någonting högre än denna lärarebefattning, nu vill återtaga min plats och nöjas med den, ehuru akademiens ställning är densamma som förr. Men om han först rätt lär känna skälen till mitt beslut och mitt syfte och därefter opartiskt med mig överbäger dem, skall han icke blott upphöra att förundra sig utan han skall, som jag hoppas, om han än icke berömmar mitt beslut, åtminstone anse, att det fattats med nöjaktig eftertanke och inriktats på ett gott ändamål. Jag hoppas det, även om jag måste erkänna, att vårt släktes natur är till den grad fördärvad, att det knappt finnes någon, som icke ledes av begär efter fåfänglig ära och utmärkelser, och många till och med så häftigt anfäktas av dessa lideiser, att de icke rygga tillbaka för att använda även olagliga medel, ja göra vad som helst och tåla vad som helst, blott de kunna nå fram till äreställen och höga värdigheter.

Jag erkänner, att även jag själv icke sällan röner inflytande av dylik ärelystnad och strävan, men jag plägar likväl med Guds nådiga hjälp kunna genom förnuftets tyglar och långvarig vana så behärska denna frestelse, att jag, då jag företager mig något, snarare gör det till Guds ära och min nästas nytta än till mitt eget beröm. Och om jag nu kan anses företaga något mera för det senare ändamålet än för det förra, skall jag gärna underlåta det. Beträffande denna min andra resa till Tyskland kan jag förvisso vittna, att jag icke företog den av begär efter titlar eller i hopp om större inkomster eller i väntan på äreställen och värdigheter utan endast och allenast för att tillväxa i kunskap om gudomliga ting. Detsamma kunna

mina närstående och vänner betyga, för vilka jag långt förut uppenbarade detta mitt beslut och skälen därtill. Detsamma intygar själva sakens utgång. Ty även personer som äro begåvade med endast medelmåttig sakkunskap och erfarenhet kunna, om de känna begär efter utmärkelser, under gynnsamma omständigheter utan större svårighet nå sitt mål. Då jag såg, att många på grund av de svårigheter och olyckor, vilka det mänskliga släktets fiender, djävulen och hans drabanter, dagligen bereda dem, som vilja tjäna Guds ord och vinnlägga sig om dess kunskap, låta avskräcka sig från teologiska studier; då jag såg, att ännu flera på grund av människors otacksamhet lämna teologiens studium och att flertalet, fastän de äro hågade för dess studium, likväl på grund av brist och i saknad av penningar avhållas därifrån, så att numera *de* äro få, som så helt ägna sig åt det teologiska studiet, som med rätta borde ske; då jag såg, att av de teologie studerandena rätt många antingen försummat att förut lägga den nödiga filosofiska grunden eller också blevo tvungna att redan före studiernas avslutning söka kyrkliga eller andra tjänster; då jag vidare hade både ålder och förståndsgåvor, sådana de nu voro, och erforderliga penningemedel icke alldeles fattades mig, ansåg jag mig ingalunda böra nedgräva det sålunda av Gud mig givna pundet. Tvärtom beslöt jag att övervinna alla svårigheter, lägga hand vid verket och modigt uthärda mödorna, för att jag en gång, om det vore möjligt, skulle kunna fullända mina studier av de heliga skrifterna, vilkas ljuslighet jag länge känt. Och fastän många omständigheter ställde sig i vägen, som ville avvända mig från mitt beslut och slutligen även tvungo mig att avbryta mitt företag, har jag likväl, som jag hoppas, under loppet av denna knappa tid icke av mig själv utan genom Guds nåd uträttat så mycket, att jag varken ångrar mödorna eller kostnaderna. Det är sålunda varken ärelystnad eller begär efter äreställen som förmodade mig att företaga denna besvärliga resa, utan själva sakens nödvändighet fordrade den, och detta skall hos varje välsinnad lätteligen frikänna mig från misstanken för lättsinne eller ärelystnad.

Men i alla mina studier och arbeten har jag alltid haft

den föresatsen att med min möda och min flit, sådan den då är, tjäna fäderneslandets skolor eller denna akademi, av vilka jag blivit överhopad med otaliga välgärningar. Det är uppenbart, att det är höjden av otacksamhet att neka näringsmedel och andra livets nödvändighetsartiklar åt sina föräldrar, sedan de blivit till ålder komna, dessa, genom vilka vi fått skåda dagens ljus och genom vilkas ansträngningar vi blivit uppfostrade. Huru skulle då jag, som av skolorna här i grannskapet och av denna akademi mottagit icke detta bräckliga lekamliga livet utan mitt vetenskapliga och andliga liv och blivit icke blott uppammat av dem utan fått fullständig näring till kunskap om ädla vetenskaper, — huru skulle jag av några omständigheter vare sig å ena sidan av rikedomar eller äreställen eller å andra sidan av fattigdom och svårigheter, kunna låta mig ryckas bort från dessa läroanstalter, så vitt jag icke ville ådraga mig beskyllningen för den yttersta otacksamhet? Fastmera, likasom jag från denna akademi mottagit vishetens modersmjölk, så vill jag också alltefter förmåga i min ordning åt densamma och dess alumner, som nu äro nära att dö av hunger, frambära lärdomens och vishetens rika håvor.

Då jag är så till sinnes, kunde ingenting för mig angenämare inträffa än att åter få stiga upp i denna kateder, från vilken jag hört många framstående och lärda män tala, av vilka nu somliga i det himmelska lyceum, iklädda vita kläder och med palmer i händerna, dagligen avhandla de himmelska tingen, medan andra ännu bland oss med beröm sköta jordiska befattningar. Från denna talarstol har även jag själv under en tid genom min verksamhet, sådan den nu var, visat ungdomen vägen till lärdom och dygd.

Enligt vår höge stormäktige furstes och herres, Herr Karls, Sveriges, Götes och Vendes konungs, vår allerhögsta överhets vilja som givits mig tillkänna genom hovkanslern, och på grund av edert enhälliga val, värdige herrar, skall jag nu åter i denna akademi åtaga mig undervisningens kall och bör före undervisningens början, enligt den akademiska överhetens föreskrift och våra förfäders berömvärda ordning som länge varit i skolorna övlig, i eder närvaro hålla ett tal. Bland mycket, som jag

tänkt på, ser jag intet ämne mera passande att tala om än ett sådant, varigenom Guds stora välgärningar mot oss kommer i öppen dag och varigenom i sin ordning vår tacksamhet mot Hans höga majestät mest upptändes. Ty att göra sådant inbjuda oss både gudomliga föreskrifter och de frommas föredömen.

»Förtäljen», säger David i första Krönikebokens 16:e kapitel, »om alla Hans underbara gärningar, berömmen Hans heliga namn, förtäljen vid edra sammankomster Hans ära och inför alla folk Hans dräpliga verk!» Och i ecklesiastikern säges [Syr. 32:17]: »Du skall upphöja din skapare, som rikligen begåvar dig med sitt goda.» Då patriarken Jakob återvände ur Mesopotamien, förtäljer han Guds rika välgärningar under hans landsflykt och säger: »Herre, jag är för ringa till all din barmhärtighet!» [1 Mos. 32.] När Moses och Israels barn befriats ur den egyptiska trälldomen och övergått Röda havet, besinnade de denna Guds välgärning: hela folket sammankallades och de prisade Gud med lovsånger [2 Mos. 15]. Då Judith hade vunnit seger över Holofernes och tänkte på Guds hjälp, utbrast hon: »Berömmen Herren, vår Gud, som icke har övergivit dem, som hoppades på honom, och som genom min hand dödat sitt folks fiender!»

Männe blott vi, som leva denna dag, blivit lottlösa med avseende på Guds välgärningar? Eller har väl Gud visat sina välgärningar emot oss för så länge sedan, att det är naturligt om de fallit oss ur minnet? Ännu kvarstår i friskt minne, i vilken svår trälldom vi försmäktade under antikrists välde och det påvens tyranni, ur vilket den allgode och allsmåktige Guden befriade oss genom sin tjänare, den stormannen Luther. Denne romerske påve var icke mildare än Cacus¹⁾, icke mycket mera mänsklig än den egyptiske Faraos och Holofernes. Då vi genom Guds nåd ryckts ur dennes glupande svalg och återfått vår förra frihet, böra vi med rätta, så ofta vi tänka därpå, jubla av fröjd och prisa Gud med våra läppar och i våra hjärtan. Och om också jag beslutit att vid detta tillfälle tala om denna Guds

¹⁾ Cacus var en jätte, som döddes av Herkules, med vilken senare Kristus jämföres i den teologiska litteraturen. Tolkningen härövan förutsätter att i latintexten ett komma utfallit efter ordet mitior.

stora välgärning, ber jag ödmjukt och enträget var och en av eder, med skyldig hänsyn till vars och ens värdighet och ämbete, att I under tiden värdigens låna mig ett välvilligt öra, och jag skall då söka vinnlägga mig om att hos eder var för sig och alla i gemen göra mig därav förtjänt.

Vi kunna icke, mina värda åhörare, bättre ställa oss hela denna sak framför ögonen, än om vi först efterse, hurdant den romerske antikrists välde var före Luther, på vad sätt han ernått det, hur stort hans tyranni var mot Kristi trogna, vilket mörker och töcken som rådde under hans välde; därefter, huru efter Luthers reformation hans makt minskades, friheten återställdes, evangelii och alla vetenskapers ljus uppgick. Fast varje punkt av mitt ämne i och för sig är någonting så stort, att den icke med någon vältalighetens kraft kan tillräckligt förklaras och utläggas, anser jag det dock för bättre att, låt vara med en oövad talekonst, söka giva en skildring härav än att alldeles med tystnad förbigå det¹⁾.

Hur stor makt den romerske påven hade tillvällat sig icke blott i andliga saker utan även i världsliga, framgår klart och tydligt redan därav, att han slutligen gick så långt, att han lade kejsaren och alla kristna konungar under sin domvärjo och tvang alla den kristna världens biskopar, icke blott var och en för sig utan även då de samlats till kyrkomöte, att underkasta sig hans vilja. För att detta må bli tydligare skola vi något utförligare taga i betraktande, vad han på båda hållen icke blott försökt utan även utfört.

Om den romerske påven skriva den påvliga stolens — kanske rättare det påvliga kökets — anhängare att han har den fullkomligaste makt över hela jordens krets, såväl i kyrkliga ärenden som i politiska, eller, som den ingalunda minst betydande i det antikristiska sällskapet, Rob. Bellarminus²⁾, på ett mildare sätt uttrycker det, att han på grund av sin and-

¹⁾ Vid sekelfesten å Wittenbergs universitet 1602 torde Rudbeckius hava åhört Aegidius Hunnius' tal om Guds välgärningar mot akademien, i det han förlänat henne sin rena evangelisk lära samt skyddat henne emot djävulens försåt och den romerske antikrist. Jfr Hunnii Opervm Latinorum V sid. 820 o. f. Wittenberg 1609.

²⁾ Italiensk jesuit, kardinal (1542—1621).

liga rättsbefogenhet indirekt har en viss makt, och det den allra största, även i timliga ting. För att bevisa detta hava de länge på det skamligaste missbrukat denna utsaga av Kristus [Matt. 16]: Jag skall giva dig himmelrikets nycklar; vad helst du binder på jorden, skall vara bundet i himmelen o. s. v. Men inom dessa gränser hava kryparna för denne kanonistiska rättskrävare icke hållit sig, utan de skriva ytterligare om påven: Det är för frälsningens skull nödvändigt att tro, att alla skapade varelser äro underkastade påven på grund av orden i Psalt. 8: Allt har du lagt under hans fötter. Detta är förskräckligt bara att höra och det allra största missbruk av Guds namn, nämligen att på en dödlig människa tillämpa det, som är sagt om vår Frälsare allenast. Men de måste, sedan de en gång överskridit försynhetens gränser, vara så fullständigt oblyga, att de utan urskiljning tillskriva påven allt, som tyckes dem öka hans höghet. För att lättare förstå detta må vi höra deras egna formuler: »Påven kan förändra sakernas natur.» Kan man tänka sig något värre? »Påven kan av rätt göra orätt.» Är icke detta nog sagt? »Påven kan av intet göra något.» Här stannar jag, ty vad hade de kunnat lägga här till, om de velat avhända Skaparen all ära och gudomlig höghet och tillägna dessa åt en skapad varelse? Ända därhän hava de gått, och härpå kan tillämpas vad aposteln (2 Tess. 2) förutsagt om antikrist, fördärvets son, nämligen att han skulle sitta i Guds tempel och upphäva sig över allt vad Gud heter, ävensom vad, före Paulus, Daniel (kap. 11) sagt, att antikrist skall uppläsa sig över Herren och tala hädiskt mot gudarnas Gud. Om någon tilläventyrs invänder, att jag av hat mot påven uttänkt detta, så skall jag, om det är nödvändigt, ur den kanoniska rätten, som Gratianus samlat, ögonskenligt visa sanningen härav, så som många före mig visat den, bland andra Samuel Huberus i sin *Antibellarminus* i många kapitel [bok I].

Och denna makt hade påven icke blott till namnet, utan han utövade den också i själva verket mycket ofta; ty vad Bellarminus hävdar i femte boken om kyrkan (kap. 6—8), nämligen att påven kan avsätta kejsare, det har han i verkligheten ej sällan också gjort. Annat att förtiga, berövade påven Alexander III,

kejsar Fredrik I, som kom till honom i Venedig, hans kejsarkrona och trampade honom själv under fötterna, falskeligen på sig tillämpande detta språk i Psaltaren [90]: »På lejon och drakar skall du vandra, på ormar och basilisker skall du trampa.» Ett annat exempel hava vi i Gregorius III, som bannlyste Henrik IV¹⁾ och berövade honom hans kejsarliga värdighet. Men denna sak är så bekant, att den icke behöver bevisas. Därför jämföra påvarna sig själva med solen och kejsarna med månen, så att, liksom månen mottager sitt ljus av solen, så undfår också kejsaren sitt välde av påven. Härutinnan hjälper mig åter Robert Bellarminus, så att jag slipper bevisa saken, i det han i hela boken mot Flacius driver den satsen, att det västromerska kejsardömet genom påvens makt överflyttades från kejsaren i Konstantinopel till Karl den store och hans efterträdare. Och han anser, att det namn och den värdighet av kejsardöme, som Tyskland denna dag åtnjuter, är helt och hållet en gåva av påven. Jag kan icke se, att han skulle kunnat upptänka någon större makt i världsliga ting.

Jag skulle tillägga något om påvens uppiktade allmakt över övriga varelser, om jag icke fruktade att mitt tal skulle bli alltför långt. Uppgives icke denne romerske alkemist med sina besvärjelser och inblåsningar kunna skänka skapade varelser nya krafter och ny natur? Bekant är, huru vigvattnet, saltet och oljan, sedan de genom den romerske antikrists och hans medhjälparens magiska besvärjelser ändrat natur, uppgivas förjaga onda andar och spöken samt utgöra det säkraste skyddsmedel mot vad ont som helst. Själv förvandlar han dagligen i massan brödet till en ny gud, vinet till blod, utan förändring av sakramentets synliga del. Det behöves icke att noga anföra alla hans övriga diktade underverk. Alla teologers böcker och alla historiska framställningar äro fulla av beskrivningar, hur han förmått hela världen att dricka sig rusig ur hans villfarelsers bägare. Så har påven, liksom en annan Gud, på jorden styrt allt efter sin vink och sitt godtycke, delat välde med Jupiter och när honom så behagat, skrytsamt framhållit sin vilja såsom gällande rätt.

¹⁾ Urkunden har: Henrik V.

Vi komma nu till andliga ting. Härutinnan har han kanske varit fogligare? Kanske han har velat underkasta sig kyrkan eller kyrkomöten eller lärda mäns omdöme? Kanske han hade så mycket sunt förstånd kvar? Nej, han fordrar att bliva utropad såsom kyrkans grundval, huvud och brudgum; på sig tillämpar han vad profeterna och psalmerna förutsagt om hörnstenen, om den dyrbara stenen, om den grund, som skulle läggas i Sion, om dottren Sions kommande brudgum. Så långt ifrån är det, att han skulle vilja underkasta sig kyrkans domslut. Hören Bellarminus (bok 2: De Concilio, kap. 17): »Påven står obetingat och fullkomligt över hela kyrkan och över de allmänna kyrkomötena, så att han icke erkänner någon domare över sig på jorden, och detta emedan påven ensam är ur stånd att fara vilse, vilket följer av Kristi ord till Petrus: »Jag har bett för dig, på det att din tro ej skall komma på skam (Luk. 22).» Ja, vad mera är, Bellarminus skriver ytterligare i 4:e bokens 5:e kap.: »Om påven överhuvud taget felade genom att påbjuda laster och hindra dygder, skulle kyrkan tvingas att tro, att laster vore något gott och dygder något ont, så vitt den icke ville synda mot samvetet.» Kännen lejonet av dess klor! Om helvetesormen, djävulen, blivit satt på den allsmåttige Gudens tron, hade han då kunnat tillvälla sig större förmåtenhet och makt? I Mattei 4:e kap. tillväller han sig inför Guds Son herraväldet över hela jorden. Detta är för visso något mindre och drägligare än att tillskriva sig myndigheten att genom sitt bud kunna göra det onda gott och det goda ont.

I haven nu hört, hur högt påven sätter kyrkomötena och kyrkan. I skolen nu få höra, hur högt han skattar Gud och hans ord. Det är ej mig, I skolen höra, utan själva de påviska satserna skola anföras: »Påven», heter det, »kan utfärda stadgar mot Pauli brev, och han kan förordna mot evangeliets ord, blott icke mot förnuftet.» Varför icke även det, då han ju säges hava all rätt och alla lagar förvarade i sitt hjärta, även om han är en idiot och omedveten om sig själv? När Kristus, vår Herre, skickade apostlarna ut över jorden, befallde han dem att lära människorna hålla allt vad han befallt; men såsom I hören, vill påven icke erkänna dessa föreskrifter såsom för honom bin-

dande, utan han kan föreskriva, vad honom lyster, mot Pauli brev och även mot evangeliets tydliga ord.

Och denna makt innehade han icke blott till namnet utan han utövade den också länge i Guds kyrka. Påven Viktor I ville bannlysa hela den österländska kyrkan på grund av en obetydlig meningsskiljaktighet ifråga om tiden, då påsken borde firas. Hur rätt han gjorde härutinnan, visade honom tydligt biskop Irenæus Lugdunensis, nära nog den äldste av kyrkofäderna. Kyrkomötet i Basel, till vilket biskopar från hela kristenheten samlats, fördömdes och förklarades ogiltigt av påven, emedan det syntes vilja sätta sig emot hans auktoritet.

Men varför skall jag tala om kyrkomöten? Påven bryter mot evangeliets tydliga ord i Guds Söners testamente: »Dricken härav alle!» Han har nämligen av vissa lumpna och fåkunniga skäl berövat lekmännen den ena delen, som ingår uti Herrens nattvard, nämligen kalken. Mot Pauli mycket tydliga föreskrift till Titus och Timoteus, att biskopen borde vara *en* hustrus man, har han förbjudit prästmännen äktenskapet. Mot samme Paulus (Kol. 2): »Om I ären döda från denna världens barnaläror, varför låten I eder åter behärskas av föreskrifter, de där säga: Du skall icke vidröra, icke smaka, etc. som äro människobud.» Den romerske påven har icke tvekat att förbjuda vissa slags mat på vissa dagar och tillåta andra, så att han ju visat, att det blivit på honom uppfyllt, som samme apostel många århundraden förut hade förutsagt (1 Tim. 4): »Anden säger uttryckligen, att i de yttersta tiderna skola somliga avvika från tron och hålla sig till villoandar och djävulfunder, som äro brännmärkta i sitt samvete och förbjuda giftermål samt mat, som Gud skapat för att mottagas med tacksägelse.» Av det nu korteligen anförda kan man beträffande allt övrigt föreställa sig, huruledes påven både i ord och gärning upphävt sig över Gud och hans ord. Härav bevisas mitt påstående, att påven vuxit sig så stor, att det ser ut, som om han skulle hava stigit ända till himmeln och med cyklopisk förmåtenhet förklarat krig mot Gud, alltings styresman, om han icke genom ett oförmodat fall blivit från sin härlighets tron nerslungad till det nedersta helvetet.

Nu borde man också säga, på vad sätt han förskaffat sig

denna makt. Detta skola vi förbehålla oss till ett annat tillfälle, eftersom det icke kan ske utan en lång skildring av de händelser, som timat alltsedan apostlarnas tider ända till femte och sjätte seklen och ännu senare.

Nu skola vi blott tillägga, på vad sätt han begagnade denna sin makt, vilket även kyrkohistorien visar oss. Han använde den nämligen icke till kyrkans uppbyggelse och de frommas försvar utan till att undertrycka sanningen och stadfästa sina villoläror. Härom giver i synnerhet förteckningen över sanningsvittnena och Kristi martyrer det tydligaste vittnesbörd. Jag vill ej tala om äldre tider. Men under de sista århundradena dömde han till bålet död Hieronymus från Prag, Johannes Hus, Wiclif och andra, endast emedan de motsatte sig hans uppenbara bilddyrkan och andra hans missbruk. Och om jag ville efterforska antalet av dem, som genom den spanska inkquisitionen i Italien, Belgien, Spanien under de gångna åren dels genom svärdet, dels genom eld och andra tortyrmedel av samma orsak ömklingen bragts om livet, skullen I säga, att påven blivit icke uppeggad utan född till människosläktets fördärv. Vilken var orsaken till upproret i Belgien mot konung Filip av Spanien om icke den heliga ligan och dess förföljelser? Och då påven är dess överhuvud och utövaren av dess makt, måste det även föras på hans räkning, att i nämnda land under så många år oskyldigt blod utgjutits utan mått. Sålunda har han icke på ett måttfullt sätt begagnat sin makt utan låtit den övergå till ett uppenbart tyranni, genom vilket han skulle önska att på en enda dag om möjligt undanröjda och döda alla kristtrogna, för så vitt han märkte att de stode i vägen för hans maktbegär. Jag vill icke omnämna, vad han företagit sig mot den helige Luther och mot kejsardömet furstar. Vi skola taga exempel här hemma. Knappt äro de strider bilagda, som han i vårt kära fädernesland uppväckt genom liturgien, förrän han nu upptänker nya, och vad han nyss sökt vinna än genom våld och förföljelse, än genom smicker och frikostighet, det söker han nu få fram genom svek och förräderi. Emedan han då hade en överhet, som gynnade hans planer, väpnade han denna mot dess undersåtar. Nu däremot, då han har överheten emot sig,

söker han röjda densamma ur vägen genom gift och försåt. Men genom Guds nåd hava hans försök hittills varit fruktlösa, och vi önska och hoppas, att så må ske också hädanefter.

Återstår inom antikrists välde ett tredje, som vi föresatt oss att betrakta, nämligen det mer än kimmeriska mörkret både i filosofi och teologi¹⁾. Ty fastän Scotister, Thomister, Averroister och andra av samma slag velat synas överträffa alla andra beträffande insikter i både gudomliga och mänskliga ting och vara skarpsinnigare än alla tiders filosofer, hava de dock så att säga med otvagna händer gått att begrunda tingens väsen, utan att akta på språkstudiet och utan att känna skillnaden mellan filosofi och teologi. Därför hava de också gått vilse hela vägen, likasom blinda i en okänd trakt, och såsom dåliga kockar på ett ömkligt sätt sammanblandat till ett enda kaos rättsvetenskapliga och fysiska principer med teologiska och dessa med de förra tvärt emot Aristoteles' uttryckliga förmaning i *Analytica posteriora*. Den som vill ha ett exempel härpå, må blott genomläsa en av deras avhandlingar om transsubstantiationen. Om han vill, kan han därtill lägga en annan, den som handlar om den jungfruliga avlelsen samt åtskilliga andra. Där skall han se, hur de vrida sig, hur de blanda himmeln med jorden, så att ännu i dag de skarpsinnigaste jesuiter, sådana som Gregorius de Valentia²⁾, Rob. Bellarminus och andra, icke kunna frigöra sig ur detta trassel. De hava visserligen velat och vilja anses för att hava ägnat mycket arbete och stor möda åt filosofien, men deras filosofi är en sådan, om vilken Paulus skriver (Kol. 2): »Se till, att ingen besviker er genom filosofien och ett tomt bedrägeri enligt människors läror.» Och Justinus, som på samma gång var filosof och martyr, vänder sig häftigt mot denna filosofi, i det han vederlägger åtskilliga satser av Aristoteles; även Clemens Alexandrinus i 1:a boken av sina *Stromata* angriper den med rätta, nämligen i fråga om tomma och onyttiga undersökningar, som mera nedriva än uppbygga.

¹⁾ Hos Kimmerierna, som bodde vid Okeanos längst i väster, rådde ständigt mörker. Hom. Od. 11, 13.

²⁾ Spansk jesuit (1551—1603).

Om däremot dessa deras undersökningar rätteligen kunna tillägna sig namnet av sann filosofi, då nekar jag icke, att dessa påviska skriftställare voro mycket skickliga i filosofi.

Hur pass förfarna skolastikerna voro i språk, framgår av deras skrifter, så snart det gäller att redogöra för något grekiskt ords ursprung och härledning. Hur oskickligt och barnsligt hava de icke betett sig! Εισαγωγή härledde de av ἴσος och γῶγος, ἐθική av ἔθος och ἥθος; andra ord förklarade de på ännu löjligare sätt, så att om jag anförde det, skulle man tro mig skämta och icke tala allvar. Härav blev följd, att då Aristoteles felaktigt översattes till latin, man ofta mera tvistade om filosofens mening än om själva sanningen.

I teologien finnes icke större upplysning utan än större mörker, än större förblindelse. Vad kunde väl *de* veta om Gud och de saker, som röra frälsningen, de som lämnade Guds ord åsido och rådfrågade människors beslut, övergåvo Israels klara källor och sökte upp kyrkofädernas grumliga bäckar, gingo vilse ifrån kungsvägen och sökte sig fram på öde stigar. Och härtill lämnade i sin ordning okunnigheten i språk dörrarna öppna. Ty då de voro alldeles okunniga i hebreiska och grekiska språkens egendomligheter, kunde de icke läsa vare sig Gamla eller Nya testamentet i dess källskrifter, ännu mindre förstå dem. Därför voro de tvungna att nöja sig med den gamla versio vulgata, vilken icke ens de själva denna dag våga frikänna från fel på nästan otaliga ställen. Tänken eder, hurudan teologi de skulle få, då de varken förstodo bibeln på originalspråket eller hade den i riktiga översättningar. Det förstår var och en, som har sunt förstånd. — Vad togo de sig då före? De samlade sig i skaror kring kyrkofädernas tolkningar och kommentarier, men då de flesta av kyrkofäderna voro greker och få överensstämde sinsemellan och slutligen deras antal växte och då de icke förstodo grekerna och icke kunde ena de tvistande, varjämte de saknade kännedom om ganska många författare, blev skrifternas mening ännu mer oviss och tvivelaktig. Petrus Lombardus, vilken de kalla Magister sententiarum, samlade slutligen, för att bringa ett botemedel mot detta onda, alla fädernas dogmer om trons mera viktiga artiklar till en volym och tillade sin

egen åsikt. Härav uppstod sedan en otalig skara av skolastiska dogmatiker, som sammanskrevo skolier och kommentarier till läraren. Men det hände nu, såsom det plägar hända: när man en gång kommit bort från vägen, kommer man längre bort, ju längre man går. Till att börja med sysselsatte sig Lombardus och de andra icke längre med skriftens sanna mening, utan de tvistade sinsemellan om vilken åsikt Augustinus, Hieronymus och de andra fäderna haft. Efter dessa började Thomas, Scotus, Durandus, Bonaventura, Occam och deras anhängare att lämna fädernas meningar å sido och sinsemellan tvista om hur man rätt borde fatta läraren. Numera lämnar man läraren åsido och förlägger allt sitt intresse och allt studium till Thomas, tills man äntligen kommit till så många åsikter om trons särskilda artiklar, att det nära nog finns flera åsikter än lärda doctores. Även om jesuiterna använda all sin snillekraft på att förena, urskulda och genom förklädning dölja de stridiga åsikterna, hava de dock hittills icke lyckats att föra de tvistande till endrätt eller befria dem från villfarelserna. Fastän allt detta är utav den art, att det mer än tillräckligt uppblandat den sanna läran med villfarelser och mer än tillräckligt förmörkat den, så har likväl mörksens fader, djävulen, genom påven, sin förstfödde, och dennes bröder, gått ännu längre och genom drömmar, uppenbarelser och meddelanden från de avlidna utsläckt det ljus, som ännu fanns kvar hos fäderna. Ty om man längre finge sätta tro till kyrkofädernas utläggningar, fruktade han, att villfarelsernas dimmor en gång skulle skingras och sanningens ljus åter te sig för åskådarnas blickar. Men om människorna från fäderna fördes över till drömmar, dödas och djävlar uppenbarelser och till diktade underverk, förstod han, att allas eviga välfärd snart skulle vara förintad. Om någon icke vill tro mig, då jag säger att det under påvedömet gått ända därhän, att de rådfrågat de döda och även själve djävulen om sanningen, må han läsa Bedas kyrkohistoria, må han läsa »de gyllene legenderna», må han läsa Vincentii spegel, himlastegen, Apiarius, lärjungens tal, Marialia eller slutligen, av de våra: böckerna om heliga Birgittas uppenbarelser. Om någon icke kan anskaffa dessa, kan han läsa Bellarminus, i synnerhet om skärselden;

därstädes och här och där i andra skrifter blyges denne icke att, oaktat i vår tid sanningens ljus lyser så klart, styrka sin åsikt med sådana argument. Ibland för han nämligen fram till sin hjälp i striden själva andarnas svar i skärselden, på andra ställen livlösa sakers utlåtanden och en gång själva Plutos vittnesbörd. Den som icke kan se, huru tydligt allt detta är förbjudet i både Gamla och Nya testamentet, han är blindare än en mullvad. Bellarminus anför mycket av samma slag, men enär vittnesbörden av denna icke sällan strida emot hans egen mening, tvingas han av själva sanningen att i 2:a boken om skärselden kap. 13 och 18 draga dem i tvivel och motvilligt tillvita dem opålitlighet och osanning.

Jag slutar, ty om jag skulle genomgå alla enskildheter och kunde framställa dem för eder med den våltalighet som de förtjäna, fruktar jag att hela auditoriet skulle häpna. Sådan var antikrists makt, sådant hans omätliga tyranni; sådan var under hans välde mörkrets makt och myndighet. Jag förbigår den förskräckelse och de kval, som samvetena ledo på grund av den påviska läran om det eviga tvivlet, på grund varav oräkneliga människor bragts till förtvivlan och slutat sitt liv genom hängning eller på annat sätt. Jag förbigår den avskyvärda bilddyrkan, som tillbad stockar och stenar i stället för Gud själv. Jag vill ej vidröra detta monstrum: mässoffret, som uttänkts till skamlig vinst och till att frånlocka människorna penningar. Jag vill ej skildra de svek och de mångahanda bedrägerier, som de övade med helgonens ben och kvarlevor. Jag vill med tystnad förbigå de magiska besvärjelser, vilka själva påvarna icke sällan voro skickliga i att utföra. Jag förtiger spöksynerna, prästernas onda lustar och andra otaliga saker, vilkas blotta omnämnande skulle hos mig åstadkomma harm och blygsel.

Låtom oss nu övergå till det andra, som jag, efter vad jag framställde redan vid början av mitt föredrag, ämnade tala om, nämligen om det stora evangelii ljus, som blivit återställt genom den gudsmannen Luthers arbete, om hur påvens makt och tyranni blivit minskat. Härom skall jag tala i samma ordning fastän med hänsyn till tidens knapphet något mera kortfattat.

Jag ber eder blott, högtärade åhörare, ånyo att I viljen skänka mig en stunds tålmod och värdigens lyssna även till det följande med samma uppmärksamhet som förut.

Till att börja med hava antikrists välde gränser blivit trängre, ty i Frankrike, England, Skottland, Irland, Norge, Sverige, Danmark, Tyskland, Böhmen, Ungarn med flera land, varest förut påven hade sina skatteindrivare och ämbetsmän, lyder numera nästan ingen under hans välde, tvärtom känna de och avsky honom såsom den babyloniska skökan, vilken blivit beskriven i uppenbarelsboken. Vidare är även bland dem, som ännu tillerkänna påven övervälde, hans anseende mycket mindre än det var förut. Hur många gånger, tron I, skulle han icke hava slungat sin bannstråle över den nuvarande kejsaren Rudolf II och fränkänt honom hans kejsarvärdighet, emedan denne icke gjort honom riktigt till lags vid utrotandet av lutheranerna, om han icke hade märkt, att hans bannlysningsbullor över allt betraktades såsom åkslag med ett kopparbäcken? Ty så snart människorna genom Luthers förkunnelse kommit till insikt därom, att den romerske biskopen icke hade någon större makt än de övriga biskoparna och att han emot gudomlig och mänsklig rätt tillvällade sig primatet, då började plötsligt hans anseende att försvagas och med rätta synas var och en missätkat. Först hava nu fransmännen, därefter spanjorerna och venetianerna, såsom man kan läsa hos Paulus Jovius, dels angripit många av hans besittningar, dels minskat dem; vidare hava spanjorerna bemäktigat sig Sicilien, Sardinien, Neapel och hertigdömet Milano, vilka förr tillhörde påvarna eller deras familjer, så att Spanien nu synes fruktansvärt icke blott för påven utan ock för hela västerlandet; och från ett annat håll hava även venetianerna utvidgat sina gränser mot Rom. Likväl våga påvarna ingalunda nu för tiden mot dem slunga sina bannstrålar, vilket de före Luthers tid ingalunda försummade. Påven Pius V skänkte, om jag ej misstager mig, hela kungariket England åt spanjorerna, därför att det avfallit från den romerska kyrkan [jfr Funcius' kommentarier]. Detta skall knappt någon påve nu för tiden göra efter, och låt vara att han icke alldeles lagt bort tyranni och förföljelser, så vågar han dock

numera ingalunda företaga sig att gå så hårdhänt till väga som förut.

Slutligen: vilket klart ljus som uppgått över språkkunskap, filosofi och därtill över Guds ord sedan Luther började sin förkunnelse, det är bekant även för skumögda och i barberarstugorna. Man torde nu kunna finna en 10-års gosse, som är mera hemmastadd i den kristna lärans huvudpunkter än förut en man av mogen ålder. Så snart små barn börjat stamma fram några ord, kunna de Herrens bön och apostoliska bekännelsen. Härigenom lära de sig frälsningens väg och att betrakta Kristus såsom det mänskliga släktets återlösare. Under papismens tid däremot insöpo de med själva modersmjölken vidskepelse och fabler. Olika personer fingo olika skyddshelgon; den ena Franciscus, den andre Dominicus, den tredje Antonius. Kristi för tjänst och lidande höljdes i den djupaste tystnad. Ja i läran om rättfärdiggörelsen, som över allt i skriften och särskilt hos Paulus är fullt klart och tydligt framställd och varpå även vår eviga frälsning beror, voro de lärdaste doktorer antingen alldeles okunniga eller också hade de gjort den otydlig och invecklad genom krångliga spörsmål.

Och huru äro icke nu språkstudierna åter komna till heders! Där i hela påvedömet knappt en enda fanns, som utom modersmålet och sitt latin — även det bristfälligt — ägde någon språkkunskap, där finnas nu i var enda stad och varje by flera, som ha en ingalunda föraktlig förfarenhet i grekiska, hebreiska, syriska, kaldeiska, arabiska och persiska. Och må vara, att de icke hos oss, varest bokliga studier merendels äro försummade, finnas i så stor mängd, så hava dessa studier likväl i Tyskland, Frankrike, Italien och hela Europa nått en sådan fulländning, att de ej synas kunna nå längre. Det är bekant, att kejsar Karl V [jfr Sleidanus] sade om biskop Hermannus i Köln, då han, undervisad av Luther, ville införa reformationen inom sitt kyrkodistrikt: »Huru skall den gode ärkebiskopen kunna införa reformationen, då han knappt är hemma i modersmålet, mycket mindre i latin eller andra språk?» — han höll nämligen aldrig något föredrag för sin menighet och hade blott läst en enda mässa. Nu kunna genom Guds nåd ej blott bi-

skoparna utan även de som innehava lägre ämbeten, med färdighet läsa och rätt förstå flera språk. Att så är, måste de påviska med eller mot sin vilja inse, och de tvingas att tillskriva Luthers reformation berömmelsen härför.

För att komma till slutet utelämnar jag med avsikt en del. Jag vädjar till er själva. Var finnas nu de påviska avgudabilderna, var hans lukrativa avlatsmarknader, var finnas nu spöken och andar av döda som återväckts till liv? Djävulen själv vågar knappt visa sig nu för tiden, fastän han under påvedömet under olika skepnader umgicks förtroligt med människorna och, kan tänka, med stor trohet undervisade dem i religion och gudomliga ting. Då vi nu av Guds omätliga godhet genom evangeliets ljus, som på dessa yttersta tider åter blivit uppenbarat, befriats från allt detta, är det billigt, såsom jag i början sade, att med tacksamt sinne erkänna och förhålliga denna Guds stora välgärning, och det höves oss även att bedja Gud, att han icke låter sitt ords ljus, som en gång blivit upptänt hos oss, på grund av vår otacksamhet åter utsläckas.

Må vi med patriarken Jakob säga: »Vi äro för ringa till all din barmhärtighet.» Med Moses och Israels barn böra vi lovsjunga Herren, ty han är med ära förhårligad. Han har stött bort antikrist och hans sköka från deras tron. Han har blivit vår hjälpare och beskyddare till frälsning. Din högra hand, o Herre, är förhårligad i makt, din högra hand har krossat fienden, och med en omätlig ära har du störtat dina motståndare. Må vi med Judith prisa honom sägande: »Prisen Herren, som ej övergivit dem, vilka hoppats på honom!» Du har genom din tjänare Luthers penna nedgjort sin kyrkas fiende. Du, den sanne Guden, som med höjd arm har frälsat oss ur denna sorgliga trälldom, giv, vi bedja dig, att vi ej genom fiendens svek och konster å nyo bringas under samma trälldomsok! Ja döda genom din muns anda och förgör genom din ankomsts härlighet denna syndens människa, fördärvets son, den orättfärdige! Bevara under tiden din kyrka, att den ej åter blir fången i den forna villfarelsen; och ditt ord, som denna dag läres rent och klart, bevara det oförfalskat hos oss intill an-

komstdagen, på det vi må kunna vandra på dina buds stigar och finna vägen till din eviga salighet!

Må vi även själva bemöda oss att icke genom vår tröghet och försumlighet Guds ords dyrbara skattkammare, som våra förfäder lämnat i arv åt oss, går förlorad för oss och våra efterkommande! Nu kan det väl synas såsom en sak av mindre vikt, huruvida man har bibeln eller blott följer den kanoniska lagen, men vilka förmåner vi ägt, skola vi först då förstå, när vi förlorat dem. En gång är denna orena påviska anden utdriven ur vårt dyra fosterland, men han bereder sig att komma tillbaka med sju andra, som värre äro än han. Akten eder för att tro, att påven med sin hop av personer med tonsur sover med båda öronen! I stället har han tyvärr och hade för icke så länge sedan mitt ibland oss sina utskickade, som visserligen nu slugt låtsa sig vara främmande för den påvliga religionen; men så snart tillfället blir gynnsamt och sedan de kommit in i färahuset tillsammans med oss, skola de, om icke Gud avvänder det, tillfoga oss obotlig skada. Häruti likna de sin fader, helvetesulven, som icke vågar öppet angripa oss utan anlägger minor för att, även om han icke kan segra över oss, dock kunna bryta sig in i Guds läger och bekämpa det och skingra hans här. Må vi därför alltid stå iklädda hela Guds vapenrustning och oförskräckt avvakta anfallet av Hans namns fiende! Låtom oss skicka ut spejare och rätt fördela vakterna; må vi ställa upp oss i slaglinje och vara beredda för alla möjligheter! Åt den, som segrar, skall människosonen giva kronan och låta honom vandra med sig i vita kläder, och han skall skriva hans namn i livets bok och bekänna honom inför sin fader och inför sina heliga änglar. Av denna seger och ära må Kristus Jesus, vår borg och vår klippa, vår sköld och vår hjälm, vår fält-herre och ledare i striden, göra oss delaktiga för sitt namns skull! Honom vare pris och ära och härlighet från nu allt intill evighet! Amen.

Tal

om

Det hebreiska språkets värde och höghet

hållet av

Magister *Johannes Rudbeckius Nericius*

vid Akademien i Uppsala den 23 januari 1610, då han där tillträdde professuren i detta språk,

och för andra gången — med ny ingress och åtskilliga ändringar — av densamme såsom biskop hållet i Västerås gymnasium vid Mormässoprästmötet 1624, då han började undervisa på gymnasiet i samma språk.

”Säg icke: jag skall inhämta kunskap, när jag blir ledig! — Kanske blir du det aldrig.”

Rabbi *Hillel*.

Tryckt i Västerås på Domkapitlets boktryckeri.

Till

*Högvärdige Herr Magister Samuel Malmenius*¹⁾,

Stora Tuna församlings nitiske prost och herde, min vän och hedervärde broder i Kristo, med hälsning och försäkran om ständig tjänstvillighet.

För ett år sedan, då jag vid Mormässoprästmötet började undervisningen i hebreiska språket vid vårt härvarande gymnasium, höll jag, såsom tillbörligt var, om detta språks värde och höghet ett kort tal, vilket jag också flera år förut vid ett liknande tillfälle hållit vid akademien i Uppsala. Om det också enligt min åsikt icke är så utarbetadt, att det förtjänar namnet av en oration, då ju intet oratoriskt finnes däri, ej heller är värdt att utgivas i tryck, då det likasom ett ofödt foster varken till huvud eller lemmar är ordentligt utveckladt, har jag likväl, alldenstund många både förr vid akademien, särdeles mina dåvarande lärjungar, och nu här vid vår skola önska att få det i tryck, ansett mig hellre böra göra det tillgängligt för dem än genom att säga nej till deras önskan bliva beskylld för ogenhet. Detta tal, hurudant det nu må vara, tillägnar jag dig, högvärdige vän, dels därför, att du icke blott förr studerat detta språk utan också ännu ofta återgår till dess studium, dels även i avsikt att giva ett bevis på vår mångåriga och förtroliga vänskap, dels slutligen också därför, att jag är viss om att du tyder till det bästa även sådant som är rätt medelmåttigt och svagt, om det blott erbjödes dig av ett uppriktigt och vänligt hjärta. Att du måtte så göra och genom ditt föredöme lära andra att göra på samma sätt, därom vill jag på tillbörligt sätt ivrigt bedja dig.

Och härmed anbefaller jag av allt mitt hjärta dig, ärevärdige broder, med alla dina kära åt Guds beskydd.

Västerås d. 30 juni 1625.

Johannes Rudbeckius
biskop i Västerås stift.

¹⁾ *Samuel Matthiae Malmenius* (1574—1634), prost i St. Tuna.

Tal om det hebreiska språkets värde och höghet.

Ärade herrar och älskade bröder i Kristo, så ock I, kära vänner, som tillhören den studerande ungdomen! Någon skulle möjligen kunna tänka, att jag har överflöd av ledighet, då jag griper mig an med ett värv, som, om också icke helt främmande för mitt ämbete, dock är därifrån skildt och fristående. Jag, som intill denna dag varit och är den högste vårdaren och tillsyningsmannen för härvarande kyrkor och skolor, tyckes ju nu dessutom vilja åtaga mig en alldeles särskild skoltjänst. Man skulle sålunda med rätta kunna rikta till mig de ord, som läsas i Jesu Syraks sons bok 3. 21. 22: »Tänk på det, som dig befaldt är» etc.; »ty mer är dig anförtrodt, än du kan fullgöra».

Men den, som vill noggrannare övertänka saken och oväldigt överväga mina skäl, skall dock finna, att jag åtager mig detta för visso icke lätta värv varken av överflöd på ledighet eller av önskan att införa något nytt eller av fäfang ärelystnad utan av kärlek till eder och ömt intresse för de lärda studierna. Ty för den som vill, om också endast ytligt och i förbigående, kasta en blick på mina sysselsättningar, skall det bliva klart och tydligt, att jag knappt har en enda dag på hela året ledig, som jag skulle kunna ägna åt värv, som äro främmande för mitt egentliga kall. Vem vet icke, huru stor del av året tages i anspråk av möten och sammankomster av rikets ständer, vid vilka biskoparna och flera andra av prästerskapet äro genom lag eller hävdvunnet bruk förpliktade att närvara? Och icke mindre tid kräves av de ofta återkommande visitationerna vid kyrkor och skolor, något som en biskop nödvändigt måste ägna sig åt, såvida han icke vill glömma sin plikt och, till stor skada för kyrkorna, lämna en stor del av dem för beständigt utan vård och omsorg. De årliga prästmötena

fordra också med rätta sin tid, och icke blott själva sammankomsterna utan också uppsättandet av därvid förekommande diskussionsämnen, dessas tryckning och hela förberedelsen av de vid mötena förekommande övningarna. Den tid som återstår upptages av undersökning och utredning av alla de mål, som från stiftet hit inkomma, vartill ofta nog icke de vanliga konsistoriedagarna äro tillräckliga utan extra sammanträden icke sällan måste anlitas. Jag talar icke om att ingen biskop finns, som icke utom sin domkyrka, i vilken han ofta, eller åtminstone så ofta han kan, bör predika, också har en särskild egen kyrka, vilken han på samma sätt som varje annan församlingsherde bör hava omsorg om och icke kan med trygghet helt och hållet lämna i sina medhjälparens vård. Jag förbigår också examina, som ofta måste anordnas i skolorna, och den grundliga prövning, som nödvändigtvis måste anställas med dem som komma från akademierna för att ordinerar till präster. Jag säger ej heller något angående omsorgen om sjukhus och fattigvård, vilken också åligger biskoparna och icke kan av dem försummas utan grovt åsidosättande av deras ämbetsplikt. Huru mycken tid, slutligen, måste icke ägnas åt kyrkor, skolhus, sjukhus och andra domkyrkans byggnader, att de må upprättas ur sitt förfall eller repareras och hållas i godt stånd! En var, som icke är stenblind, bör alltså helt visst kunna se, att en biskop icke äger den ringaste tid övrig för ombesörjande av göromål, som äro främmande för hans egentliga kall. Det är sålunda icke på grund av något överflöd på ledighet som jag vill åtaga mig det nu ifrågavarande värvet.

Icke heller må någon föreställa sig, att det sker på grund av fåfänga och ärelystnad! Vad skulle det väl ligga för ära och utmärkelse häri? Om en biskop, som för flera år sedan under sin kraftigaste ålder har vid akademien uppehållit professurer i matematik, språk och sist i teologi, nu, då han lutar mot sin ålderdom, undandrog en anseelig tid från sina viktigare värv för att i en provinsskola vara lärare i grammatik, torde utan tvivel flera räkna honom detta till fel än till berömmelse.

Det är alltså allenast min kärlek till eder och till de

lärda studierna som förmått mig att taga detta steg. Det finns nämligen här hos oss ingen ordinarie lektor i hebreiska, och rätt många av eder hava av lust att få lära sig det heliga språket flera gånger bedt mig att meddela dem de första elementerna i detta språk, för att de, sedan de inhämtat dessa, skulle på egen hand kunna lära än mera. Jag har då icke kunnat underlåta att göra avseende på denna deras enträgna och hedervärda begäran och söka tillfredsställa en så from önskan.

Då jag därför, i den allsmäktige Gudens namn, har beslutit att i dag göra början med detta företag, har jag ansett lämpligt att hålla ett inledningsföredrag om det hebreiska språkets värde och höghet. Jag skall däri försöka visa, att detta språk är av alla bland människor nu eller fordom brukliga språk det förträffligaste, det högsta och nyttigaste. Och då jag detta gör, vill jag på tillbörligt sätt vänligen och ödmjukt bedja eder alla, som här ären lekamligen närvarande, att I också mågen samtidigt vara här med edra själar och uppmärksamhet och tålmodigt lyssna till mig, då jag talar om ett så högt ämne.

Fullt riktigt, ärade åhörare, säger talaren Cicero i första boken *De officiis*, att förnuftet och språket äro det som håller tillsammans det mänskliga samhället. Likasom vi genom vårt förnuft fatta och förstå, vad som är av nytta för vårt liv, så uttrycka vi genom språket, vad vi i vår själ begripit, och meddela det åt andra. Och dessa två arter av verksamhet äro de mest nödvändiga för att sammansluta människor och uppehålla det borgerliga samhället — såsom på andra ställen vidlyftigare utvecklas. Nu kunde då någon undra, huru det kommer till att, då förnuftet är ett och detsamma hos alla människor och alla hava samma s. k. gemensamma begrepp hos sig medfödda, icke språket också är för alla ett och gemensamt. Orsaken härtill har Moses utförligt framställt i sin första boks 11 kapitel, och den är ju bekant för en var som aldrig så litet läst sin bibel, varför jag anser överflödigt att här åter framställa den. För det närvarande vill jag, såsom jag förut angivit, endast söka visa, att det hebreiska språket är av alla språk det äldsta, förträffligaste och det allra nyttigaste, vilket

med rätta bör göras till föremål för studium av en var, som vill räknas med bland grundligt lärda och bildade män.

I själva verket är det en gammal tvistefråga, som går flera sekel tillbaka, angående de särskilda språkens företräde i ålder och förträfflighet: folk och stammar hava därom tvistat med varandra. Grekerna hyste förakt för andra folk och kallade dem barbarer, emedan de ansågo sig stå framför dem genom sitt språks ålder och förfining. Romarna yrkade på detsamma, och Herodotos berättar i 2:a boken, att frygerna och egyptierna tvistade med varandra om samma fråga.

Men så visst som vi medgiva sanningen av Tertulliani yttrande, att allt som är först i tiden är det mest äkta, medan det som uppkommit senare är oäkta, så sant kunna vi försäkra, att hebreiska språket är det äldsta och därför det ädlaste av alla.

1. Först och främst är det nämligen fullt bekant, att de gamla heliga fäderna både före och efter syndaflo den begagnade detta språk ända till språkförbistringen, och att det var modersmålet för de fromma fäderna Sem, Heber, Abraham m. fl. Ty eftersom Noak och Hebers söner icke deltog i uppförandet av Babels torn, är det naturligt, att de icke drabbades av straffet därför utan fortfarande använde samma språk som förut, medan de andra folken, därför att de, såsom cykloperna, föraktade Gud och sökte vinna en fåfång ära, blevo skilda genom olika språk. Här om läsa vi också hos Augustinus (*De civitate Dei* 16. 11) följande: »I Hebers hus förblev språket detsamma, som förut varit det för alla gemensamma, och detta kallades därför det *hebreiska*. Ty då språkolikheten uppkom genom människornas synd såsom ett straff därför, borde Guds folk icke drabbas av detta straff. Dock är detta så att förstå, att Heber icke lämnade detta språk i arv åt alla sina ättengrenar utan endast åt den, som ledde fram till Abraham.» Sådan är Augustinus åsikt.

2. Detsamma bevisas av alla nomina propria både före och efter syndaflo den. De äro nämligen så till sin betydelse som till sitt ursprung hebreiska. Så t. ex. *Adam, Eva, Kain, Seth, Noak, Babel, Sinear, Nimive* o. s. v. אָדָם betyder näm-

ligen röd jord: det ämne, varav han [Adam] var skapad. חַיָּה, *Hevah* betyder modern till allt levande, såsom hon i själva verket är.

3. Hedningarna benämnde sina avgudar med hebreiska namn, i tanke att dessa voro de äldsta. Så t. ex. *Kronos* av כְּרוֹן, stråla: den strålände; *Saturnus* av שַׁטָּר, gömma, dölja. *Jupiters* namn synes vara härleddt av יָהוּ; *Lunas* av לֵבָנָה, vit. Och flere andra likaså.

4. Efter de hebreiska bokstäverna hava de flesta skrifttecknen i andra språk icke blott sin form utan även sina namn och sin betydelse. Aleph och beth kallas i grekiskan med en liten förändring alpha och beta, och hos de andra bokstäverna är förhållandet likartadt, varom grammatici vidlyftigare förmåla. Hedningarna pläga prisa åldern hos de två sistberörda namnkategorierna, nämligen gudarnas och bokstävernas namn. Härav framgår då, att det språk, efter vilket gudar och bokstäver hava sina namn, är det äldsta.

5. Djurens namn äro dem av Adam givna på hebreiska. Likaså äro (6.) flodnamnen hebreiska t. ex. *Pison, Gihon*. Likaså (7.) namn på länder och orter, såsom *Eden, Hevila, Assur* och andra, som ännu i dag bibehållas. Här om mera hos Gesner¹⁾. Hebreiska äro dessutom (8.) namnen på folk och stammar, såsom synes av Genesis kap. 10 och 11. Slutligen är (9.) själva namnet *Babel* hebreiskt, av בָּבֶל, blanda tillsammans, förvirra. Alla andra språk hava nämligen fått från hebreiskan ursprunget till sina ord, vilka de sedan behållit och efterbildat. Allt detta bevisar tydligt det hebreiska språkets höga ålder.

10. Härtill komma tungt vägande uttalanden av historieskrivarna, såsom av Flavius Josephus²⁾ i första boken mot Apion och av Eusebius av Cæsarea³⁾ i hans *Præparatio evan-*

¹⁾ Polyhistorn *Conrad Gesner*, född 1516, död 1565, författade en mängd språkliga och medicinska arbeten. Kallad den tyske Plinius.

²⁾ *Flavius Josephus* (37—100?), judisk historieskrivare; författade en stridsskrift mot grammatikern *Apion* angående judarnas forntid.

³⁾ *Eusebius Pamphili*, † 340, biskop i Cæsarea, "den kristna kyrkohistorieskrivningens fader".

gelica. Dessa framdraga från nära nog alla folk trovärdiga vittnesbörd och säkra bevis för att hebreiska språket är det äldsta — bevis som kunna läsas i deras skrifter.

Sådan är hebreiskans vördnadsvärda ålder och åldriga höghet, sådant är det heliga ursprunget till detta heliga språk.

Vad för det andra beträffar det hebreiska språkets värde och förträfflighet, så bevisas denna (1.) därav, att Gud åt våra första föräldrar, de först skapade människorna, då de ännu voro i fullkomlighetens tillstånd och ännu icke på ett fruktansvärdt sätt fallit i synd, gav detta språk, som de allt sedan begagnade. Och icke de allenast. Också (2.) den heliga änglskaran har, när den på Guds befallning haft något att förkunna för människorna, meddelat dem detta förmedelst detta språk. Ja, icke blott änglarna. De heliga skrifterna vittna (3.) att Gud själv, när han i gamla testamentets tid talade med profeter, patriarker, domare och konungar, därvid använde dessas modersmål. Han gav namn åt *Adam*: ett hebreiskt namn. Han gav *Abraham* och *Sara* nya namn: de äro hebreiska. Så är ock namnet *Israel*, som av Gud gavs åt Jakob. (4.) Själve Guds Son talade, när han uppenbarat sig i köttet och gick omkring bland människorna, på hebreiska språket det eviga livets ord om sitt rike, om människosläktets återlösning och om sin Faders råd angående människornas frälsning. Vem har väl så hård panna, att han vågar finna fel i ett språk, som hans skapare själv instiftat och hans återlösare värdigats begagna? Bör icke tvärtom en var omfatta det med innerlig kärlek och lovprisa det himmelshögt?

Vidare är (5.) att märka, att detta språk icke tigger eller lånar något av andra språk, medan dessa däremot hava många lån av hebreiskan. Hon är nämligen modern till alla andra språk; hon har ingått och är så att säga inplantad i dem alla, så att intet folk är så barbariskt eller bor så avlägse, att det icke har bibehållit några hebreiska ord, om icke helt och hållet lika dock med någon försämring. למלך heter på latin *camelus*, på grekiska *κάμηλος*, och likaså på tyska och på svenska. Likaså *asina*, åsna, av det hebreiska אשנא o. s. v. Och Avena-

rius¹⁾ uppvisar detsamma beträffande nära nog alla ord, nämligen att härledda och med de hebreiska likljudande ord finnas i grekiskan och i latinet. Att sålunda hebreiskan är källan och modern för alla andra språk, visas tydligen av de släktdrag som man ännu kan se hos hennes döttrar.

Vidare (6.) var all vetenskap människorna ursprungligen meddelad på detta språk, såsom Josephus visar, i det han omtalar den utmärkta skicklighet i matematik och andra vetenskaper, som fanns såväl hos fäderna före syndafloden som efter densamma hos Abraham, vilken talade samma språk som de. Från honom hämtade också egyptierna genom hans och hans söners talrika resor till Egypten sina vetenskapliga insikter. Denna vishet tillägnade sig sedan från egyptierna Thales från Milet och Pythagoras, och den blev sålunda, så att säga, genom en snillrik stöld eller list tagen från hebreerna.

7. Dessutom ökas det hebreiska språkets berömmelse och höghet i hög grad därav, att det ingalunda är ovärdadt eller obehagligt utan tvärt om med rätta anses för ett mycket vackert språk i följd av den träffande egentligheten i ordens betydelse, ordformernas behag och talets välljud. Ordbetydelsens egentlighet består däri, att detta språk giver namn åt människor, platser och andra ting på ett träffande, fromt och heligt sätt. Exempel härpå erbjuda sådana ord som *Adam*, vilket betyder jorden varav han är skapad; *Eden*, som betyder lustgård, något som det verkligen var; *Babel*, förbistring, emedan där språken förvirrades; *Bethel*, Guds boning, emedan Gud där uppenbarade sig för patriarken Jakob. Även nomina appellativa hava helt visst en fullt egentlig betydelse, alldenstund samme Gud, som skapat tingen, också givit dem namn på detta språk och alldenstund Adam i oskyldighetens tillstånd måste hava talat på det mest träffande och uttrycksfulla sätt, enär han bäst kände tingens natur och gjorde avseende på denna även vid sin namngivning, såsom framgår av 2:a kapitlet i 1:a Mose bok.

Vidare lägga hebreerna mycket vikt därvid, att deras språk skall vara behagligt, i det de för välljudets skull mycket ofta

¹⁾ *Avenarius, Johannes (Habermann)*, 1516—1590, professor i Jena och Wittenberg, utgav 1568 *liber radicum s. lexicon hebraeum*.

förändra konsonanterna och likaså punkteringen samt ibland också låta konsonanterna byta plats. Bevis därpå giver oss den fjärde konjugationen, *hithpael*, som stundom flyttar prefixets *h* efter den första radikalen och därvid stundom ändrar detta till *h* och stundom till *h*. Likaledes bortkastas konsonanter i verba defectiva, och bortfallandet utmärkes genom dagesch. Många liknande fall finnas, och den förnämsta orsaken till allt detta är strävan efter välljud, att det språkliga uttrycket icke måtte för oss låta hårdt och obehagligt utan flöda jämnt och ljuvligt såsom honung och skänka vårt öra förnimmelser av en behaglig harmoni. Och den som hos ett språk begär stilistisk utsmyckning och retorikens troper och figurer, hän må läsa allenast psaltaren eller Esaias: han skall där finna flera stilistiska prydnader, troper och figurer än hos någon vare sig grekisk eller latinsk talare eller skald. Ja, om man bör fästa något avseende vid språkets skönhet, såsom man visserligen bör — ty hos de särskilda språken bör man företrädesvis fästa sig vid dels ordbetydelseernas egentlighet dels uttryckssättets smakfulla prydighet — så måste var och en se, att hebreiskan äger företräde för alla andra språk, och att dessa icke på långt när kunna med henne jämföras.

Tvärtom, om vi göra en jämförelse mellan hebreiska språket och alla andra, skall det förre ensamt befinnas verkligen förtjäna namnet språk: de andra torde icke kunna med rätta kallas språk utan språkförvirringar eller oregelbundenheter och bristfälligheter i det ursprungliga språket. Och om något språk borde kallas det naturliga — därom tvista ju filosoferna — så vore detta intet annat än hebreiskan: de andra skulle, eftersom de uppstått i följd av människornas ondska och synd, kunna kallas onaturliga. Ja, om vi vilja noga överväga saken, böra de icke heller kallas goda, eftersom de ju äro ett straff för synden. Och vi erfara ju ännu i denna dag, huru stor skada och förlust denna sönderdelning i särskilda språk medfört för oss. Om ännu, såsom det var från början, blott ett enda språk funnes i hela världen, huru mycket lättare skulle vi icke då kunna komma till den kunskap om Guds vilja och väsen, som nu gives oss genom hebreiska språket allena, huru lätt skulle vi icke

göra resor till främmande land och folk o. s. v. Och om allt detta lägges tillsammans, givas oss därigenom goda skäl att prisa det hebreiska språkets höghet och förträfflighet.

Men kanhända sätter någon, som blott tänker på det nyttiga, icke alls eller mindre, än tillbörligt är, värde på allt det hittills anförda. Låtom oss därför övergå till att tala om det hebreiska språkets nytta!

1. Att det icke blott är högst nyttigt utan till och med alldeles nödvändigt, framgår tydligen för det första genom innehållet av det som framställles på detta språk. Utan avseende på den nytta, som det äger gemensamt med alla andra språk, nämligen att vi genom dem kunna meddela andra våra tankar och å vår sida uppfatta deras, har hebreiskan för sig behållit en nytta, som icke tillkommer de andra språken utan endast detta, nämligen att den är det säkraste och mest egentliga medlet och så att säga den hand, varmed de gudomliga sanningarna givas oss och av oss mottagas. Och det är på detta språk som Guds löften om timligt och evigt godt samt Guds välgärningar och märkliga underverk berättas, likasom på detta språk framställles kyrkans historia under alla tider. Det är medelst detta språk som vår frälsnings hemligheter av Gud överlämnades och av de heliga profeterna och patriarkerna mottogos samt, med ett ord, kunskapen om det eviga livet blivit från världens begynnelse bevarad och bör till tidens fullbordan bevaras.

2. En rätt kännedom om detta språk öppnar källorna till de andra språken och lämnar öppet tillträde till deras kännedom, varpå många bevis finnas anförda av Prokopios¹⁾ och andra.

3. Jag vill icke tala om att man utan hjälp av detta språk varken kan förstå det gamla testamentets skrifter eller det nyas, vilket så att säga har sin källa i det gamla, ej heller rätt döma om de olika bibelöversättningarna. Detta visar oss en rik erfarenhet. Antag, att här dragas fram olika bibelöversättningar t. ex. av de sjuttio uttolkare, av Hieronymus, vidare den översättning

¹⁾ Prokopios från Caesarea, östromersk historieskrivare, levde i förra hälften av 500-talet.

som nu brukas, översättningar av Pagninus, Munster, Vatablus¹⁾ och andra; man tvistar om någon lärosats i den kristna religionen, man andrager såsom bevis citat ur den ena och andra översättningen, vilka icke blott äro olika utan till och med stridande mot varandra — ingen kan då, om du själv icke har kunskap om hebreiska språket, säga dig, vilken av dessa översättningar är att anse såsom tillförlitlig. Såvida du icke vill i enlighet med det tridentinska mötets beslut förkasta utan skäl alla andra översättningar och antaga den, som går under Hieronymi namn? Men på det sättet blir din tro grundad icke omedelbart på Guds ord utan på synoders beslut och uttolkares pålitlighet. Ett bevis härpå lämna de män, som under gångna tider med åsidosättande av vetenskapliga studier begåvo sig till klostren, där de allra flesta, alldeles okunniga, förrättade jordbruksarbete, såsom de ännu inom påvedömet göra på några ställen, eller i lättja voro trälar under sin buk, medan blott några få ägnade sig åt studier. Härav blev följden, att de icke förstodo själva källskrifterna utan föraktade dem, emedan de icke förstodo dem. För att dock hava något att smeka hopens öron med, togo de sin undervisning och sina predikningar ur några författares dumma dikter, som lata munkar på ett eller annat sätt samlat ihop, angående ceremonier och vidskepliga bruk. Minnet härav är bevaradt genom sådant hopdiktadt pladder, som i mängd finnes kvar ännu.

4. Icke heller är det lätt att mot en motståndare försvara den heliga skrifts rätta mening, om man icke har kunskap i hebreiska. Om en tvist uppstår angående något ställe i den heliga skrift och det frågas, huru den ifrågavarande texten rätteligen bör förstås, så drager den ene av de tvistande fram olika uttolkare och söker ur deras text locka fram den rätta meningen. Då förnekar hans motståndare, att detta är den hebreiska textens rätta mening, han vädjar till själva källorna och yrkar på att man måste gå tillbaka till själva profeternas och apostlarnas

¹⁾ Kyrkofadren *Hieronymus* (340—420) översättning är den s. k. *versio vulgata*. *Santes Pagninus*, dominikanermunk, † 1541. *Münster, Sebastian*, professor i Heidelberg, † 1552. *Vatablus (Watebled)*, professor i Paris, † 1547.

urskrift. Nu kan den, som är okunnig i hebreiska, icke komma längre: här måste han stanna och överlåta åt Gud och de språklärda att avgöra tvisten. Och med avseende på alla de skiftande åsikter, som i vårt århundrade finnas angående nära nog varje rad i den heliga skrift, vem kan väl vara viss att han funnit den rätta betydelsen, om han icke själv är kunnig i originalspråket? Och vem kan väl undvika tvivlens farliga skär? Måste man icke fastner befara, att många för sin okunnighets skull lida ett ömkligt skeppsbrott i sin tro, om de icke vilja genom att lära sig grundspråket stärka sin själ och befästa den emot tvivlet?

5. Jag skall med tystnad förbigå, att själva kyrkans lärare icke kunna med godt samvete offentligen göra något bestämdt uttalande angående dessa otaliga tvistefrågor, såvida de icke förstå språket i de gudomliga vittnesbörd, efter vilka saken bör avgöras. Jag skall i korthet nämna (6.) den stora nytta som de män göra vår kyrka, vilka äro om också blott något så när hemma i hebreiska språket, genom att tolka de heliga skrifterna. Detta bevisas tydligen av kyrkofädernas exempel. Bland dem ansågs var och en vara desto mer framstående, ju skickligare språkman han var. Därför äro vi beträffande den heliga textens riktiga tolkning skyldiga Hieronymus till och med större tacksamhet än Augustinus och de andra fäderna.

7. Däremot, huru stora olyckor hava icke uppstått inom kyrkan genom förakt och okunnighet beträffande det ifrågavarande språket! Vilka kätterier hava icke utvecklats sig, huru många schismer hava icke uppkommit, vilka, om man förstått det hebreiska språket, skulle utan möda kunnat begravas, vederläggas, upplösas! Judarna giva oss här ett tydligt exempel. Då de återvände ur den babyloniska fångenskapen, under vilken de förlorat det heliga språkets renhet, sjönko de ned i sådan blindhet, att de alldeles kommo bort från den rätta uppfattningen av profeternas yttranden och fattade löftena om Kristi andliga rike såsom gällande ett jordiskt och världsligt välde. Ja, ända intill denna dag leva många av dem blott på grund av sin okunnighet i hebreiska språket kvar i sina från fädren ärvda villfarelser. Detsamma intygas också (8.) såväl genom

bekännelser och uttalanden av nästan alla kyrkans lärare och särskildt de renläriga kyrkofäderna, vilka flerstädes uppmana oss att studera detta språk, som även genom kyrkomötenas offentliga beslut och föreskrifter angående införande i skolor och akademier av undervisning i detta språk. Till och med (9.) själva fienderna till den evangeliska sanningen giva det säkraste vittnesbörd till förmån för detta språk, därigenom att de vid sina förföljelser, såsom t. ex. Julianus Apostata, förbjödo de kristna studiet därav och kändedomen därom, eftersom de insågo, att detta språk just utgjorde bottnen och grundvalen för den kristna läran.

Det finnes icke heller något som bör avskräcka från att studera detta språk, enär det är mycket lättare att inhämta än något av de andra. Detta såväl därför att detta språk icke såsom andra har otaligt många ord utan har ett begränsadt antal ordrötter, som också därför att det icke skiljer sig i olika dialekter, såsom fallet är hos de ordrika grekerna, hos vilka nära nog varenda författare bildat sig ett särskildt språk. Ord-fogningen är lätt och enkel, men stilen har dock färg och prydlighet genom utmärkta troper och figurer. Och i själva verket har (10.) detta språk, på samma sätt som orden däri äro i hög grad betecknande för de ting de benämna, också självt erhållit ett namn, som står i rätt förhållande till dess höghet och förträfflighet och som också för oss bör innebära en eggelse till att älska och inhämta detta språk framför alla andra. Ty hebreiskan har fått sitt namn antingen efter alla de troendes fader *Abraham* (*hebræa* = *Abræa*) enligt Ambrosii¹⁾ antagande (kommentaren över Filipperbrevet kap. 3), vilket också Augustinus anför (De civitate Dei 16. 3), i det han säger att *hebræi* är detsamma som *Abratæi*, av *Abraham*, eller också — vilket Augustinus finner vara riktigare — efter Abrahams fromma stamfader *Heber*, vilken på den tid, då det babyloniska tornet byggdes, i sin heliga familj bevarade det åt hans förfäder av Gud meddelade språket. Därför kallar Moses (1 Mos. 10. 21) före berättelsen om Babelstornet Sem för stamfader till alla *Hebers* söner d. v. s. hebreerna, en benämning, som här ovan

¹⁾ *Ambrosius*, ärkebiskop i Milano, † 397.

anförts såsom bevis för det hebreiska språkets höga ålder. Denna åsikt vinner också ytterligare bekräftelse därav, att i förteckningen över Sems ättlingar *Heber* nämnes allra först, till och med före Sems söner, ehuru han var endast Sems avkomling i fjärde led.

11. Hebreiska språket kallas också det heliga språket, emedan det innehåller Guds heliga profetior. På detta språk har ju Guds son förkunnat ordningen för tingens skapelse och återställelse, skrivit lagen och genom profeter och apostlar uppenbarat för oss sin faders väsen och vilja. Vi se alltså, huru heliga sanningar detta språk framställer: lagen, som är den eviga regeln för Guds rättfärdighet och vishet, och evangelium, som är en Guds kraft allom dem till salighet, som tro. Det eviga livets ord äro skrivna på detta språk, däri innefattas ett ljus och en lykta för våra fötter, därpå framställes vad som kan vara oss en lärdom till vår frälsning, med ett ord, det är på detta språk som själva sanningen meddelas oss.

12. Det finnes väl ingen bland oss, som icke sätter det högsta värde på grekiska och latinska språken, därför att på dessa språk all mänsklig visdom och kunskap innehålles angående växters och däggdjurs, fiskars och fåglars natur, stjärnornas rörelser, storlek, höjd och avstånd, varjämte dessa språk lämna beskrifningar över hela världen samt över folks och stammars seder och olika lagstadganden. Vi anse oss icke hava arbetat förgäves, då vi vinna kunskap om dessa språk, så att vi få fritt tillträde till all denna världsliga vishet, ja, så att vi kunna förstå och njuta av skaldernas fabler och dikter och därigenom använda vår tid på ett nöjsamt sätt. Och allt detta är ändock endast timligt och har ingen betydelse för vår sanna lycka. Huru mycket högre bör icke det språket skattas, som innehåller frälsningens hemlighet och leder oss till förvärvande av den kunskap, i jämförelse varmed all världslig visdom är att anse såsom darskap! Med huru mycket större iver och ansträngning böra vi icke använda hela vår kraft på att bliva förtrogna med detta språk och att så en gång kunna utan uttolkares hjälp förstå Gud själv!

Ärade åhörare! Nödvändigheten att känna hebreiska språk-

ket torde nu vara tillräckligt ådagalagd, så att en var kan se, såvida han icke med flit vill blunda på ljusa dagen, att vi snarare kunna undvara kännedom om vad som helst annat än om detta språk. Men ändock finnas flera som förklarar ett oförsönligt krig mot sanningen och kommit fram med åtskilliga upp-diktade påståenden i syfte att förringa det ifrågavarande språkets förtjänster. Somliga hava företagit sig att söka rubba övertygelsen om dess höga ålder, andra klaga över dess stora ordfattigdom, andra åter påstå, att det är mindre nödigt att lära känna detta språk. Dessa påståenden förtjäna visserligen snarare förakt än vederläggning, men jag skall likväl till sanningens försvar visa deras grundlöshet.

1. Herodotos berättar (Hist. 2. 2), att konung Psammetichos i Egypten tvistade med frygerna om de två folkens och deras språks inbördes företräde i ålder. Då de icke hade någon säker grund att hålla sig till, skola de hava hittat på den utvägen att lämna två nyfödda barn av lågt stånd till en herde att uppfödas bland hans hjord med föreskrivet villkor, att ingen skulle få tala ett ord i dessa barns närvaro. När barnen fyllt två år, befunnos de framstamma några ord på frygiska, varav konungen och alla andra drogo den slutsatsen, att detta språk vore det naturliga och det äldsta av alla. Så är dock ingalunda förhållandet. Andra, som hava anställt senare försök, försäkra, att barn, som blivit på samma sätt uppfödda, visat sig först känna till det hebreiska språket. Och filosoferna tvista häftigt med varandra angående denna fråga. *Casmanus*¹⁾ i sina psysiska skrifter och likaledes *Valesius*²⁾ i sin *Philosophia sacra* påstå, att visserligen talförmågan är människan given av naturen, men icke det ena eller andra särskilda språket: människan har nämligen icke fått något bestämdt språk av naturen utan förvärvar sig kännedomen därom genom erfarenhet och övning i att höra på andra och att tala själv. Härav framgår tydligt, att ingenting är mindre sant än Psammetichos omdöme i denna fråga. Vidare uppgiver (2.) *Theodoretus*³⁾ (Quæsti-

¹⁾ *Casmanus*, Otto, rektor och predikant i Stade, † 1607.

²⁾ *Valesius*, *Franciscus*, spansk läkare i senare hälften av 1500-talet.

³⁾ *Theodoretus*, syrisk biskop, † omkr. 457.

nes in genesin, 60), att syriskan var Adams och de övriga fädernas modersmål, och att de begagnat hebreiskan allenast i de heliga skrifterna. Häremot talar tydligen berättelsen om Jakob i 1 Mos. 31 kap. Han kallade nämligen förbundsminnesvården på ren hebreiska *Gilead*, under det Laban nämnde den på syriska *Jegar Sahadutha*, varav det är tydligt, att hebreiskan var fädernas brukliga språk icke blott i de heliga skrifterna utan även i deras vanliga tal. Och *Elias Levita*¹⁾ berättar, att israeliterna i Egypten bibehållit oförändrade tre ting, nämligen sina släktnamn, sin klädedräkt och bruket av sitt hebreiska språk. Slutligen (3.) anser *Philo*, att det kaldeiska språket var det första av alla, eftersom Arphaxad var härskare över kaldeerna. I anslutning till Hieronymus förneka vi rent av detta antagande, eller också påstå vi, att hebreiska och kaldeiska från början voro ett och samma språk, som först senare skilt sig i dialekter.

De som klaga över hebreiskans torftighet anmärka, att den äger blott ett fåtal ord. Det är dock något som plägar inträffa i alla språk, detta att föremålen äro flera än de namn som kunna givas dem. Men hebreiskan ersätter denna brist i rikt mått därigenom, att den giver olika betydelser åt de särskilda orden genom metonymi, metalepsis och synekdoche.

De åter som säga, att det icke är nödvändigt att hava kunskap i hebreiska, framdraga såsom skäl de många utmärkta översättningar som finnas av de heliga skrifterna, vadan det icke vore så nödigt att känna hebreiskan nu, som fordom, då de många översättningarna icke funnos. Uttolkarnas flitiga bemödande och själva översättningarna förtjäna för visso allt beröm, men då dessa äro sins emellan skiljaktiga, måste vi i alla fall gå tillbaka till själva källan och undersöka den ursprungliga betydelsen, så att vi kunna se med egna ögon och icke med andras. Översättningarna äro nämligen enligt alla förståndiga människors omdöme ingenting annat än bäckar, som genom människors åtgörande ledts bort från själva källan, ofta förorenats genom den mänskliga oförmågan och icke i något av-

¹⁾ *Levita*, *Elias* (1469—1549), judisk språkforskare.

seende kunna jämföras med källorna. Därför, även om uttolknas och originaltextens mening är fullt överensstämmande, inträffar dock vad som säges i den gamla versen:

Vederkvickande känns väl vattnet, som ledes från källan:
drycken ur källan själv har dock en friskare smak.

Därför gör man bäst i att söka vinna en förtrogen bekantskap med de heliga skrifternas eget språk och så ur själva källorna hämta vad nödigt är, i stället för att i lättrogen enfald anförtro sig åt den ena eller andra främmande handens ledning och, så att säga, segla på det osäkra havet okunnig om rätta kursen.

Låt alltså vara att många översättningar finnas — själva egenheten i källskrifterna kan likväl ingalunda helt och hållet finna uttryck i något annat språk än grundspråket. Ej heller kan grunden för återgivandet av det ena eller andra stället skönjas av den okunnige, och förefintliga misstag kunna icke undvikas eller undersökas, så vida vi icke äro vissa om profeternas ursprungliga mening och om det hebreiska uttrycket.

Nu invända några, att många bland kyrkofäderna, ehuru de voro okunniga i hebreiska, dock varit utmärkta teologer. Vi medgiva detta gärna, ävensom att kyrkofäderna böra högt värderas såsom kyrkans ortodoxa lärare. Vi medgiva också, att bland kyrkofäderna blott Origenes och Hieronymus voro skickliga i hebreiska språket. Men det kan dock icke förnekas, att de andra kyrkofäderna, just för sin okunnighet däri, ofta tagit alldeles miste i de teologiska tvisterna eller åtminstone icke kunnat göra sig tillräckligt gällande. Ett exempel därpå giver striden med Arius, i vilken nära nog alla kyrkofäderna plågat sig synnerligen med tolkningen av det bekanta stället Ordspr. 8. 22 Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα. *Deus creavit me* etc. Men om de kunnat se det riktiga hebreiska uttrycket, hade det icke varit svårt att lösa denna svårighet: där står nämligen icke *creavit* (skapade) utan *possedit* (ägede): יְהוָה קָנָנִי רֵאשִׁית דְּרָכָיו. I första Krönikeboken 17. 17 läses i den latinska översättningen: *Fecisti me spectabilem super omnes*

homines, Domine Deus (Du har förhärligat mig mer än alla människor, o Herre Gud); i den grekiska bättn: ἐπειδές με ὡς ὁρασίς ἀνθρώπου. Men den hebreiska texten har det rätta: *Et aspicias me ut forma hominis, qui es Jehova Deus in excelsis* (du skådar mig på människovis, du Jehova, Herre i höjden) וְרֵאִיתִנִּי כְּתֹרֶה הָאָדָם. Vad är ljuvligare än detta Guds ord, som tydligen ger en anvisning om sambandet mellan de båda naturerna hos Kristus, en anvisning som man i den latinska översättningen icke kan få någon aning om. I 1 Mos. 15. 6, där vi läsa orden »Abraham trodde Herren och det räknades honom till rättfärdighet», har Osiander¹⁾ översatt det hebreiska ord som betyder *tillräkna* med *ingjuta* och har därmed givit ett godt stöd åt den påviska läran om rättfärdiggörelsen, vilken dock kan vederläggas av en var, som är någorlunda kunnig i hebreiska språket. Det är ju visserligen sant, att den Helige Ande ingjutes i de troendes hjärtan, men det är ingalunda genom denna ingjutning som vi göras rättfärdiga och täckeliga för Gud, utan detta sker genom vår lydnad för honom och genom Kristi förtjänst, som tillräknas oss genom tron. Detta bevisas vidlyftigare på andra ställen, och det ådagalägges klarligen genom betydelsen av det på ovan anförda ställe begagnade hebreiska ordet יָשָׁב. Talrika liknande exempel skulle kunna anföras därpå, att uttolkarna i hög grad avlägsna sig från själva den hebreiska textens mening. Men vi böra komma ihåg, att de, likasom vi, voro svaga människor, om vilka det har sagts: ingen människa är vis i allt. Stundom anstränga vi oss icke tillräckligt, och ibland nå vi oaktadt all vår ansträngning icke vad vi äsyfta. Det ovan sagda har anförts endast såsom små stycken tagna ur den ofantliga massan, icke därför att vi önska att klandra uttolkarna eller vara censorer och Aristarcher²⁾ över dem, utan därför att vi genom det anförda böra med rätta eldas och väckas till att älska och studera det heliga språket.

¹⁾ Osiander, *Andreas*, tysk teolog (1498—1552).

²⁾ *Aristarchos* (i förra hälften av 2:a århundradet f. Kr.), bibliotekarie i Alexandria, berömd kritiker och kommentator av grekiska skaldar, särdeles Homeros.

Sålunda, ärade åhörare, torde vad jag i början av mitt föredrag angav såsom mitt ämne vara tillräckligt ådagalagdt, nämligen att det hebreiska språket icke blott är äldre än alla andra, utan också att det är lätt att lära sig, och att kunskapen därom är högeligen nyttig såväl för den sanna lärans bevarande som för vederläggning av falska läror och kätterier. Därför, på det kunskapen om Gud icke må hos oss förmörkas eller utsläckas, böra alla, som äro begåvade med godt förstånd och minne, såväl för sin egen frälsnings skull som med hänsyn till hela kyrkans nödvändiga krav eftersträva kännedom om detta språk och städse minnas den härliga maning som gives oss av den konungslige profeten (Ps. 68. 27): *Loven Gud, Herren, ur Israels källor!* Vi böra således vakta oss för att genom vår försumlighet eller slapphet låta källorna tilltäppas, så att ur rännilarna upphämtas smutsigt och dödsbringande vatten samt falska och villfarande föreställningar väckas om Gud och hans dyrkan, varigenom lätt kunde ske, att den, som menade sig lova Herren ur Israels källor, yttrade sådant, som lände till Hans namns skymf och vanhelgande — varifrån Gud själv i sin mildhet nådigt bevara oss alla!

Han give också i sin oändliga godhet och barmhärtighet, att vi må här lära oss detta heliga och vörnadsvärda språk, så att vi i ett annat liv på detta tungomål eller vilket annat som helst, som är behagligt för hans egen gudomliga mildhet, må kunna med alla heliga änglar och saliga utan uppehåll lova och prisa Honom i all evighet! Amen.

Tal om lärares och lärjungars plikter i skolorna

hållet i Uppsala berömda akademi
den 16 mars året efter Herrens börd 1610

av

dåvarande professor publicus
Magister Johannes Rudbeckius Nericius
då han där öppnade sin privatskola.

Cicero de Divinatione [II, 2, 4:]
Den största tjänst någon kan göra
staten är att undervisa och uppfostra
ungdomen.

[Lilla tryckmärket]

Olaus Olai, Konsistoriets boktryckare.
Anno 1625.

Till höglärde och välädle Herr Mag. Ericus Holstenius, den nitiske rektorn vid Västerås' berömda gymnasium, så ock hans hedervärda medlärare ävensom alla rektorer och lärare vid Västerås' stifts läroverk min tjänstvilliga hälsning.

Ehuru jag icke tvivlar på att I, höglärda och ädla män, kära vänner, och den eder anförtrödda ungdomen var för sig av eder själva gören eder plikt, att I, ädla herrar, ådagaläggen iver och flit för ungdomens rätta undervisning, och att ynglingarna visa den största sorgfällighet i inhämtandet och inlärandet av det, som av eder framställes, så har jag ansett det icke vara ur vägen att giva eder en sporre även genom min anmaning, då det ju enligt poetens ord alltid är sant, att *»en häst, som redan är käck och löper mot segerpriset, går ännu raskare fram, om du manar på honom»*. Då jag för få år sedan vid akademien i Uppsala höll ett tal om nämnda ämne, d. v. s. om lärares och lärjungars plikter i skolorna, och då jag av vissa orsaker funnit lämpligt att trycka detsamma, så ansåg jag mig böra tillägna det åt eder, på det att, om något finnes i detsamma, som kunde lända eder och edra lärjungar till eggelse i edert arbete, jag skulle få glädjen att meddela eder det.

Om däremot det jag anför, är redan förut i sin helhet av eder känt och ingår i eder erfarenhet och sålunda icke hade behövt anföras, så kan det dock bättre för eder och andra, som hava intresse att taga kännedom därom, klargöra arten av vårt skolarbete vid nämnda tid. Hurudan min eder tillägnade gåva än må vara, så beder jag eder innerligt att mottaga den med samma sinne som den av mig erbjudes. Och härmed anbefaller jag eder av hjärtat alla och en var åt Guds nåd. Västerås den 24 september 1625.

Johannes Rudbeckius
biskop i Västerås.

Om lärares och lärjungars plikter i skolorna.

Käre bröder!

Jag hyser intet tvivel om att bland dem, som syssla med studier, liksom även bland andra, som fått kännedom om detta vårt företag, många och olika omdömen fällas om detsamma. Den ene berömmar vår strävan att understödja studiet av vetenskaperna, en annan tadlar hos oss ärelystnad och nyhetsmakeri, en tredje förundrar sig över vår djärvhet och önskar veta, huru långt den till slut skall gå. En fjärde kallar det självöverskattning och menar, att jag har påtagit mig ett arbete, som överstiger mina krafter och under vars tyngd han tror mig komma att inom kort duka under. Den ene tänker så, den andre så, och de önska se sakens utgång. Och såsom de döma olika om oss, så hysa de också olika önskningsar: somliga önska oss lycka och framgång, andra hoppas, att försöket måtte bli om intet; några hysa goda förhoppningar och lyckönska oss, andra åter vänta och förespå idel olycka.

Att under en sådan olikhet av omdömen bryta de skiljaktiga föreställningarna i deras våldsamma anlopp och stå fast vid sin föresats, det är ej kännetecknande för en människa, som rättar sina handlingar efter folkgunst och hopens omdömen, utan för en man, som omsorgsfullt undersöker allt och förrän han börjar något och låter det spridas bland allmänheten, underkastar det förnufts prövning. Ty det är utmärkande för den kloke att icke blott minnas det förflutna utan även leda det närvarande och förutse det tillkommande — att kunna omsorgsfullt beräkna ett företags utgång efter föregående och förhandenvarande omständigheter.

Jag nekar icke till, att jag själv på olika tider haft olika tankar och förväntningar beträffande detta mitt företag. När

jag i minnet återkallar min livliga känsla för musernas dyrkare och min goda vilja att understödja vetenskapliga studier, så väckes hos mig ett säkert hopp, att jag en gång skall få se en mycket lycklig utgång härpå. Och då jag ställer för mina ögon alla tidsåldrars exempel och genomgår i minnet Guds verk från äldsta tider, kan jag ej underlåta att märka, att Gud, som själv är det högsta goda, alltid understöder goda och hedrande strävanden och leder dem fram till ett önskat mål.

Då jag däremot med mig själv överväger sakens inneboende svårighet och tänker på de mer än herkuliska arbeten, som jag ser att jag måste underkasta mig i denna sak, darrar och skälver jag i hela mitt väsen, och det fattas ej mycket, att jag skulle på själva tröskeln draga mig tillbaka och avstå från företaget. Men tvenne omständigheter hålla härvid mig uppe och ingiva mig åter mod: den ena, att jag ända hittills haft en stor förmåga att uthärda mödor, vilka jag icke heller hädanefter tänker undandraga mig, och det är icke tvivel underkastat, att såsom skalden säger, *ett oförtrutet arbete övervinner allt* (*«Labor improbus omnia vincit»*). Den andra är, att, om till äventyrs icke allt skulle lyckas efter önskan utan vi skulle nödgas stanna mitt i företaget, det icke kan vara möjligt annat, än att vi med Guds hjälp dock skulle kunna uträtta något, enär ju vårt företag icke är skadligt eller fördärvbringande för någon utan i sig självt hederligt och berömvärt. *»Om det finnes en gräns, bortom vilken jag icke kan gå, så kommer jag dock att gå så långt jag kan, och stannar först då jag ej kan komma längre.»*

Och vidare, så ofta jag betraktar den senaste tidens skaplynne, likasom såge jag den framställd på en tavla, förundrar jag mig över vad som fallit mig i sinnet, då jag under så många och stora välvningar öppnar en skola i avsikt, att den skall bliva permanent, upprättar ett gemensamt bibliotek samt för flera år mottager lärjungar, alldeles som om jag blickade in i framtiden och hölle alla händelsernas trådar i min hand.

Ty vem är väl så okunnig, att han icke märker de dagliga förändringar och växlingar i de mänskliga tingen, vilka plåga inträffa än av en anledning, än av en annan, så att vi tyckas hålla hela livets kurs så att säga mellan Scylla och Charybdis.

Än hindras studierna av pest och andra epidemier, än av eldsvådor och översvämningar, än av hunger och dyr tid, och de bäst anordnade skolor bringas härigenom till upplösning. Må vara, att sådant varit mycket vanligt i alla tider, så är det likväl sannolikt, att hindren skola bliva större och talrikare under vår tid. Ty vad betyda de ofta sedda järtecknen, att fiskarna emot naturens okränkbara ordning i stort antal gå upp på det torra, att vidunder ofta framfödas av fyrfotadjur, att floderna vända sitt lopp, att man nattetid ser ovanliga eldar, att den olycksbebådande uven tjuter hemskt utanför våra dörrar, att på himlen synas svärd, som kämpa till blods — vad betyder allt detta, om ej att den odödlige Guden, som är så mån om vår välfärd, vill genom allt, vad han skapat, varsko oss om mångfaldiga förändringar och försöka att leda oss till bättring i vårt liv? Då jag sammanfattar allt detta, märker jag, att jag utför en rätt dristig handling, när jag icke tvekar att påbörja och grundlägga något, som skulle bliva fast och varaktigt.

Slutligen hyser jag bekymmer i avseende på mig och alla mina likar, därför att vi, som från början varit så danade, att vi utan någon möda kunde i tillfredsställande mån känna Gud och tingens natur, nu fått vår själsskärpa så försvagad, att vi icke utan största möda och besvär komma till den ofullkomliga kunskap, som nu är möjlig att uppnå. Och på vägen dit går det oss så, att vi än gripas av leda, än nedbrytas av mödorna; den ena gången nödgas vi välja ett nytt mål för vårt arbete, den andra nya förfaringssätt för att snart åter tillgripa de förut använda. Ja, vi måste vara beredda på ansträngningar av alla slag, för att kunna, om än aldrig så litet, höja oss över mängden.

Huru bekymrad och orolig jag är över allt detta, kunnen I sluta eder till just av detta mitt företag. Därvid har jag blott en önskan — och den riktar jag till eder alla —, nämligen att I beträffande mig hållen den tanken alldeles fjärran, att jag skulle öppnat denna skola vare sig av ärelystnad eller för slem vinning. Tvärt om må i stället av vad som här förehaves och sker, den tron inpräglas i edra sinnen, att jag uteslutande gör det först och främst till Guds ära och kyrkans förkovran,

därnäst till min nådiga överhets och mitt fäderneslands odödliga rykte och ära och slutligen för eder och edra studiers framgång och förkovran. Om I förbliven fasta vid denna mening och älsken mig och hållen mig som en broder, skall det som jag kan uträtta, lända eder till glädje, och det vari mina krafter brista, skolen I möta med överseende. Och så ofta jag icke motsvarar edra förväntningar, skolen I ej tillskriva det brist på god vilja utan anse det bero på krafternas otillräcklighet.

Det är mycket sant, att undervisningsanstalter skola stiftas samt med stipendier och privilegier uppehållas av konungar och furstar, dessa som hava makt och förmåga därtill och som hava gott om penningar. Ty dessa senare äro ett oundgängligen nödvändigt medel för att få något uträttat, enär *»för penningar erhålles allt och i saknad av dem får man intet av det som behöves»*. I saknad av penningar kan en privatperson föga eller intet uträtta, även om han är aldrig så välvilligt stämd mot vetenskapliga studier. Men emedan det är deras plikt, som beklåda skolämbeten, att ådagalägga samvetsgrannhet och flit och i allting uppföra sig så, att furstar och höga herrar bliva välvilligt stämda mot skolor och akademier, stödja och befästa de redan grundade och konstituerade samt sträva att upprätta nya, så snart sådana behövas, så har jag för min ringa del alltid haft i sinnet att göra detsamma. Och för att tydligare ådagalägga detta, har jag ansett mig böra öppna denna privata skola — icke emedan jag anser den skola bliva av någon betydelse eller kunna bestå länge utan överhetens auktorisation utan för att jag må kunna röna, att den nådiga överheten framdeles visar sin välvilja mot företaget, sedan det satts i verket och min omsorg och flit blivit lagd i dagen.

Och då jag i den heliga och oskiljaktiga trefaldighetens namn beslutit att i dag göra början, ansåg jag det vara lämpligt att tala till eder om min och eder uppgift i denna skola, på det att var och en, sedan detta blivit känt å ömse sidor, måtte kunna med större framgång gå till sitt verk och bättre frambärda i fortsättningen. På det att sålunda det må bliva klart för både mig och eder, vari våra maktpåliggande plikter bestå, har jag nu föresatt mig att något utförligare framställa:

först vilka dygder som böra vara gemensamma för både lärare och lärjungar, och därefter vad som speciellt hos lärarna fordras i förhållandet till lärjungarna och hos de senare gent emot de förre. Härjämte skall jag, om tidens knapphet det tillåter, slutligen i korthet tillägga min plan för skolornas reformering och ledning, på det att jag själv, när, såsom ske plägar, sinnet börjar slappas och blir efterlåtet i fullgörandet av sina plikter, må hava liksom ett memorial att gå tillbaka till för att hämta ny kraft, att uthärda mödorna med den vanliga iver och oförskräckt gå mot målet. Om jag själv icke med största noggrannhet iakttagit detta, skall jag kunna beskyllas för att hava glömt mig själv, mitt löfte och detta mitt föredrag samt kunna med rätta tadlas av vem som helst. Om detta synnerligen höga och rika ämne vill jag således tala, även om jag vet mig ej kunna anföra något särdeles upplyst eller prydligt eller vad som är värdigt de lärdes öron. Likväl hoppas jag, i förtröstan på eder välvilja och edert överseende, käre bröder och medarbetare, att vad helst jag efter måttet av min begåvning och den tillgängliga tiden kommer att anföra, I skolen med välvilja och tålmod åhöra det, och jag skall befita mig om att varken vidlyftighet skall trötta eder eller oklarhet vålla eder leda.

Likasom alla, som blivit Kristi lärjungar, böra lärarna i sitt förhållande till lärjungarna och dessa gent emot de förre vara utmärkta av tro, kärlek och andra dygder, utan vilka de ej ens förtjäna att kallas kristna, än mindre att sägas såsom studerande ägna sig åt det goda och religionen. Men därom skall jag för närvarande ingenting yttra, ehuru varje enskild dygd kunde giva ämne till ett helt tal; ej heller tillkomma dygderna uteslutande dem, som vistas i skoldammet. Blott om sådana dygder skall jag orda, som äro nödvändiga såsom verktyg och hjälpmedel att bereda och förkovra den lärda bildningen.

Gudsfruktan och bön giva vi härvid utan tvekan första rummet. Ty:

»Aldrig någons försök har länt till framgång och nytta, om ej Gud givit råd, hulptit tillika därvid.»

Ännu mindre torde då någon kunna göra en lycklig början att studera vishet, om han icke kallar Gud till sin hjälpare och

understödjare. Så intygar åtminstone Salomo, då han säger: »Gudsfruktan är vishetens begynnelse» [Ordsp. 1: 2, 4; Ps. 11]. Av vem, frågar jag, skall vishet sökas och väntas, om icke av den, som är källan och fader till all vishet, ja som är själva visheten. Därför, som aposteln förmanar: »Om någon av eder fattas visdom, utbedje han sig den av Gud» [Jak. 1: 5]. Ett berömt exempel erbjuder oss den vise Salomo. Han lågade av kärlek och hänförelse för visheten och, såsom han borde göra, bad han Gud om densamma. Därför gjorde han också så stora framsteg i vishet och kunskap rörande både mänskliga och gudomliga ting, att från alla världens kanter och från de mest avlägsna land människorna strömmade samman till Jerusalem för att höra hans visdom, såsom de heliga böckerna intyga. På samma sätt må de, som äro skyldiga att föreläsa andra och visa dem vägen i strävan efter vishet, börja med Gud och av Gud utbedja sig lycklig fortgång och utgång.

Men må det ej gå med oss, som det hände slaven i fabeln! Då vagn och oxar fastnat i kärret, uppgav han hoppet, lämnade alltsamman och började bedja Jupiter om hjälp. Men han fick det svaret, att han skulle lägga hand vid verket, ty först då skulle han röna Guds bistånd; varav det bevingade ordet har uppstått: Bed om hjälp vid ditt arbete, men lägg också själv hand därvid! På det att detta ej skall hända oss, menar jag, skola vi jämte gudsfruktan och bön ådagalägga flit i studierna. Det skall vara den andra dygden, som vi böra äga. Vi skola icke försöka undvika någon möda, hur svår den än må vara. Ty gudarna hava ordnat så, att »dygden vinnes blott med svett och möda». Ej blott dygden; utan »mödor äro det pris, varför gudarna låta oss köpa allt gott», såsom Xenofon citerar Epicharmos i Memorabilia, bok 2 [1, 20]. Huru svårt, besvärligt, ja omöjligt det än synes till en början att genom så många mödor äntligen nå det vetenskapliga arbetets frukter, böra vi likväl veta, att det icke finnes något mål så brant och svårbestigt, att det icke nås genom flit och träget arbete. »Den lärgirige övervinner allt genom skicklighet och ansträngning». T. o. m. själva arbetet blir så småningom ljuvt för oss genom vanan. Och vem vågar lova sig något skönt och utmärkt, som icke

på samma gång är svårt och otillgängligt, ty »det sköna är svårt», såsom ordspråket säger. Och »det är bakvänt», säger Euagrios, »att den, som söker ära och annat gott, skyr mödorna; endast genom dessa kan ju det som sökes, förvärfvas».

Vi må se tillbaka på gångna tiders utmärkta filosofer talare och skaldar, vilkas rykte ej kan genom någon senare tiders orättvisa tillintetgöras. De hava icke utan de största mödor, vakor och nattarbete nått denna höjd av vishet och ära. Därför skola också vi få sitta där länge, om vi vänta på »att stekta sparvar flyga oss i munnen».

Den värtalige atenaren Demosthenes, vars tal sades flyta som honung, tillfrågades, på vad sätt han hade förvärvat sig en så stor oratorisk förmåga, och det berättas, att han svarat: »Genom att förbruka mera olja än vin». Härigenom efterlämnade han ett exempel att följa för de efterkommande, som vilja förvärva sig liknande värtalighet och bildning, det nämligen, att de ej böra konsumera mycket vin, icke hängiva sig åt bågare och dryckeslag, icke åt frässeri och snöda lustar. Ty »den, som vill tävla i sång vid de pytiska spelen, han må avhålla sig från kvinnor och vin». Det duger ej att ligga och snarka till långt fram på dagen. Vad skall man i stället göra? Olja skall förbrukas, dvs. man skall ej blott studera under dagen, utan även på aftonen och bittida om morgonen när bruket av olja är nödvändigt bör man idka vetenskapliga övningar. Skördemannen, som är ivrig att i rätt tid inbärga skörden i ladorna, måste stiga upp före solen och tåligt bära dagens hetta. Så böra ock de som önska någon frukt av sina studier, hälsa solen då hon går upp på morgonen, ty »Aurora är musernas vän och lämpad för studier». Den tiden får lika litet som de övriga timmarna gå fåfängt förbi. Aelianus berättar i bok III av Variæ Historiæ, att målaren Nikias hade så stor iver att måla, att han ofta tillbringade hela dagen därmed, glömmande mat och dryck. Om redan målare, slaktare, skraddare, skomakare, bagare o. a., som hava inkomstbringande och mindre aktade yrken och äro hängivna åt snöd vinning, ådagalägga en stor iver i sitt arbete, hur mycket mer höves det då ej dem som studera vishet, att hängiva alla sinnen, sin själ och sig själva

helt och hållet åt böckerna. Även Demosthenes säges hava påverkats av just detta resonemang. Såsom de förutnämnda bringas till den yttersta fattigdom, om de ej träget arbeta med sina händer, så måste ock vi, om vi stå efter lugn och goda dagar, vänta oss den yttersta brist på vetande och bildning. Och jag anser det icke rådligt för någon att sätta sin förtröstan till sin begåvning och sitt minne och på grund därav försumma sina studier. Fabeln om sköldpaddan och örnen lär oss att träget arbeta, lika väl om vi äga en rik andlig begåvning som om vi äro mera svagt utrustade. De två nämnda hade nämligen tvistat om vem som kunde besegra den andre genom snabbhet i sin rörelse, och beslöto att slita tvisten genom en tävlan. De kommo överens om ett mål och bestämde en dag för tävlingen. Den som kom först till målet, skulle hemföra segerpriset. Örnen, som förtröstade på sin snabbhet och sina vingars skicklighet, föraktade sköldpaddan, flög hit och dit, än mot himlen, än mot jorden, och ansåg sig på den utsatta dagen kunna komma före sköldpaddan. Denna, som i snabbhet var mycket underlägsen, arbetade dag och natt för att komma fram till målet och kom för varje timme ett stycke framåt samt nådde målet före den bestämda tiden. Då den utsatta dagen redan var förbi, kom örnen ihåg överenskommelsen och skyndade till målet men fann sköldpaddan före sig där. Och så fick han det förtjänta straffet för sin försunlighet. »*Enär*», såsom Demosthenes säger, »*ej ens det lättaste kan uppnås med tröghet och lättja*», så må ingen med förtröstan till sin begåvning och sin minnesstyrka eller tankeskärpa överlämna sig åt lättja. Må han i stället hellre låta denna begåvning vara sig en egelse och en sporre till arbete, och må han så mycket ivrigare driva på sina studier och gå raka vägen till bildningen, på det han en gång, efter att hava lämnat de övriga långt efter sig, understödd av naturen och genom sin egen flit, må kunna vila på vishetens högsta tinnar. De åter, som icke äro så snillrika, böra genom flit och arbete ersätta och uppväga, vad naturen nekat dem. Ty arbete och flit leda ej blott till att man lär det man har för händer, utan de bereda även en jämnare väg för det följande genom att stärka minnet och skärpa

tanken. Ty såsom vattnet, då det icke hålles i rörelse, lätt förskämmas och börjar lukta illa, såsom järnet, som ej är i bruk, börjar rosta, trädet, som icke har fri tillgång till luft, blir maskstunget, och den icke träget luftade säden hastigt förstöres, så försvagas så småningom de lyckligaste begåvningar med varje dag mer och mer, om de icke genom träget arbete och flit övas, och de bliva oskickliga till allt gott verk. Men framför allt må de, som av Gud blivit begåvade med snilletts företräden, noga akta sig för att genom sin egen försumlighet och lättja förstöra denna lysande gåva. Ty dem händer då, som oftast, detsamma, som inträffar med alltför feta och frodiga åkrar: »*ju förträffligare, fetare och bördigare dessa av naturen äro, dess mera fördärvas de genom vanvård*», såsom Plutarchos så väl har uttryckt det, »*dess flera törnen och tistlar frambringa de, såvida de icke ofta plöjas upp, harvas och vändas. Använder man däremot tillräcklig omsorg och arbete, så pläga de erbjuda sina odlare den rikligaste och frodigaste skörd*». Vi se, att arbete och flit äro av så stor betydelse, att det synes vara dessa ensamma, som äro i stånd att göra fattiga till rika, olärda till lärda och ringaktade till berömda män.

Men vad är det, som gör oss till den grad olustiga för arbetet, när vi äro födda därtill såsom fåglarna till att flyga och fiskarna till att simma? »*Det höves alla som födas*, säger Menandros, »*att arbeta så länge de leva*». Insekterna, som icke hava något förnuft, och själva naturen uppmanar oss till arbete. Vi se myrorna arbeta dagarna i ända; de samla korn och bygga upp stora stackar, så att de icke blott hava mat för dagen utan tillräckligt för hela året. Varför skulle då icke vi på liknande sätt under ungdomen var dag lära oss något, som under hela livet kan vara oss till hjälp och tröst? Bina flyga likaledes ut, samla saften ur blommorna, föra in den i kuporna, bygga kakor och bereda sig sedan med sin mun den ljuvaste honung. Detsamma råder oss själva nyttan att göra, på det att vi genom att ivrigt läsa, höra och tänka må bereda oss det ljuvaste tillstånd av kunskap och dygd. Om vi däremot i ungdomen med syrsan vilja jaga efter goda dagar och njutningar, råder det intet tvivel om, att vi, liksom hon, under

ålderns dagar tvingas att bedja den flitiga myran om bröd och råd. Och det är fara värt, att vi då få samma svar som syrsan. Därför böra vi hellre lyssna till Hesiodos, som säger:

»Icke alltid skall sommaren vara;

Gören eder hyddor för vintern! [Hes. op. 503].

Och även om vetenskapernas rötter tyckas bittra på grund av mödorna, måste man likväl tro, att deras frukter äro mycket ljuva. Såsom det pytagoreiska tänkespråket uttrycker det med en bild, är ju dygdernas väg till en början svår och brant, men när man kommit fram till slutet, plägar den erbjuda vandraren den skönaste vila. Ty — om jag får begagna Lipsii ord — *»såsom havsvattnet på ytan är salt men på djupet sötare, så erbjuda de fria vetenskaperna genom de många mödor, som, måste utstås, en viss bitterhet åt dem som smaka därav för första gången och blott ser deras yta. Men sedan man genomgått mödorna och barken blivit avdragen, då först visar sig deras egentliga färg, och med den största njutning förnimmes då deras naturliga smak, som är ljuvare än all nektar»,* så att jag i sanning kan utropa med ett allmänt spritt uttryck:

»Kände du rätt, o gosse, vetandets värde, du aldrig

Sove men idkade jämt studier nätter och dar».

Och det bör icke synas oss underligt, att vi icke såsom hantverkarna bliva i vårt arbete fullkomna på första dagen, månaden eller året, då ju i filosofien ingen vanlig konst lyser oss till mötes, utan hela den mänskliga visheten här ställer för våra ögon sin härliga glans. Därför böra vi ej, genast efter det vi börjat med filosofien, draga oss tillbaka från densamma, om den visar sig något svår; vi veta ju, att ett hårt träd ej fälles med ett hugg utan med många, såsom skalden säger. Äntligen plägar ingenting vara mer olämpligt och fördärvligt för studierna än att till i morgon och dag efter dag uppskjuta arbetena. Rörande detta anser jag, att man bör lyssna till Hesiodos i hans *»Verk och dagar»,* vari han yttrar: *»Du skall icke uppskjuta till i morgon eller i övermorgon, ty en lättjefull man fyller icke sitt visthus; den man, som ej vill arbeta fruktlöst, använder även vilans timmar».* Hos densamme kunna vi finna ännu mera i samma stil.

Ett får dock icke saknas vid något arbete: Såsom det sades i början, må alltid gudsfruktan och en brinnande bön gå förut; ty följande yttrande av Nazianzenus är tillförlitligt och beständigt gällande: *»Om ej Gud hjälper, är arbetet förgäves».*

Mycket kunde här sägas om andra dygder, som äro nödvändiga förutsättningar för bildningens ernående. Men jag övergår till den andra delen av mitt ämne, för att icke synas vilja missbruka edert tålamod. Och först skall jag utveckla, vad som företrädesvis fordras av *lärarna*; sedan skall jag på liknande sätt framställa, vad som åligger *lärjungarna*.

Först må det alltså ligga läraren om hjärtat att giva ungdomen nyttiga och nödvändiga kunskaper, på det ej de unga en gång skola behöva på sig tillämpa Senecas ord: *»Vi äro okunniga om det nödvändiga, emedan vi fått lära det, som var onödigt».* Många förelägga gossarna och ynglingarna onyttiga saker att lära sig utantill, som varken leda till stilistisk fullkomning eller gagna de blivande tjänstemännen i kyrka och stat eller hava någon användning i det dagliga livet. Andra förelägga sig intet bestämt ämne utan framställa litet av varje men åstadkomma ingenting fullkomligt i något. Men vad Hippokrates i början av Aforismerna säger om läkekonsten, det kunna vi säga om alla vetenskaper: *»Konsten är lång men livet kort»* osv. Det må de begrundas, som vilja lära sig allt på en gång. Ingen kan göra mycket på en gång och därvid göra allt riktigt. Det har aldrig funnits någon, som utmärkt sig i allting. De, som syssla med allt, bliva slutligen i ingenting fullärda, ty uppmärksamheten som riktas åt flera håll, blir mindre skarp för vart och ett särskilt. Aristoteles utmärkte sig i logik och fysik, Euklides i matematik, Archimedes i mekanik, Hippokrates och Galenos i medicin, Copernicus och Ptolemaios i astronomi, Sokrates, Plutarchos och Seneca i etik, Cicero och Demosthenes i värtalighet, och av de nyare är Ramus mycket framstående i logik och matematik: var och en i sitt fack; i alla ingen. Alltså har det varit och skall det förbli säkrast att läsa mycket i ett ämne, icke många ämnen (*multum non multa*); att fram-

ställa få och nödvändiga satser och göra det så mycket noggrannare, att nöta in det, taga det om igen och repetera, till dess det slagit rot i åhörarnas sinnen. Sedan skall det ej bliva svårt att bygga vidare på den sålunda lagda grunden.

Det andra är, att lärarna skola föregå sina lärjungar med ett klanderfritt liv och rena seder samt erbjuda dem ett föredöme för deras levnad. Då de uppmana dem till flit, så böra de själva vara nitiska i sitt kall. Vilja de, att eleverna skola leva sedesamt, så skola de först och främst själva leva på samma sätt. Så bör ock vara fallet i andra avseenden, på det man ej, såsom man säger, må med ena handen riva ned, vad man med den andra byggt. Ty, såsom Didymus säger, »*då gör läraren gagn och vinner tilltro i vad han säger, när han undervisar genom sina egna gärningar*». I annat fall undervisar och förmanar han förgäves och hela arbetet blir fruktlöst. Ty allmänheten plägar ägna sig åt sådana strävanden som den ser hos sina överordnade, och såsom man brukar säga: »*de styrandes exempel sprider sig bland folket*». Annat dylikt plägar ock anföras i samma syfte. Och förvisso är det bakvänt, om lärarna föra ett tygellöst liv i allsköns last, dessa, som ju borde förmana andra och avskräcka dem därifrån. Ty hur kan den allvarligen ingripa mot andras göranden, som själv sköter sitt kall försumligt? Men om han så inrättar sitt eget liv, att så vitt möjligt intet synes vara övrigt att önska hos honom, så kan han sedan med rätta ingripa mot de felande och utöva granskning över sina lärjungars handlingar. Och även häruti bör han vara samvetsgrann och omtänksam och icke genom för stor eftergivenhet lämna ungdomen slappa tyglar, så att den hängiver sig åt njutningar och skändligheter av alla slag. Men ej heller må han genom för stor stränghet avskräcka från studierna dem, som i annat fall skulle beredvilligt hava gjort sin plikt. Ty såsom strafflösheten är orsak till att mycket ont sker, och enligt Lipsius *tygellöshet är dörren och vägen till alla brott*, så avskräcker en allt för stor och obeveklig stränghet många från den rätta vägen. Alltså synes här den förmaning böra iakttagas, som den förträfflige filosofen Seneca ger, då han säger: »*Såsom läkaren försöker allt, förrän han skriker till att skära*

eller bränna bort det onda, så böra också vi göra: vi skola så länge som möjligt bota sinnena med milda ord, sedan må vi övergå till den allvarligare förmaning, som ännu en gång försöker med varningar och klander; först sedan må vi gripa till straff. Och dessa skola till en början vara milda och sådana, att de kunna återkallas; blott de största brotten böra straffas med strängaste straff, dock så, att inga straffas såvida det ej är högeligen viktigt för dem själva och samhället.»

Dessa synas vara de dygder, som förnämligast fordras av lärarna. Så övergå vi till *lärjungarna* för att visa, vad som fordras av dem. De böra framför allt älska sina lärare och med kärlek följa dem, såsom även dessa å sin sida äro pliktiga att göra med eleverna. Ty varhelst denna ömsesidiga kärlek icke finnes, varest ingen frivilligt utför det honom ålagda arbetet, varest allt sker trögt och av fruktan för straff, där är det otroligt hur obetydligt resultatet blir, hur trögt allt sker¹⁾. Om däremot lärare och lärjungar ömsesidigt älska och akta varandra, så plägar läraren, därför att han hyser ömhet för lärjungen, göra allt vad han kan, för att denne skall bliva rätt undervisad och dagligen göra något framsteg i bildning samt äntligen få se frukten av sina arbeten. Lärjungen åter, som hyser vördnad och aktning för sin lärare, aktar sig omsorgsfullt att förnäma honom eller att på något sätt väcka hans missnöje. Först då märka vi att bildningen näres och stiger och allt förhåller sig, såsom det bör. Den förståndige läraren måste därför beflita sig om att i denna del icke fördröja lärjungarnas framsteg i studier och avbryta dem mitt i arbetet. Men där lärjungarna verkligen älska och akta sin lärare, där följer nu en annan dygd av sig själv, nämligen lydnad och hörsamhet, som har sin källa i den förut nämnda dygden (kärleken) och flyter fram därur såsom en bäck eller ett källsprång. Men om någon försäkrar sig älska en annan och samtidigt försummar eller föraktar hans föreskrifter, då äro hans bedyranden oförenliga med hans gärningar. Dessa förneka och riva ned, vad han försäkrar

¹⁾ Jfr motsvarande uttalande sedan i 1649 års läroverksstadga, här i Årsböcker IV (1921) s. 59, 60 (86—89).

med munnen. Men så stor är nödvändigheten av lydnad, att utan denna ingenting alls uträttas, ja än mer, ingen skola skulle utan den kunna bestå. Ty där ingen lyder den andre, där var och en lever efter sitt behag samt väljer och gör, vad helst honom behagar, där blir följden nödvändigtvis en stor förvirring i allt och en snar upplösning. Men alldenstund lydnaden icke alltid kan vara frivillig, måste den framtvingas och bibehållas genom uppmaningar, genom löften, hot, belöningar eller straff. Huru detta allt skall växla med vartannat och var för sig på ett måttfullt sätt tillgripas, det är redan förut utförligt behandlat, och omständigheterna visa det än utförligare i praktiken.

Slutligen bör lärjungen vara tacksam mot läraren; det är ej nog att älska, högakta och lyda honom. Emedan han av honom erhåller den förträffligaste skatt: bildningen, *som ensam bland alla ägodelar är odödlig*, så är det även tillbörligt, ja billigheten kräver, att han försöker att så långt möjligt med tacksamt sinne återgälda detta. Ty vad Alexander den store, grekernas förste monark, sade om Aristoteles, nämligen att han *av sina föräldrar fått livet men av denne förmåga att rätt använda det*, det kan var och en säga om sin lärare. Och då det är bättre att leva väl än att över huvud taget leva, så böra vi visa ej mindre lydnad och tacksamhet mot våra lärare, av vilka vi erhållit det förra, än mot våra föräldrar, av vilka vi fått det senare.

När Herakles fick förebråelse av sin lärare Linos för att han icke spelade lyra så, som han borde, ryckte han till sig instrumentet och dödade läraren. När Aristoteles hade åhört Platon i 22 år, utstötte han honom ur sin peripatos (enligt Aeliani framställning). Den romerske kejsaren Nero befallde, att hans lärare Seneca skulle dö genom att öppna en åder, när han på grund av lärjungens otacksamhet hade begivit sig bort från Rom. Sådant är skändligt och bör på allt sätt avskys. Ingen bör följa dessas exempel, såvida han ej vill, att otacksamhetens märke skall inbrännas på honom. Och *»när du sagt att någon är otacksam, så har du därmed tillagt honom alla laster»*, såsom Sofokles säger.

Detta är, vad jag velat säga om lärarnas och lärjungarnas plikter, varom mycket mer både kunnat och bort sägas, om icke tanken på min förhandenvarande uppgift och en mängd sysselsättningar bjöde mig att reva seglen.

För att i korthet utveckla det övriga skall jag åtminstone som allra hastigast vidröra de förbättringar, som landets skolor synas mig tarva, för att allt måtte ske efter god ordning och i rätt tid, så att lärjungarnas framsteg ej fördröjas. Ty jag har alltid och allvarligt tänkt på den metod, enligt vilken ungdomen borde uppfostras för att utan hinder föras raka vägen till högsta möjliga grad av dygd och nyttiga färdigheter. Men då jag kastar en blick på förhållandena, ser jag att studierna hindras på så många sätt, att ingen bör förundra sig, om rätt få sent, de flesta aldrig nå så långt att de lära sig, jag vill ej säga filosofiens men åtminstone logikens sanna tillämpning eller ens inhämta en medelmåttig språkkännedom. Ja, det är t. o. m. förundransvärt, att de komma så långt som de göra. Må nu vara, att de antydde hindren icke allesamman kunna borttagas, så borde åtminstone så många som möjligt undanröjas.

Först och främst är det bekant, att lärjungarna förspilla en god del av året och av ungdomstiden med att uppsamla penningbidrag och almosor för att därmed uppehålla sig under den övriga, för studier avsedda tiden. Fastän detta missförhållande icke kan avhjälpas utan nådigt ingripande av överheten, kunde dock genom en klok lärares omsorg och skicklighet så mycket uträttas, att tiden härför i någon mån förkortades och icke för alla ginge alldeles onyttigt förbi. Vidare användes icke ringa tid till att insamla frön, nötter o. d. Under vintern kunna lärjungarna på grund av den starka kölden och i saknad av eld och bränsle ägna alltför liten uppmärksamhet åt lärarens framställning. Ofta nog händer det, att den lärjunge som skall svara för belysningen, är frånvarande eller kommer för sent, och under tiden måste de av brist på ljus läsa i mörkret. För att anskaffa ris förlora gossarna varje vecka några dagar. De fattiga hava ej råd att hålla sig med privatlärare och hava ingen, som tager kännedom om deras framsteg, ger dem läxor

och förhör dem. Slutligen är det svårt att säga, huru många saker som framställas på ett orätt sätt och i oriktig ordning. Allt sådant har i andra lands skolor genom ledarnas visa beslut blivit undanröjt såsom ett för studierna högst skadligt fördärv, och det kunde säkerligen även hos oss om icke helt så åtminstone i vissa avseenden ordnas på ett bättre sätt. Följden är också den, att många äro så okunniga, när de komma till akademien, att de knappt lagt första grunden till kunskap i latinska språket. Men då det ej blivit oss anförtrott att införa förbättringar i andra skolor, skola vi söka finna något botemedel mot det onda i denna vår egen undervisningsanstalt.

Slutligen, för att icke synas vara de första att försumma vad vi i talets början hava lärt, skola vi nu begynna våra vetenskapliga sysselsättningar med Guds åkallan, Dig, allgode och allsmäktige Gud tillika med din evige Son och den Helige Ande, dig, genom vars hjälp och bistånd alla skolor uppehållas, ledas och bevaras mycket mer än genom lärarnas klokhet och flit, beder jag alltså av allt mitt hjärta, att du ville låta vår skola i dag öppnas på ett sådant sätt, att ur den må, när det blir nödigt, kunna framgå nyttiga tjänare för staten och kyrkan till din ära och deras egen välfärd. Förenen också I edra böner med mina och bedjen alla sålunda: O Gud, du har gjort allt genom ditt ord och du har skapat oss människor i din vishet, för att vi skola betrakta dina verk och lära känna deras vittnesbörd. Men vilken människa kan veta ditt råd, eller vem kan uttänka din vilja? De dödligas tankar äro ju svaga och vårt förutseende är ovisst. Vår kropp, som är underkastad fördärv, nedtynger vår ande, och själens mångahanda tankar nedtryckas av dess jordiska boning. Och om vi hava svårt att förstå vår dagliga erfarenhet och endast med möda finna det som vi hava inför våra ögon, vilken kan väl då utforska det som högre är? Vi människor äro svaga, kortlivade och okunniga om dina vägar och lagar, och vem av oss kan väl bliva vis, om du nekar oss din hjälp? Men eftersom du har utvalt oss att en gång bliva ditt folks ledare eller undervisare, giv oss då Visheten, hon som står vid sidan av din tron, och förkasta oss icke från dina lärjungars antal, enär vi

äro dina tjänare, som du har tagit till dina söner! Sänd oss din vishet från din heliga himmel och din Heliga Ande från din härlighets tron, att han må vara med oss, bistå oss i vårt arbete och leda och bevara oss i alla våra studier! Amen.

Tal

i vilket framställes och uppvisas, att den *ursprungliga orsaken till krig, oenighet och många olyckor i vilket som helst konungarrike* icke ligger hos överhet, statsämbetsmän eller teologilärare utan, oavsett folkets synder, hos *vissa fördärvade och illa uppfostrade ynglingar*, vilka 1) icke hava tillräckligt noga inhämtat den sanna religionens grundsanningar, 2) föra ett utsvävande liv och 3) avfalla till kättarna för att därmed vinna yttre fördelar och sedan de återvänt till de sina, utsprida sina särmeningar och anstifta allt ont osv.

Hållet i Uppsala

av

professor publicus därstädes

Magister Johannes Rudbeckius Nericius

då hans teologiska föreläsningsverksamhet där började
den 9 april år 1611.

Hesekiel 3 och 33 kap.:

Om väktaren ser svärdet komma och
icke varnar osv., de fallnas blod skall
utkrävas ur hans hand.

VÄSTERÅS.

Tryckt å konsistoriets officin och av dess boktryckare
Petrus Waldus.

De visa tillråda sorgfälligt undvikande av dåligt sällskap.
Theognis: Undvik dåligt sällskap, sök dygdiga kretsar; det är något som du alltid bör hava i minnet. Ty av fromma människor kan du lära mycket, men dåligt sällskap berövar dig även den klokhet du äger.

Aischylos: I varje värv är intet sämre än umgänge med oredliga.

Platon: Fly till den grad sällskap med de onda, att du icke en gång ser dig om efter dem!

Xenofon: Ty elden bränner blott den som vidrör den, men det onda sprider sin brand även till dem som stå på avstånd.

Nazianzenus: Laster förvärvas lättare genom smitta, än dygden överflyttas på andra. På samma sätt överförs även sjukdomar snarare på andra, än en god hälsa.

Lipsius: Såsom en målare med lätt hand och flyktig pensel avbildar rynkor, vårtor och födelsemärken i ansiktet men icke med samma lätthet själva ansiktet, så är det endast med möda som vi efterlikna godheten hos en uppställd förebild. Men utan svårighet förvärva vi dess själslyten.

Densamme: Stallbröder i det onda äro själarnas fördärv.

Alltså: Okloka äro de som icke avhålla sig från dåligt sällskap.

I lysande, ädla och välborna samt ävenledes I, friborna och ärliga ynglingar som för studier uppehållen eder vid Uppsala akademi: eder bringar jag min hälsning och I skolen alltid finna mig tjänstvillig.

Lysande, ädelborna och friborna ynglingar, käre vänner och landsmän! Aristoteles tager säkerligen icke miste i sin Etiks sjätte bok åttonde kapitlet, där han säger att ungdomen icke är vis. Vishet förutsätter nämligen erfarenhet, och erfarenhet kräver tid. Även om somliga ynglingar med Menandros¹⁾ anse sig vara visa, tvingas de därför slutligen att med densamme erkänna: När jag var ung trodde jag mig vara förståndig, men jag var det icke. Därför är ungdomen alltid i behov av de äldres råd och ledning och i synnerhet nu, då den mer än vanligt föres på avvägar genom fäfängliga människors lockelser, genom egna syften och genom detta fördärvade sekels seder. Då jag såsom professor vid eder akademi för vid pass 27 år sedan såg, att icke så få ynglingar genom jesuiternas sofisteri och hemliga lockelser samt genom förhoppning och iver att tillägna sig en mindre vanlig bildning besökte jesuitskolorna till icke ringa skada för dem själva och samhället, då försökte jag på grund av det mig anförtrödda ämbetet ivrigt såväl enskilt som offentligt att avråda dem därifrån. Även nu göra icke få studerande detsamma, och ännu flera begiva sig i samma avsikt till kalvinistiska skolor. De anse sig icke nog lärda eller tillräckligt väl uppfostrade eller skickliga att sköta kyrkans eller statens förnämsta tjänster, om de icke tillbringa minst ett år vid dessa

¹⁾ Menandros, attisk komediförfattare. — Föreliggande tals innebörd kan jämföras med Luthers om kyrkans babyloniska fångenskap (översatt till svenska 1918), med den av Rudbeckius avtryckta skriften En förmaning till bot och bättring av Laur. Petri samt med Rudbeckii och Skyttes debatt om enhetens bevarande (Riksrädsprotokollen 1686).

akademier. Hur de flesta bedraga sig i denna föreställning, det säger tyvärr sig självt, och erfarenheten ådagalägger det alltför tydligt. Därför synes det ingalunda ur vägen, nej det är högst nödvändigt, att de fortfarande åter och åter avrådas från denna dåraktiga och fördärvliga föresats. Plutarchos uppmanade ungdomen att bemöda sig att ernå tre saker: i sinnet måttfullhet, med avseende på tungan tystnad, i sitt yttre skick blygsamhet. Men av dem som begiva sig till sådana skolor, låta om icke alla dock de flesta icke hovsamhet utan yppighet, lustar och begärelser vinna insteg i sin själ; för sin tunga vinna de mycket snart i stället för tystlåtenhet oförsynt tal och i sitt uppträdande i stället för en hövisk blygsamhet en fräck oförskämndhet. I de förstnämnda, jesuitiska läroanstalterna tillägna de sig i stället för fromhet skrymteri och lust att stå väl hos alla; i st. f. vishet lära de slughet, och de antaga allehanda utländska åtbörder i sitt uppträdande. Hos kalvinisterna åter tillägna de sig avsmak för religionen i stället för kärlek till densamma. I stället för vörndnad för gudomen och det heliga lära de det yttersta förakt därför, detta till den grad, att de ej anse något frommare eller ägnat att bringa dem större berömmelse, än om de försumma att visa sin vörndnad för Gud och hans heliga namn genom att blotta huvudet eller böja knä eller genom någon annan vörndnadsbetygelse. Det går dessa på samma sätt som dem, vilka vistas tillsammans med halta personer: de vänja sig mot sin vilja oförvarandes att själva halta. Och jag vill icke förutspå, hur allt detta skall slå ut eller vilken välfärd det skall medföra för dem själva eller för fäderneslandet.

Må Gud använda de dåliga förebuden! Om därför sådana uppmaningar, för att jag nu må upprepa det, skola något gälla — och de skola åtminstone hava betydelse hos de goda och förståndiga — så torde det vara högeligen nödvändigt, att de mycket ofta framställas. Då jag hållit ett sådant uppmaningstal vid sagda tid och tillfälle i Uppsala, så har jag nu beslutit att låta trycka detta och tillägna det åt eder, ädle och ärade herrar studerande och företrädesvis åt dem bland eder, som äro från mitt stift och nu vistas i Uppsala och i

viss mån äro anförtrödda åt min vård och uppsikt. Av hjärtat önskar jag, att mitt tal måtte läsas av eder med sådan uppmärksamhet och eftertanke, att de kloka och hälsosamma råd jag befinnes giva kunna, av eder på tillbörligt sätt mottagas och finna rum hos eder. Härmed anbefaller av hela mitt hjärta jag eder, ädle och ärade herrar samt hela akademien och alla goda människor åt den gode och allsmäktige Gudens skydd.

Västerås den 10 augusti 1637.

Eder tjänstvillige
Johannes Rudbeckius
biskop i Västerås.

Vördnadsvärde, lärde och käre herrar och särskilt I studenter, ty eder gälla dessa mina ord. I mån ej förundra eder, om början av mitt föredrag visar någon förmäthenhet och stolthet; ty detta kommer icke av min fria vilja utan har framkallats av medtävlare och motståndare och nära nog blivit mig avtvingat. I mån icke anse mig fåvitsk, men om så ock vore, lyssnen I alla händelser till mig såsom fåvitsk, så att även jag må berömma mig något litet. Alldenstund många berömma sig efter köttet, må även jag förhäva mig. I fördragen ju gärna de fåvitska, alldenstund I själva ären kloka. I fördragen, om någon narrar eder med vackra ord, om någon bringar eder i trældom, om någon uppslukar eder, om någon fångar eder, om någon förhäver sig, om någon slår eder i ansiktet. Detta säger jag likväl icke till eder skam utan till eder rättelse. Fördragen alltså ävenledes, om mången mot övlig sed talar åtskilligt om sig själv och sina förhållanden. Ty det är intet nytt för eder att höra sådant. Men jag går till själva saken.

År 1604, då jag efter många resor samt icke få mödor och besvärigheter återvänt till fäderneslandet, begav jag mig först, ledd av tacksamhetskänsla, hit till akademien för att besöka och hälsa mina om mig högt förtjänta lärare, de högvärdiga och högt berömda männen Magister Jacobus Erixi och Magister Laur. Paulinus, som då voro förste professorer härstädes. Men emot all min förmodan och förhoppning hände det, tvivelsutan genom den gudomliga försynens skickelse, att jag av dem och den högvärdigste herren salig Mag. Olaus Martini, vår dåvarande högt älskade ärkebiskop, kallades till den lediga professuren i matematik. Genom dessa mäns försorg blev jag också kort därefter, vid Bartolomeihögtiden, av Kongl. Maj:t utnämnd till detta ämbete.

Sedan jag nämnda år, som redan var så nära sitt slut,

att den offentliga examen förestod, hållit ett offentligt tal vid ämbetstillträdet, föreläste jag offentligen över Ciceros tal pro Marco Marcello, och för dem som studerade eloquens, utvecklade jag retorikens konst och sättet att efterbilda Ciceros tal. Därefter övade jag också mina elever så gott ske kunde att imitera Cicero och skriva tal, så att de t. o. m. uppträdde offentligt och ur minnet deklamerade i professorernas närvaro. Vidare höll jag en offentlig disputation om blandningars uppkomst och förstörbarhet. Följande år, 1605, genomgick jag till examen offentligen aritmetik och algebra efter Petrus Ramus, den figurativa aritmetiken och logistiken efter Lazarus Schonerus ävensom geometri, geodesi och stereometri, och jag övade mina elever att mäta storheter av alla slag, linjer, ytor, kroppar, att finna deras längd, yta, tjocklek och vad övrigt som syntes mig höra till detta område. Själv förfärdigade jag enligt vetenskapens fordringar en dubbel radius geometricus, en större och en mindre, samt visade kvadrantens bruk för mätning av himlakropparna. Enskilt genomgick jag hela Aristoteles logik med alla tvistefrågor, som hänföra sig till logiken. Offentligt disputerade jag över hela meteorologien i fyra disputationer, enskilt över Aristoteles Organon i två disputationer.

År 1606 fullföljde jag samma kurser, sedan klassflyttning ägt rum och jag fått nya åhörare. Enskilt gav jag undervisning i hela logiken, i vilken jag med mödor och nattvak sammanskrivit en lärobok. Vidare höll jag tre offentliga disputationer om själen (de anima); en fjärde höll under mitt presidium herr Samuel Malmenius om rummet. Enskilt disputerade jag elva gånger över logikens tvistefrågor. Så genomgick jag årligen logiken, aritmetiken, logistiken, algebran, geometrien, geodesien och stereometrien samt höll femton disputationer. Några lärjungar, som blivit mig särskilt anförtrödda, undervisade jag dessutom dagligen i latin och grekiska.

Men på grund av nödvändighetens krav och på mina vänners tillrådan begav jag mig år 1607 med Kongl. Maj:ts bifall åter till utlandet för att studera språk och i synnerhet teologi, vilket jag även gjorde flitigt och träget, så långt förmågan tillät. I Wittenberg gav jag, därtill ombedd, ett enskilt kolle-

gium i logik, varunder jag först genomgick den lärobok, som jag själv skrivit i detta ämne samt därefter Aristoteles logik och metafysik, vilka jag framställde och lät ventileras i tjugo disputationer. Härigenom skaffade jag mig så goda inkomster, att, om icke kärleken till fosterland och föräldrar hade återfört mig hit, hade jag icke kunnat söka en bättre ställning. Från Bartolomeitiden till de tre vises fest [$2\frac{1}{8}$ — $\frac{6}{1}$], en tid av omkring tjugo veckor, hade jag genomgått alla dessa övningar, och man gav mig frivilligt en ej obetydlig penningssumma. För den händelse jag ville fortsätta längre, erbjöd man mig ett kontant belopp, men emedan jag med iver måste ägna mig åt de teologiska studierna, kunde jag icke bifalla denna begäran. Jag hade fint bildade och lärda män från skilda länder till lärjungar: bland tyskarna kan jag nämna Henrik Sevaldus från Magdeburg, Christopherus Francus m. fl.; av våra landsmän herrar Simon Olai Naucerus från Stockholm, Christopherus Anundi från Värmland, Jacobus Johannis från Ångermanland, Johannes Watrangius, Mag. Daniel Petri från Kalmar och dessutom nästan alla i Wittenberg studerande svenskar.

Men för att tjäna mitt fädernesland — det var förnämligast för dess skull, jag anträtt resan — lämnade jag musernas boningar och alla dessa fördelar och återvände hit till Uppsala. Vad jag där utfört under ett års tid eller, något mer, det är så känt, att det ej behöver uppräknas.

Ingenting skulle varit mig kärare än att behålla den filosofiska professur, i vilken jag så länge övat mig, ty, såsom Euripides säger: »Allt, varvid vi äro vana, är oss behagligt». Och jag var icke okunnig om den stora fara till liv och egendom, varmed professuren i teologi är förenad särskilt i de trakter, där flyktiga sinnen ofta finnas, som bekänna sig än till den ena, än till den andra religionen och aldrig kunna nöja sig med Guds rena och oförfalskade ord, och där djävulen eggas än de påvliga, än kalvinisterna att stundom med svek och list, stundom med våld och orätt bekämpa sanningen. Slutligen var det mig icke obekant, att denna befattning, om den skulle kunna berömligen skötas, kräver en nästan obegränsad kunskap ej blott i språk och vetenskaper utan även i gängna tidens historia, och

jag visste, huru obetydliga insikter jag hade i allt detta. Trots detta har jag emellertid, då ingen annan nu fanns, som ville taga på sig denna tunga och farliga börda, utan somliga hålla sig undan på grund av farorna, andra sky mödorna, åter andra fattigdomen, låtit denna börda läggas på mina skuldror, och detta mera av tanke på kyrkans behov än på min egen fördel eller på min skicklighet att åtaga mig ett så stort värv. Och om jag, då jag bär denna börda, kommer att sakna alla lärdomens stöd och hjälpmedel, skall jag dock ej låta flit och arbete fattas mig. Och jag hoppas, att Gud, som kallat mig till detta ämbete, vilket jag icke önskat mig eller eftersträvat, även skall giva mig sin rika nåd till att sköta det till eder och många nytta och fördel.

Men emedan jag skall anträda ny professur och enligt övlig sed skall börja med att hålla ett tal, vet jag, att I alla ären ivriga att få veta, varom talet företrädesvis kommer att handla. Somliga pläga ju vid ett sådant tillfälle lovprisa den fakultet, vars målsmän de skola bliva, eller berömma någon särskild dygd hos människan, åter andra behandla något annat ämne. Och sannerligen, om jag aktade min egen fördel högre än eder välfärd och undervisning, skulle jag göra på samma sätt. Men på det att nu en gång också I, som ännu till ålder och erfarenhet ären ynglingar och lätteligen föras hit och dit av första vindkast, på det också I en gång, säger jag, om I blott viljen, mån lära eder att vara förståndiga, skall jag taga till ämne att tala om andra mera nödvändiga ting. Otvivelsaktigt finnas här många lärgiriga ynglingar, som hysa de bästa tankar om sina lärare, men det är likväl ej mindre visst, att många infunnit sig blott av nyhetsbegär eller för att få höra något, som de sedan kunna smäda och förvränga. Dessas lott beklagar och begråter jag, ty jag såge hellre att jag aldrig blivit född, eller att jag fått dö strax efter det jag skådat livets ljus, än att jag skulle befinnas vara en djävulens medbroder, d. v. s. en belackare. Jag känner, ja jag vet förvisso att många av de närvarande anse sig vara mycket visare än både jag och deras övriga lärare. Ack, att så vore! Men jag fruktar, att de bedraga sig storligen och endast äro uppfyllda

av en fåfång, ogrundad övertygelse om sin egen vishet. Ty fastän de kunna några latinska vokabler och tilläventyrs lärt att tillägna sig en vers, som andra sammansatt, fastän de känna vetenskapernas namn och indelning, så visar dock erfarenheten huru föga bevandrade de äro i själva innehållet av vetenskaperna och i huru tjockt mörker av okunnighet de befinna sig t. o. m. om trons artiklar och om sådant, som angår deras egen frälsning. Om de efter många förmaningar ville släppa sin haltlösa övertygelse om egen vishet, tvivlar jag icke på att de ännu skulle kunna inhämta en hel mängd nyttiga kunskaper.

Ädle herrar studerande, lärjungar och bröder, som ären mig långt kärare än jag själv! För att jag äntligen skall komma till saken och icke längre hålla eder i ovisshet om ämnets beskaffenhet, skall jag börja med det, som ligger oss närmast. I sen dessa byggnader, dessa fönster, dessa gator, den närbelägna domkyrkan, som blivit med så stora kostnader och uppoffringar uppförd, I sen professorsbostäderna, byggnaderna vid kyrkan, I sen hur allt detta ramlar. Det som våra förfäder förmått bygga upp från grunden, det kunna vi icke ens hålla i stånd. I sen huru stor oenighet, som råder eder emellan; I sen hur stor fräckhet och otyglad oförsynthet många göra sig skyldiga till, så att de icke blott överfalla sina kamrater med smädelser utan t. o. m. rikta sådana mot sina lärare. Och så långt har oförsyntheten gått, att de icke blott fortsätta med sitt ofog, ehuru de därför förebrås av sina lärare, utan t. o. m. finna ett synnerligt nöje i sina skändligheter och, såsom Salomo säger, »glädja sig, när de illa gjort samt fröjda sig i skamliga ting» [Ordspr. 2: 14]. Och vi kunna med skäl utropa: »O tider, o seder!»

Om vi vända våra blickar från akademien till skolor och kyrkor och därifrån till alla delar av vårt fädernesland, var finna vi ej klagomål, var finna vi ej jämmer? Hemma tryckas vi av fattigdom och svårigheter, utifrån anfallas vi av fiender på alla sidor. Lärarnas och kyrkans inkomster minskas.

»Köpmännens och jordbrukarnas utlagor mångdubblas; åkrarna ligga oodlade och gårdarna övergivna, och ogräset tager överhand». [Verg. Georg. 1. 154].

Krig och uppror fylla alla rikets hörn. Från ett håll hotar oss polacken med trældom till kropp och själ, från ett annat sätter dansken dolken mot vår strupe; den förre är påvisk, den senare ej främmande för kalvinismen. Allestädes är tillståndet sämre, allestädes ser det sorgligare ut, än någon bland eder vid eder ålder och med edra levnadsvanor kan ana. Om icke Gud avvänder det, vilket vi likväl vilja hoppas, så skola vi alla snarligen gå under.

Men om Gud i dag värdigades öppna edra öron och ögon, så att I villen förstå något och åtminstone kunden betänka vad som hörer till eder egen välfärd, så skulle jag förvisso åstadkomma, att I funnen orsakerna till detta onda icke genom gissning utan likasom avmålade på en tavla, och vi skulle, så vitt på oss beror, kunna försöka använda det. Men detta skall jag göra icke genom retoriska prydnader och prunkande vältalighet utan klart och enkelt, så att icke blott de lärda utan även de ostuderade lätteligen måtte förstå vad jag säger. Om jag hade i sinnet att bedraga eder, då behövde jag retoriska konstgrepp; för att leda edra känslor, att uppväcka eder vrede, reta eder till hat, vinna eder kärlek eller framkalla edert medlidande erfordrades då skenfagra och granna ord. Men nu, då jag ej har föresatt mig något annat än själva sanningen och eder egen fördel, behöver jag ej dessa konstens hjälpmedel. Blott detta beder jag eder om och jag besvär eder vid den gudomliga sanningen, vid fäderneslandets samt eder egen, edra föräldrars och vänners välfärd, att om jag synes eder tala klokt och säga sanningen, I då lyden mitt och edra övriga lärares råd. Om jag däremot säger det som är osant och onyttigt, då skulle jag icke vilja, att I någonsin hädanefter sätten tro till mig utan snarare flyn och avskyn mig värre än en hund och en orm, såsom om jag vore en gammal skälm och bedragare. Men jag fruktar, att jag talar för döva öron: I gån dit man plägar gå, icke dit man bör gå. Ty såsom skalden säger: »Körsvennen följer med hästarna, och spannet lyder icke tyglarna».

I sanning, det är icke fråga om att leda bort takdropp eller att sätta ett lantgods i stånd, icke om rödlök eller vitlök, icke om logikens spörsmål eller metafysiska subtiliteter, frågor

som både kunna utan fara lämnas å sido och stundom med berömmelse bekämpas. Saken gäller i stället fäderneslandets välfärd, eder egen lekamliga och eviga lycka och även edra efterkommandes, om I få några. Om därför någonsin eder välfärd är eder kär, om edert sinne icke är alldeles förhärdadt, om I ären ädla och fria män, sådana som detta land plägar fostra, efterliknen då edra faders och förfaders dygder; och när vad sant är, vad ärbart är, vad nyttigt, visas eder, tron det då beredvilligt, gören det med iver och förbliven ständigt därvid! Och så länge jag i mån av min förmåga gör detta, beder jag eder åter och åter, att I tålmodigt viljen höra mig.

När den store gode Guden, vilken, såsom aposteln säger, är »rik på barmhärtighet» och all godhets källa, såg att vi tillräckligt länge varit bundna i det påviska mörkret och antikrists villfarelser, och att vi icke med mänsklig hjälp kunde befria oss därifrån, då förbarmade han sig slutligen i sin omätliga godhet och oändliga barmhärtighet över oss. Han såg vårt elände, böjde sitt öra till våra böner, hörde våra suckar och jämmerrop och skickade oss sitt utvalda redskap, den helige Luther. Denne var visserligen i och för sig en ringa och arm människa, men genom Guds nåd skingrade han mörkret, avslöjade villfarelserna, lade bedrägeriet i dagen och visade oss klarligen den eviga frälsningens väg, som länge varit dold. Ensam satte han sig upp emot och nedslog med kraft påvens makt och tyranni, som dock fruktades av jordens furstar och konungar. Och detta var honom ej svårt, ty de påviska saknade alldeles de vapen, han brukade. Efter att i många århundraden hava försummat och förvänt Guds ord hade de helt och hållet ägnat sitt studium åt kyrkofädernas traditioner och sina egna drömsyner. När deras lära nu började bekämpas med Guds ord såsom med en väldig murbräcka, ramlade den plötsligt och slogs till marken, så att inom få år icke blott några landskap utan hela riken, Tyskland, England, Skottland, Danmark, Norge, vårt kära Sverige, Böhmen samt en stor del av Frankrike och Polen befriades från det påviska oket och lyckligt återkallades till evangeliets lydnad.

Men den människohatande djävulen unnade oss icke denna

oväntade välfärd. När han såg, att hans välde led så stort avbräck och att Kristi rike dagligen tillväxte mer och mer, vilade han icke länge utan uppväckte strax ur avgrunden oroliga och ärelystna män, som icke läto sig nöja med den av gudsmannen Luther åstadkomna reformationen utan för att förvärva sig ett ryktbart namn togo sig före att förbättra kyrkoförbättringen. Först sände han fram Karlstadt, en övermodig och uppblåst man, som inom kyrkan uppväckte förvirring och stort buller angående Herrans nattvard, bilderna och vissa kyrkliga ceremonier; därefter Ulrik Zwingli och Joh. Calvin, som tilltrorde sig större lärdom än andra människor och icke helt enkelt ville sätta tro till Guds ord. Med sina egna tydningar och spetsfundigheter sökte de på avvikande sätt tolka det, som syntes dem strida mot det mänskliga förnuftet, och detta till den grad, att de ej ens tvekade att kullslå och förkasta Kristi egen och apostlarnas uttydning, såsom bland andra salig Doktor Hunnius visat i sin skrift Calvinus Judaizans¹⁾. Härigenom blevo icke blott många förda från enfaldigheten i Kristus Jesus, utan de ännu ej omvända finga på grund av tvedräkten en anledning till tvivel om vår lära. Ungefär vid samma tid framförde djävulen på skådebanan Caspar Svenckfelt, en lättsinnig och ärelysten man, vilken ej ville sätta tro till Guds ord så mycket som till sina egna drömmar och nattliga uppenbarelser, och honom följde många andra av samma sinnelag och av samma skrot och korn. Slutligen skickade han anabaptisterna icke en och en utan hopvis, orättfärdiga och usla människor, som avskaffade överheten för att så mycket friare kunna hängiva sig åt sysslöshet och vällevnad och som ville hava allting, t. o. m. hustrurna, gemensamt. Under sken av den kristliga friheten väpnade de undersåtarna mot överheten, tillställde uppror och begingo utan någon försynthet allehanda skändligheter. Och eftersom de lätteligen insågo, att detta stred mot skriften, förkastade de denna och utgävo i stället sina nattliga uppenbarelser för san-

¹⁾ Hunnius Aegidius, som Rudbeckius åhörde i Wittenberg, utgav mot kalvinisterna och de pfalziska teologerna flera skarpa stridsskrifter; bl. a. den nämnda med undertiteln: *Judaicæ glossæ et corruptelæ in explicandis testimoniis S. S. de trinitate etc.* 1593. (Hauck.)

ning. Allt detta har djävulen mycket flitigt bedrivit, dels på det att reformationens läror måtte befläckas genom människornas skamliga beteende och brottslighet, dels för att de, som ännu kvarhöllos i den påviska villfarelsen, skulle, när de sågo så stor oenighet mellan kyrkoreformatorerna, avlägsnas från den uppenbarade sanningen.

Fastän djävulen märkte, att han gjorde evangelium stort avbräck genom alla dessa konstgrepp, nöjde han sig ingalunda därmed; genom sin ställföreträdare, den romerske antikrist, uttänkte han ett sätt att skaffa nya stöttor för att därmed stärka och befästa sitt välde, som annars var i fara att störta samman. Därför ansåg han, att man borde upprätta kollegier i Italien (i Rom) och i Tyskland (i Graz) och annorstädes, varest han kunde tillhandahålla åt tyska, svenska, danska, engelska ynglingar fritt livsuppehälle och bestrida andra under studietiden nödiga kostnader, för att de som tilläventyrs ditlockats genom förhoppning att njuta dessa fördelar, måtte träget undervisas i hans egna konster och sedan återvända var och en till sitt fädernesland samt återföra det under påvens ok. Ty han betvivlade icke, att många fattiga och begåvade ynglingar av dessa nationer skulle, när de hörde att i utlandet bereddes dem tillfälle att kostnadsfritt fortsätta sina studier, hellre begiva sig dit än hemma avbryta sina studier; vidare, att även många som kommo till Rom för att öka sin erfarenhet, hellre skulle bo där gratis än annorstädes underkasta sig dryga kostnader för sitt uppehälle. Och i denna förmodan bedrog han sig ingalunda. Ty från den tid, då dessa kollegier anordnades, funnos varje år flera, som antingen av nyhetsbegär eller för att skaffa sig uppehälle begåvo sig dit, där de sedan ledo skeppsbrott till kropp och själ.

Om jag blott nämner dem, som äro mig bekanta och som nyligen blivit avfallingar, skolen I dock finna deras antal ganska stort. Främsta rummet bland dem intager lätteligen A. Prætorius, som — jag erkänner det — genom begåvning och lärdom utmärkte sig framför andra. På det att t. o. m. en blind må kunna se, vilket avskum bland människor som samlas hos jesuiterna, skall jag korteligen säga eder, hurudan han var och

av vilken anledning han begav sig till dem. Såsom somliga hava för sed numera, hängav sig denne Prætorius först någon tid här i Uppsala icke åt studierna utan åt skörlevnad, icke åt boken utan åt Bacchus. Men när han märkte sig vara illa sedd av alla på grund av sina dåliga seder och sin olydnad mot lärarna, begav han sig till Tyskland. Där fortsatte han samma levnadssätt, dvs., han dyrkade Venus och Bacchus; mycket ofta ställde han till buller och bråk genom ständiga dryckeslag och nattliga strövtåg, och han var besvärlig och våldsam mot alla. Han ansåg det för sin största glädje, om han kunde i slagsmål sára eller på annat sätt misshandla någon, till dess han, såsom det plägar hända sådana personer, till slut fick armen genomborrad av en tysk och förlorade bruket av högra handen. Denna gudomliga tuktan hade sannerligen bortvarna honom, så att han slutligen gjort bot för sitt föregående liv, men i stället blev han mycket vildare, så att han icke mera sällan utan oftare än förr anmäldes för professorerna och kallades inför rätta. Men vartill många ord, då icke hela dagen skulle räcka till för att räkna upp hans bragder? I Wittenberg påträffade han en kamrat, som ej var honom olik: Sigfrid B. Tillsammans med denne genomvandrade han Böhmen, Österrike, Schwaben, Schweiz och kringliggande trakter. Och de skändes icke att efter återkomsten till Wittenberg berätta och skryta av de skändligheter och illgärningar de gjort sig skyldiga till under denna vandring. Men de hade icke länge varit där, förrän den där andre relegerades från akademien på grund av våld mot en borgare. Så drog han slutligen efter många föraktade varningar över sig sina lärares förbannelse. Fastän denna till en början föreföll lätt att bära och av mindre betydighet, blev den dock för honom, hastigare än han kunnat tro, tillräckligt allvarlig, såsom I skolen finna av det följande. Prætorius följde den från akademien relegerade Sigfrid, kanttänka på grund av det starka vänskapsband, som förenat dem under den gemensamma utövningen av skålmstycken och brottsligheter. När de kommit till Rostock och druckit sig tämligen rusiga av vin, rände den ene av de såta vännerna värjan genom den andre. Så fick den ene ett slut, varför en var må

akta sig, som gör sig skyldig till dryckenskap och ohörsamhet mot sina lärare: »sent och med stillsamma steg kommer dock straffet en gång». Men den andre, som insåg att han på grund av det begångna mordet ej kunde återvända till fäderneslandet, irrade omkring hit och dit i Tyskland och skaffade sig livsuppehälle genom lögn och bedrägeri, till dess han utledsen härpå begav sig till jesuiterna i Graz. Hurudan bot han gjorde och hurudant liv han där förde, förstår man, då man känner dem, som där voro tillsamman med honom. I stället för att bliva bättre blev han sämre; han höll all fromhet och religion för gäckeri. Gud, som visserligen är långmodig och barmhärtig men ock en rättvis och sträng brottets hämnare, lät honom slutligen ömkligen sluta sitt liv i den babyloniska skökans armar såsom en bespottare och förhånare av den sanna religionen. Sådant blev slutet för dessa två studenter, som, genstörtiga mot sina lärare, aldrig ville rätta sig efter hälsosamma förmaningar, och detta kunde man väl anse drägligt, om man icke dessutom måste befara, att deras själar hemfalla åt evig fördömmelse, varom vi likväl överlämna åt Herren att döma. Därför vaknen, I dryckeshjältar, som älsken mörkret och skyn ljuset, »tagen varning av en annans ofärd och sen, vad som lärer till eder egen välfärd», ty, såsom Herodotos säger: »Ingen människa begår ett brott utan att straffas därför».

En tredje stallbroder till dessa var Erik E., som I utan tvivel kändes. Även han relegerades från universitetet i Wittenberg på grund av dåligt uppförande och begav sig till samma ort som de förra, varest han drack så djupt ur den babyloniska skökans bågare, att han knappt kan återvända till sunt förnuft. Om jag skulle beskriva hans liv för eder, skullen I finna det icke olik det leverne, som vissa studerande föra här hos oss.

Detta nämner jag för eder, studenter, förnämligast därför, att I t. o. m. med slutna ögon mån kunna se, huru de flesta av dem äro beskaffade, som avfalla från oss till kättarna. Även Jakob A., en förträfflig faders vansläktade son, begav sig till Tyskland, sedan han här länge visat sig genstörtig mot sin far och sina lärare; då han på grund av smädelser mot överheten icke vågade återvända till fäderneslandet, reste han slut-

ligen med liknande resultat till Rom, varest en plötslig död gjorde slut på hans tillvaro.

Jag känner många, som likna dessa. Men måhända skall en del av eder tro, att jag av hat till några särskilda diktat upp detta för att göra alla förhatliga, som varit hos papisterna. Jag förnekar det, och om någon anser mig mindre tillförlitlig, må han fråga dem, med vilka de understundom umgåtts. För att avlägsna all anledning till tvivel skall jag emellertid anföra ett fjärde fall. De flesta känna väl den bekante Henricus Holmius och den nyligen utgivna teckningen av hans liv. Är denna sann, vilket jag har lätt att tro, utgör den ett starkt bevis för riktigheten av min mening. Och sannerligen, då jesuiterna hava en mängd lärjungar av detta slag, hava de all anledning att skryta över sin trogna och utmärkta undervisning!

För fullständighetens skull skall jag även anföra den bekante Petrus Erci Romanewitz. Hören några få ord om hurudan han var! Han blev först i Stockholm överlämnad åt Mag. Nicolaus Botniensis vård men blev snart bortkörd av denne, då han mot honom var så genstörtig, att han icke på några villkor kunde hållas i styr. När han sedan kom hit till Uppsala och på grund av sin försumlighet och oförsynthet fick uppbära förebräelser av vår vördnadsvärde herr ärkebiskop, då förste professor vid akademien, förföljde han denne med hot och smädelser. Då han på grund av sitt usla uppförande icke lämpligen kunde vistas någonstades, begav han sig till papisterna, såsom till en trygg uppehållsort för alla slynglar. Hos dessa gjorde han inom kort så stora framsteg, att han på en gång kunde uppbära understöd av tre herrar: av påven, av Polens regent och av vår allernådigste konung. Men sedan hans bedrägerier och svek slutligen kommit i dagen, fick han ett slut, som var hans bragder värdigt. Jag förbigår den kände Laurentius B. samt Carolus och flera liknande, som jag lätteligen skulle kunna uppräknas för eder; I skolen måhända få kännedom om dessa från annat håll.

Jag vädjar nu till eder själva, till edert eget samvete. Om Gud, såsom dessa inbilla sig, velat omvända någon från villfarelserna till den sanna läran, skulle han hava visat sådan

nåd åt dessa slynglar, dessa brottsliga föraktare av all religion? Skulle han icke hellre hava givit denna välgärning åt någon ärlig man, som dagligen beder för sin och sina medmänniskors frälsning? Jag tror, att en var, som icke med flit ställer sig fåkunnig, skall se att dessa icke övergått från kätteri till kyrkan utan till straff för sin föregående gudlöshet avfallit ifrån den uppenbarade sanningen till lögnen, för att sålunda på grund av sådan hårdnackenhets straffas ej blott i tiden utan även genom kroppens och själens eviga fördömmelse. Men vad skall jag väl säga om de många av samma skrot och korn, som skynda sig till Marburg, sedan kalvinismen där vunnit insteg, och till kalvinisterna på andra platser för att, såsom de föregiva, lära sig Rami filosofi, liksom om denna skulle vara så viktig, att vi för dess skull skulle blottställa oss för faran att gå miste om vår eviga frälsning! Av dessa och deras likar utskicka kättarna några, sedan de tillräckligt undervisat dem i allt slags förslagenhet och list, såsom spejare och angivare till konungars och furstars hov, till akademierna och de rätttrogna städerna, och man förser dem med penningar, så att de kunna kläda sig präktigt och nedlägga stora kostnader för att hos alla bliva välkomna och gärna sedda. Dessa meddela genom skrivelser och sändebud, vad som sker hos oss, vilka planer som förehavas och hurudan hela vår ställning är. På grund av dem givna, storartade löften spara de ingen möda för att vinna konungar och förnäma män för sin mening eller för att, om de icke lyckas häruti, undanröja dem genom gift, försåt eller på annat sätt eller, slutligen, för att locka till sig de unga eller åtminstone några bland dem. I haven hört, tänker jag, vad som skett ej blott nyligen utan ganska ofta, huru de lagt försåt för konungar och bragt dem om livet; vad de företagit sig i Frankrike och i England är allmänt bekant¹⁾. Men varför behöva vi exempel från utlandet, när vi härhemma hava så gott om sådana? Vår högtberömda konung Johan III, stor i åminnelse, som synnerligen gynnade vårt stånd, skulle ej hava sparat på några kostnader för skolor, kyrkor, för vetenskapliga

¹⁾ T. ex. Henrik IV:s mord året förut.

syften och för Guds ords förkunnelse, om han ej hindrats därför genom bedragare av nyssnämnda slag. Men dessa åstadkommo så mycket hos honom med sina konster, att han slutligen kände sig mera böjd för deras vidskepelse än för den sanna religionen samt sökte beförtra den förra och i viss mån hindra den senare. Utan tvivel var det även på deras inrådan som han lät sin äldste son uppfostras i den påviska läran. Och att på grund härav de största, ja nästan alla olyckor, som nu trycka oss, strömmat ut över vårt land genom så att säga öppna dammluckor, det kan vem som helst se, som icke vill vara blind mitt på ljusa dagen.

Huru våra jesuiter hålla sig dolda på flera ställen såväl i Tyskland som i Polen och söka bereda vår och hela fäderneslandets undergång, är ju känt för alla människor, och om de — det Gud förbjude — få sätta i verket sina planer, löpa vi fara att förlora icke blott vår timliga välfärd utan ock vår eviga frälsning.

Om I, högaktade studerande, viljen med mig överväga det, som jag bland mängden av dylikt korteligen omnämmt, skolen I ej länge tveka om orsaken och grunden till här omnämnda förhållanden, nämligen, för att säga det än en gång, att tempel och skolor störta samman, att oenighet och tvister ständigt råda mellan lärare och lärjungar, att vi aldrig få fred, aldrig någon bestämd lag och ordning. Och om I insen detta, tveken då ej att ivrigt bekämpa alla dessa olyckor, som hota att bringa fördärv över fäderneslandet, eder själva och alla redliga medborgare!

Somliga tadla med orätt överheten därför, att denna, som kantänka skulle svara för kostnaderna, låter komma sig till last att icke tillhandahålla nödiga medel, eller därför att den försummar sin uppgift att bringa fred, stifta goda lagar och utfärda förordningar. Andra skjuta skulden på de ständiga krigen. De mena nämligen, att emedan dessa kräva så stora kostnader, blir intet övrigt för skolors och kyrkors underhåll. För min del anser jag visserligen icke, att denna åsikt är ogrundad, men jag förnekar bestämt, att sagda anledning är den första och väsentligaste. Andra anklaga syssломän och vårdare

av de offentliga byggnaderna och andra sådana tjänsteinnehavare, att de försumma göra sin plikt och äro otrogna i sin penningförvaltning. Andra slutligen vända sig mot kyrkans och vetenskapens högsta målsmän, som aldrig kunna vara eniga utan finna behag i ständiga tvister och stridigheter.

Emellertid hava dessa klandrare helt visst icke mera rätt häri än en hund, som träffats av en sten och som i sin darskap vänder hela sin vrede mot stenen men icke bryr sig om den som kastat den. På samma sätt se dessa klagande de närmaste och omedelbara anledningarna, men de nå icke fram till den ursprungliga. Jag åter icke blott påstår utan visar tydligt genom vad I haven hört mig anföra, att den primära orsaken till de nämnda missförhållandena är följande. *En mängd lättsinniga, av föräldrarna illa uppfostrade ynglingar fortsätta vid akademien sitt regellösa liv; de söka en anledning, likgiltigt vilken, att övergiva sina trogna gamla lärare och sälla sig till dem, hos vilka de i självsvald få göra, vad helst dem behagar. Sedan de till slut komma till utlandet, begiva de sig till papisterna eller kalvinisterna, antingen i hopp att få sitt livsuppehälle gratis under studietiden eller i tanke att där få större frihet eller slutligen på grund av den åsikten, att allt som hos oss läres, är gammalt och utnött. Och de tro sig icke vinna något större anseende, om de icke begiva sig till jesuiterna eller kalvinisterna.* Somliga tänka nämligen så här: Här i Rostock, i Helmstädt, i Wittenberg, i Jena, i Tübingen finnas många bekanta och landsmän, som känna mig. Stannar jag här, så veta dessa och berätta, när jag en gång återvänder till fäderneslandet, vad jag sysselsatt mig med och vilka studieframsteg jag gjort. Beger jag mig däremot till jesuiterna i Italien eller Frankrike eller till kalvinisterna i Belgien eller annorstädes, där våra landsmän icke äro så talrika, då får jag rykte såsom en utmärkt man, alla skola tro, att jag under hela min bortovaro träget sysslat med studier, alla skola beundra mig, alla skola anse mig vara övermåttan lärd och kunnig — ett omdöme som jag säkerligen icke kan vinna annorstädes. Och även om jag någon tid håller god min med utlänningarna och döljer min verkliga religiösa övertygelse, kan jag likväl tro vad mig behagar, och

vända åter till de mina när det synes mig lämpligt. Så resonera de. Men, säger någon, förhåller det sig icke också på detta sätt? Kan man icke vistas bland kättare utan att sätta tro till dem och utan att bedragas av dem? Vår lära är ju orubbligt byggd på Guds ord men deras stöder sig blott på snack och lögn, varför skall man då icke inse, att de taga fel, och själv förbliva vid den erkända sanningen? Nåväl, jag skall svara också på detta — hören blott fortfarande noga på! Erfarenheten vittnar dock därom, att nästan alla, som för sina studiers skull begiva sig till kättare, särdeles de som leva på deras bekostnad, bliva bedragna. Anledningen därtill är, att de flesta dit resande ynglingar hava en mycket löslig kunskap i den sanna läran samt för övrigt äro självsäkra och ogudaktiga. När de komma dit, tager man vänligt emot dem, tilltalar dem med ord ljuvare än honung, för dem med sig till kyrkorna, till kollegierna, till biblioteken, visar dem minnesmärken och antikviteter; när de slutligen blivit hemmastadda, frågar man dem om deras tro och religiösa åsikter. Svara de frågaren till behag, infaller denne genast: Se, du säger sant; denna vår religion är den äldsta; den har sin grund icke blott i skriften utan styrkes också genom alla kyrkofäders enstämmiga mening. Därefter draga de fram några dåligt översatta eller till innehållet förvrängda bibelställen; så åberopas och anföras än föregivna, än misstydda kyrkofäder i stort antal. Känna de till några språk, som vid första påseendet synas bestyrka deras villfarelser, söka de upp dessa och visa fram dem. »Se», säga de, »på vår sida stå skriften och kyrkofäderna. Vi kunna ock uppvisa den kontinuerliga följd av romerska biskopar allt ifrån aposteln Petrus ända till den helige fadern, som nu sitter på hans stol, och dessa hava ur hand i hand mottagit skrifterna och skriftens sanna tolkning. De där lutheranerna hava funnits i knappt hundra år. Var fanns Luthers lära under så många år? Är det väl sannolikt att alla varit fångna i villfarelser och att Kristus tvärt emot sitt löfte övergivit sin kyrka hela denna tid? Ingalunda.» De gå vidare och berätta om vissa diktade underverk, vissa vidunderligheter, som de påstå vara utförda av munkar och eremiter; dessa under, mena de,

äro säkerligen icke gjorda för att bekräfta en falsk lära; hur skulle Gud tillåta, att något sådant skedde? Säger sig åter någon hysa andra åsikter om deras lära, taga de på samma sätt sin tillflykt till vissa närliggande förhållanden. De visa, huru många skolor och akademier omfatta den papistiska religionen, huru många konungar och furstar, hur många riken och landskap, huru många stora samhällen som bekänna den, huru många lärda och bildade män av alla språk och i alla vetenskaper som finnas inom den katolska kyrkan. »Är det då troligt», säga de, »att dessa alla fara vilse, under det att några stackars obetydliga människor i yttersta hörnet av Tyskland och Sverige ensam äga sanningen?» De skryta med sina stora bibliotek och sina kunskaper om antiken. »Vad hava de där lutheranerna, som de ej fått av oss? Sen I icke vilken ståtlig anblick vår kyrka erbjuder! En, påven, står i spetsen för alla, liksom en ledare och herde för hela fårahjorden. Under honom stå kardinaler och biskopar, vilka i sin tur hava sina underordnade och medhjälpare av lägre ordning. Sen, huru frukostiga de äro mot skolor och kyrkor, hur andäktiga och fromma de äro; hos eder är allt idel kallsinnighet. Stannar du hos oss, skola vi visa dig allt detta. Här skall du på en månad lära dig mer än på ett helt år hos de andra. Och vi skola så undervisa dig och så föra dig framåt, att du inom kort kan komma till höga äreställen och värdigheter.» På det sättet intaga de ynglingen och vinna hans sinne genom sitt anseende, sin mängd, sin yttre glans och prakt och locka honom till sig genom stortartade löften.

Föreställen eder en yngling, som till att börja med knappt känner den sanna religionens artiklar, mycket mindre då är hemma i tvistepunkter och stridsfrågor, som vidare levat tygelöst och skattar varken fromhet eller religionen särdeles högt — föreställen eder nu, vad han skall svara, när han hör skriften citeras, när kyrkofäderna åberopas, när han ser en sådan mängd av lärda män! Skall han icke snart giva dem segern och övervunnen gå över på deras sida?

Sedan de sålunda lockat honom i sitt nät, tvinga de honom att avlägga ed och binda sig vid deras religion. När de tro

honom fullt pålitlig, befalla de honom att uträtta, vad helst de vilja, då han ju fått röna välgärningar av dem. Om han nekar, stöta de antingen bort honom eller pålägga honom de värsta straff. Ingen inbille sig, att någon kan hos dem smyga sig undan, ty i Rom och annorstädes hava de särskilt anställda spejare för att dagligen undersöka värdshusen och om de finna, att några främlingar ankommit, fänga dem på förut angivet sätt.

Tron mig, ty jag har själv varit hos jesuiterna och har i åtskilligt provat på deras förförelsekonster: Så förhåller det sig hos jesuiterna. Hos kalvinisterna förhaves detsamma med icke mindre iver och knipslughet. De lämna ingenting oförsökt för att bedraga ungdomen och skaffa anhängare åt sina villfarelser. Detta skulle lätteligen kunna påvisas, om tiden tilläte det. Men det sagda är nog.

Låt oss nu på grund av vad jag anført, tänka på följande sätt: En var som är okunnig i religiösa tvistefrågor och icke fullt stadfäst i den sanna tron samt dessutom ogudaktig och njutningslysten — en var så beskaffad studerande som beger sig till kättarna, blir av dem bedragen och blir själv en kättare. De sålunda bedragna återvända till sin hembygd och söka då förföra andra och vinna dem för sin mening, särdeles som de av sina överordnade i kätteriet värvas härtill genom stora belöningar och rika löften. Varhelst flera falska religioner finnas, i synnerhet vid hovet och bland de högre ämbetsmännen, hindra de alla försök och planer att befordra den sanna religionen, i det de stödja och främja oenigheten i religionssaker. Där sådan öppen eller hemlig oenighet förekommer, där förfalla gudsdyrkan, kyrkor och skolor, allt störtar till sitt fördärv. Alltså, först och sist: emedan hos oss många studerande leva ogudaktigt och sedeslöst, försumma teologiens studium och aldrig tillfredsställande inhämta trons grunder, och enär av dessa studenter många för någon sin fördels skull begiva sig till kättarna, så är just detta anledning till att hos oss råder ständigt oenighet, att krig och uppror rasa utan avbrott, att kyrkor och skolor förfalla. Om I betvivlen orsakssammanhanget mellan dessa två förhållanden, så föreställen eder, att inga i religionen och dess tvistefrågor obehövande ynglingar gått bort till kät-

tarna, att inga av dem återvänt och inga andra blivit av kätarna hit skickade, tänken eder, att vi icke haft någon Possevinus, ingen Herbestus, ingen Dionysius, ingen Gallus, ingen Klosterlasse, ingen Forbetius; då hade icke heller någon ny liturgi blivit oss påtvingad, inga andra nyheter försökta, inga professorer satta i fängelse, inga trogna ordets tjänare avsatta, icke vår konungs son blivit uppfosttrad i främmande religion; ej heller hade vi för religionens skull måst börja något krig; vi hade icke behövt främmande soldater eller någon utskrivning här hemma; inga nya skatter hade måst påläggas. Och om vi sluppit allt detta, skulle varken vilja eller förmåga hava fattats att sätta i stånd skolor och kyrkor och öka deras inkomster; vi skulle hava haft tillfälle att i frid och ro stifta och upprätthålla goda lagar, — låt vara, att detta även nu så vitt möjligt icke försummas. Med ett ord: nästan alla olyckor, som nu trycka oss, hade varit avlägsnade. I dess ställe skulle vi hava haft överflöd på allt gott. Därför, unga studerande, om I viljen fäderneslandets välfärd, om I önsken eder själva en lycklig framtid, om I glädjens över freden, må vi äntligen återvända till den rätta vägen; må vi bättra vårt liv, fly ogudaktighet och självsäkerhet, må vi övergiva sällskapet med odågor och slynglar, må vi hålla fast vid den en gång erkända sanningen, må vi med kärlek sluta oss till dem, som ståndaktigt försvara denna sanning! Det finnes *en* Gud, *en* tro, *ett* dop; varför hava vi då icke *ett* sinne och *en* själ? För att det må kunna bliva så, lären eder grundvalarna och skälen för eder tro! Vänjen eder vid fromhet och sedlighet! Jag skall gå före och visa vägen, följ mig och vandren på den rätta vägen! Vare sig I åstunden min hjälp i eder läsning eller vid edra offentliga disputationer, skall jag aldrig svika eder; jag skall helt ägna mig åt eder.

Men jag skall kanske en annan gång få tillfälle att tala till eder mera i detta ämne. Nu återstår oss endast det sista och nödvändigaste. Vi stå i begrepp att företaga oss något som är mödosamt och svårt och icke kan utföras utan Guds hjälp, ty »ingen kan lära känna Gud utan att Gud lärar honom». Låtom oss då bedja, att han värdes öppna våra ögon och vårt

sinne, så att vi rätt må fatta och förstå det i hans ord, som eljest skulle synas dunkelt och mörkt. Låtom oss bedja med samma ord som den konungslige profeten [jfr Ps. 119: 18, 35, 138]: Herre, lär oss din rättfärdighet, öppna våra ögon, att vi må se undren i din lag! Giv oss förstånd att lära dina vittnesbörd! Vi äro dina tjänare. Lär oss, att vi förstå dina befallningar! Led oss i din lag, så att det vi göra, må vara dig behagligt och oss nyttigt. Genom din älskade son, vår herre Jesus Kristus, och för hans skull! Amen.

Avskedstal

av

Magister *Johannes Rudbeckius* Nericius

teologie professor vid Uppsala vidtberömda akademi

och för närvarande Rector magnificus därstädes

hållet, då han, sedan han blivit kallad från akademien
till kungl. hovet, återvändt för att nedlägga sitt
rektorat och säga farväl till sina vänner och
ämbetsbröder samt till akademien,
i maj 1613.

Se, huru godt och ljuvligt det är, att bröder
bo tillsammans.

Ty där utsänder Herren välsignelse och liv
till evig tid.

Ps. 133.

Tryckt i Västerås hos Petrus Valdius,
domkapitlets boktryckare.

Plinius berättar (I. 32.1) om darrockan, att hon skadar endast genom vidrörande, men att hon därvid på ett underbart sätt sprider sitt gift ifrån kroken över reven och metspöets leder till fiskarens hand. På samma sätt är det med oredliga och fördärvliga människor: de göra ej skada, om man icke har någon beröring med dem, men om man har något som helst umgänge med dem, sprida de strax sin osedlighets gift.

Seneca säger [jfr Epist. 108, 4]: Den som går ut i solskenet blir solbränd, även om han icke gått ut i sådant syfte; och de som en längre stund uppehålla sig i en parfymbod, föra med sig en doft därifrån; på samma sätt går det dem som umgås med visa män: de förbättras genom detta umgänge, även om de icke särskilt avsett en sådan verkan därav. Härtill skulle jag vilja tillägga: Och tvärtom: de som vistas tillsammans med irrlärliga och kättare, råka oförvarandes i villfarelse och kätteri, även om de ingalunda avse utan tvärtom söka undvika detta ¹⁾.

¹⁾ Det från Plinius och Seneca anförda är icke ordagrant citat.

Högvördiga och vidtberömda professorer och lärare såväl i den teologiska som i övriga fakulteter och vetenskaper vid Uppsala akademi, mina hedervärda vänner och älskade bröder i Kristo! Eder giver jag min hälsning, alltid beredd att visa eder den tjänstvillighet och vänskap, som jag kan och bör.

Högvördiga och vidtberömda herrar, älskade vänner och bröder! Då boktryckaren härstädes saknade arbete och upprepade gånger bad mig att giva honom något material för hans tryckpress, varigenom han kunde förtjäna sitt bröd och få någon hjälp i sin fattigdom, fann jag bland mina papper ett avskedstal, som jag minnes att jag ämnade hålla, sedan jag från akademien blivit kallad till hovet. Om jag verkligen höll detta tal, minnes jag icke, och jag kan icke med vissnet uppgiva det, då jag icke finner någon anteckning om den dag, då det hållits eller varit avsedt att hållas. Några av mina vänner genomläste detta tal och funno det väl förtjäna att tryckas och göras tillgängligt för allmänheten. Ty låt vara att det icke innehåller något annat som är värdt att veta, torde det dock kunna något så när lämna en inblick i akademiens tillstånd vid ovan nämnda tid, en insikt som måste vara av värde för varje bildad man och särskildt för varje akademisk medborgare. Jag fann därför skäl att lämna det till tryck.

Jag har ansett mig böra tillägga eder, högvördiga och vidtberömda män, detta tal. Jag gör detta icke därför, att jag sätter så högt värde på mitt verk, att jag anser det — utom i det avseende som jag ovan antydtt — innehålla något som är värdt lärda mäns öra eller öga, utan för att i någon mån giva eder ett bevis på min vördsamma välvilja ävensom därpå, att jag beträffande akademien och de vetenskapliga studierna ännu bibehåller samma sinnelag och samma tänkesätt, som jag ådagalade på den tiden då jag var en medlem av eder krets och en icke alldeles obetydlig medborgare i akademien.

I veten ju väl, att mina nuvarande sysselsättningar äro sådana, att jag icke lätteligen skulle kunna ägna mig åt utarbetande av lärda avhandlingar: jag är ju helt och hållet upptagen av praktisk verksamhet vid förvaltningen av kyrkan och otaliga därmed sammanhörande ting. Jag beder eder därför vördsamligen, att I icke illa upptagen, att jag nu lämnar till tryck och till mina vänners kännedom något, som för länge sedan utarbetades, så godt som det under den tidens oroliga förhållanden kunde ske. Man säger ju: då du ser, att *det* icke är görligt, som du vill, bör du vilja endast sådant, som du kan göra. Och jag tvivlar icke på, att I med edert ädla väsen ären, i likhet med Gud själv som är allas vår fader, så till sinnes, att I, då givaren är eder kär, också låten hans gåva, hurudan den än må vara, bliva eder tacknämlig och välkommen. Om I så gören, skolen I allt mer göra mig eder förbunden till ständig tjänstvillighet och vänskap.

Härmed, högvärdiga och vidtberömda herrar, anbefaller jag av allt mitt hjärta eder med alla och allt som är eder kärt åt Guds beskydd och förnyar min försäkran om vänskap och tjänstvillighet.

Västerås den 11 april 1638.

Johannes Rudbeckius
biskop i Västerås.

Johannes Rudbeckii avskedstal.

Högärevärdige fader ärkebiskop, älskade bröder och medarbetare, så ock I, käre studerande! Vi hava skäl att akta på det som i apostlagärningarna säges om Paulus, nämligen att han, när han stod i begrepp att lämna en ort, där han en tid varit lärare, vunnit åhörare och lärjungar och lagt grund till Kristi kyrka, sammankallade de gamla och hela församlingen, manade dem till ståndaktighet i den lära som de undfått, fromhet i sitt leverne, inbördes endräkt och andra dygder, som anstå Kristi efterföljare, och slutligen med bön och åkallan sade dem farväl. Detta omtalas såväl på andra ställen som särskildt i 20:e kapitlet. Jag skall läsa upp hela detta ställe ur apostlagärningarna, enär det synnerligen väl passar för mitt ämne och är likasom en mönsterbild för mitt föredrag.

När Paulus, säger Lukas, kommit till Miletus, skickade han bud till Efesus och kallade till sig församlingens äldste (nämligen för att säga dem farväl). Och när de kommo till honom, sade han till dem: *I veten, huru jag, ända ifrån första dagen då jag kom till Asien, alltid har umgåtts med eder, tjänande Herren i all ödmjukhet under många tårar och frestelser, som hava träffat mig genom judarnas försåt, och huru jag icke undandragit mig något, som kunde vara eder till gagn, utan offentligen och i hemmen predikat och lärt eder, vittnande för både judar och greker om bättringen till Gud och tron på vår Herre Jesus Kristus. Och se, nu går jag till Jerusalem och jag vet, att I icke mera skolen se mitt ansikte, ingen av eder alla, bland vilka jag gått omkring och förkunnat Guds rike. Därför betygar jag inför eder idag, att jag är oskyldig till allas blod, ty jag har icke undandragit mig att förkunna för eder allt Guds råd. Så haven nu akt på eder själva och på hela hjorden, i vilken den Helige*

ande har satt eder att vara föreståndare att vårda Guds församling, vilken han har förvärvat sig med sitt eget blod. Ty jag vet, att efter min bortgång skola våra ulvar inkomma bland eder, vilka icke skola skona hjorden, och ur eder egen krets skola män uppstå, som skola tala det förväntat är för att draga lärjungarna med sig. Vaken därför, ihågkommande, att jag i tre års tid natt och dag icke har upphört att under tårar förmana var och en. Och nu, mina bröder, anbefaller jag eder åt Gud och åt hans nåds ord, som förmår uppbygga eder och giva eder arvsrätt bland alla helgade. Och när han sagt detta, föll han på knä och bad med dem alla. Och det vardt stor gråt bland alla, och de föllo Paulus om halsen och kysste honom ömt, sörjande mest för det han sagt, att de icke mer skulle få se hans ansikte. Och så följde de honom till skeppet.

Såsom nu, enligt vad samme apostel lär oss (Rom. 15. 4), allt vad skrivet är, är skrivet till vår undervisning, så kunna vi av denna apostelns sedvänja och i synnerhet av det anförda stället lära oss, att det är en gammal plägsed, som för själva apostlarna icke var främmande, att kyrkolärare, professorer och lärare vid skolorna, som kallas från en anställning till en annan, innan de flytta från sin förra plats, hålla ett avskedstal, vari de offentligen uppsäga sin förra anställning och tillkännagiva sin avgång för sina ämbetsbröder och åhörare samt bedja Gud för sig och dem om lycka och framgång. Och det är icke blott detta vi inhämta härutav; vi se också klart, vad innehållet bör vara i ett sådant avskedstal, och i vilka ordalag det bör vara avfattadt. Aposteln håller nämligen här ett föredrag icke om skämtsamma och obetydliga ting utan om sina mödor, strider och förföljelser, som han utstått i följd av mångas trolöshet och försåt, samt om de faror, som skulle följa efter hans bortgång, framkallade av kätterier och falska lärare, som han såg skola uppstå ibland sina bröder. Han manar dem ivrigt att taga sig väl till vara och ståndaktigt framhärda ända till slutet i den sanna läran och Kristi bekännelse. Därefter anbefaller han dem i fromma böner åt Guds beskydd. Och om någon tror, att denna sedvänja förekom allenast hos apostlarna och därför icke äger något högre värde, så må han besinna, att

också vår Herre och Frälsare Kristus hade denna sed. Ty när han stod i begrepp att genom lidande och död gå hem till sin himmelske Fader, sammankallade likaledes han sina lärjungar och höll till dem ett utförligt och allvarligt tal. Därvid gav han dem genom att två deras fötter en maning till inbördes tjänstaktighet och till att älska varandra inbördes, såsom han själv hade älskat dem, och uppmanade dem vidare att tåligt utstå alla denna världens motgångar och vedermödor, vilka de skulle komma att i rikt mått lida för hans namns skull. Ty en gång skulle deras gråt vändas i en glädje, som icke kunde dem fräntagas. Slutligen säger han till dem, i det han upprepade gånger bjuder dem farväl (Joh. 14. 27): *Frid efterlämnar jag åt eder, min frid giver jag eder; icke giver jag eder, såsom världen giver o. s. v.* Härtill lade han också en brinnande bön till sin Fader att bevara dem i tron och kärleken allt intill ändan. Och sedan han fullgjort allt detta, begav han sig ned i örtagården för att där rusta och bereda sig till sin bortgång.

Då vi sälunda se, att denna sed var kär och dyrbar icke blott för apostlarna utan ock för Kristus, bör ingen förundra sig över att vi, som åkalla Kristi namn, skatta den högt och gärna bibehålla den.

Under den tid jag varit hos eder såsom lärare har jag haft och har ännu härstädes icke blott rätt många lärjungar, som gärna åhörde min undervisning och med iver och kärlek omfattade min lära — vilken ju icke var min utan Kristi egen eller de mest tillförlitlige mäns — utan också talrika ämbetsbröder, med vilka jag länge levat i den förtroligaste vänskap. Då jag nu efter den gudomliga försynens skickelse kommer att flytta eller redan flyttat till en annan befattning och en annan ort, har jag hållit det för nödvändigt att, förr än jag helt och hållet skiljes från eder, vänligast hälsa eder och på övligt sätt säga eder farväl i ett kort tal. Och likasom jag i detta mitt förfarande tagit aposteln till min förebild, skall jag också följa hans spår i ordnande av själva talets innehåll: först skall jag sälunda troget erinra eder om de faror, som, så vidt jag kan se, i närvarande tid hota Guds kyrka, och sedan efter min ringa förmåga giva eder råd om det tillbörliga sättet att förekomma

dessas och att stå dem emot. Därefter skall jag avsluta mitt föredrag och säga eder alla farväl.

I haven visat mig stor välvilja genom att så talrikt infinna eder till åhörande av mitt föredrag: I skolen visa mig denna välvilja i lika eller än större mått, om I tackens välvilligt uppfatta och till det bästa uttyda vad jag kommer att yttra. Och att I så skolen göra, därom är jag på grund av eder välvilja emot mig fullt övertygad.

Innan jag övergår till själva ämnet för mitt föredrag, skall jag förutskicka några anmärkningar angående vårt akademiska överhetsämbete. Jag kan härvid fatta mig helt kort, då saken ju är känd och uppenbar för alla. För omkring ett år sedan — för att nu icke gå längre tillbaka — sköttes akademiens angelägenheter rätt försumligt, ordningen slappades, ungdomen var lättjefull, ställde ofta till oroligheter och visade en hög grad av självsvåld. Härutav uppstodo ofta tvister och stridigheter emellan professorerna, och olika partier bildades. * Hela vår skola tycktes hotad med undergång, och vi måste skyndsamt fatta något beslut för att göra slut på dessa olyckliga förhållanden. Efter långa överläggningar enade vi oss därom, att enligt gammal akademisk sed Rector nu åter borde väljas årligen: kanske skulle någon till detta ämbete nyvald kunna sköta det med större kraft eller större lycka, än hittills tycktes hava varit fallet. Men för att icke göra något utan höga överhetens vetskap eller mot dess vilja begärde vi Kgl. Maj:ts samtycke och fingo detta bekräftadt genom ett kungligt brev. Men, tyvärr, när vi sökte bot för ett ondt, råkade vi nära nog ut för än större olyckor, i det att större tvist och skarp strid uppstod om det nya rektoratet än om någon tidigare fråga: en av oss vill icke avgå från rektoratet, en annan kan icke övertalas att mottaga det; den ene anstränger sig för en, den andre för en annan kandidat till rektorsämbetet. Då sålunda hela vår välfärd svävade i yttersta fara, uppstod angående medlet att undgå denna en äventyrlig strid, och när vi äntligen skredo till omröstning, voro rösterna mycket delade. Vid sådant förhållande ansåg pluraliteten, att den, som fått de flesta rösterna, borde installeras till Rector. Sålunda blev jag genom de flestas

röster, ja nära nog genom tvång från deras sida nödgad att taga rektorsämbetets börda på mina skuldror. Men så snart jag försökte att gå till verket med att återställa den förfallna ordningen och åter bringa reda i den åstadkomna förvirringen, satte sig motpartiet genast däremot och icke allenast bestred själva mitt val till Rector utan hindrade också med största iver alla mina försök att upprätta akademien. Slutligen blev hela saken å nyo hänskjuten till vår högsta överhet, och Kgl. Maj:t, som icke ännu vunnit full kännedom om hela frågan, befallde nu, att en Prorektor skulle tillsättas, som skulle äga ledningen av hela akademien, till dess saken bleve av vederbörliga domare undersökt och genom Kgl. Maj:ts beslut slutligen avgjord.

Under tiden hade till vår högärevörldige fader herr ärkebiskopen ankommit en skrivelse från Kgl. Maj:t med anmodan att föreslå till hovpredikant en lärd och skicklig man, åt vilken lovades god och hederlig avlöning. Den högärevörldige fadren herr ärkebiskopen, som redan förut några gånger talat med mig om att jag borde antaga denna befattning, blev nu mycket ihärdig i att uppmana och råda mig därtill, till dess jag beslöt mig för att följa hans råd och efterkomma denna, såsom det tycktes mig, hedersamma och lagliga kallelse. Sedan dess har jag, oakadt den ovannämnda tvisten inom kort tid därefter blivit prövad och avgjord, burit och begagnat titeln av akademiens Rector, utan att dock i någon mån utöva detta ämbete och sköta de akademiska angelägenheterna, eftersom ju dels den på kunglig befallning valde Prorektor fyllde min plats i detta fall och dels min nya kallelse till Kgl. Maj:ts hov ingalunda tillät mig att sköta mitt förra värv. Nu alltså, då jag ser mig stadfäst i min nya befattning genom Kgl. Maj:ts nådiga ynnest, avsäger jag mig icke blott all handläggning av akademiens förvaltning utan också titeln av akademiens Rector. Jag återlämnar och återställer till akademien här inför eder och i eder åsyn tecknen på min akademiska värdighet vilka jag hittills behållit. Och jag beder Gud, att han måtte låta dem brukas till sin ära och till sitt och kyrkans bästa.

För övrigt är det nu icke tillständigt, att jag själv noggrant redogör för huru jag levat och vad jag uträttat under

hela den tid jag varit professor vid vår akademi; detta kan icke heller vara obekant för någon som varit med mig samtidigt. Dock vill jag i korthet anförä följande. Under de tre år jag innehade professuren i matematik genomgick jag årligen aritmetiken, geometrien och de närliggande vetenskaperna och övade mina lärjungar och åhörare så flitigt jag kunde däruti. Under samma tid framställde jag i fem offentliga disputationer den intressanta läran om luftföreteelserna och disputerade likaledes fyra gånger om själen. Efter min återkomst från en ny resa till Tyskland innehade jag första året med den akademiska senatens bifall och gillande professuren i hebreiska och meddelade under denna tid ett sammandrag av den hebreiska grammatiken, varjämte jag såsom exercitier förklarade från grammatisk och teologisk synpunkt märkligare ur de fem Moseböckerna utvalda språk. Därefter, då äntligen en teologisk professur blev ledig, blev jag professor i teologi och genomgick nära nog alla *loci theologici*. Under tiden höll jag också årligen åtskilliga disputationer angående sådana ämnen, som jag ansåg det mest angeläget för den studerande ungdomen att lära känna. Sådan är, i korthet sagdt, min vetenskapliga verksamhet. Om däruti något av mig gjorts rätt och till ungdomens uppbyggelse, tillskriver jag det Gud allena; om något gjorts annorledes, lär det böra tillräknas min egen oförmåga och den mänskliga svagheten. Så mycket vågar jag med godt samvete försäkra, att jag alltid eftersträvat sådant, som jag efter mitt omdöme ansåg bidraga till ungdomens rätta och hedersamma undervisning. Alldenstund jag emellertid alltid haft ett sådant sinnelag, att jag öppet försvarat och sökt bevisa, vad jag ansett vara sant och rätt, och likaså ogillat och efter min förmåga hindrat, vad jag ansett vara orätt och skadligt, men aldrig kunnat spela rollen av en smickrare eller parasit, har jag alltid haft några till veder-sakare och fiender. Detta dock så, att jag alltid kommit bäst överens och levat i den förtroligaste vänskap med dem, som följde rättfärdighetens väg. Därför, då jag icke kunde blunda eller tige beträffande sådant, som jag insåg vara förenadt med fördärv för vår kyrka, fick jag utstå ganska många fientligheter och strider. I dessa har dock den allgode och allsmäk-

tige Guden alltid underligen skyddat och bevarat mig, så att de icke någonsin hava varit mig till skada, utan vad många trodde skola lända mig till fördärv, det har alltid varit mig till största fördel och nytta. — Men nog härom.

För att nu äntligen komma till mitt ämne, upprepar jag vad jag sade i början, att vi uppenbarligen hotas av farliga tider och att vi icke länge skola njuta av den gyllene frid och trygghet, som vi nu äga och njuta. Ty bland oss torde snart uppstå män, som genom falsk lärdom och fördärvliga lärosatser skola sträva att förleda och på olika sätt förvilla i första rummet vår akademiska ungdom och genom denna hela kyrkan i vårt fädernesland. Då jag förespår detta, gör jag visserligen icke anspråk på någon profetisk ande och vill icke skryta med några nya uppenbarelser, ej heller förutsäga något på grund av stjärnornas aspekt och ställningar till varandra. Men på grund av andra osvikliga bevis framställer jag ett antagande, som är sannolikt, ja nära nog visst. Vad som först och främst gör mig förvissad härom, är vår Herres och Frälsares ord Luk. 18, 8: *När människones son kommer, måtte han skall finna tro på jorden?* Och då nu dagen för hans ankomst stundar, är det nödvändigt, att dessa hans ord först gå i uppfyllelse. Vidare anför jag, vad han förutsäger hos Matteus (18, 7): *förargelser måste komma*. Dessa ord äro ingalunda så att förstå, att en eller två gånger eller på ett eller ett par ställen förargelser skola komma, och att vi för övrigt kunna vara trygga. Kristi maning är fastmer denna: över allt, varest mitt ord bliver predikadt och förkunnadt och människorna börjat omfatta det och inrätta sitt leverne efter dess föreskrift, där skall Satan icke vila, utan han skall genast uppväcka dels falska lärare och falska profeter dels också skändliga och brottsliga människor; de förra skola genom falska läror, de senare genom skamligt och vanryktadt leverne bliva många till förargelse och skola förleda och egga dem till att avfalla. Enär alltså den barmhärtige och gode Guden förbarmat sig över oss och upptändt sitt evangelii ljus och låtit det länge i nåd stråla hos oss, är det fullt visst, att satan icke skall lämna någonting oförsökt för att åter utsläcka det och rycka det bort ifrån oss. Och

detta så mycket mer, som han väl *vet, att han icke lång tid haver*, såsom Johannes säger (Upp. b. 12, 12). Vi se också själva och märka, att intet folk har beständigt behållit och att blott få kunnat en längre tid behålla Guds ord rent och oförfalskad, och vi hava icke skäl att i detta avseende hysa någon särskild förhoppning angående oss själva, enär vi icke visa större nit och större omsorg än andra folk i att skydda och kämpa för den rena läran. Huru har det icke gått flera av våra grannar, som för icke länge sedan voro i samma lyckliga läge, som vi ännu äro! De hava antingen återfallit till de papistiska villfarelserna eller ömkligen blivit förledda att omfatta de kalvinistiska, som ingalunda äro bättre. Ty på samma sätt som för folkens orättfärdighets skull herraväldet övergår från ett folk till ett annat (Jesu Syr. 10, 8, 2 Thess. 2) och likasom har sina bestämda perioder, så flyttar också Guds ord från ett land till ett annat för dess innebyggares överträdelsers skull. Vi pläga visserligen berömma oss och likasom trösta oss själva med förutsägelsen i Sacharjas profetia (6. 8), att *Herrens ande skall vila i nordlanden*. Men tyvärr skicka vi oss icke så, att denna förutsägelse kan gå i fullbordan hos oss, och i Norden finnas ju också andra riken, i vilka den kan uppfyllas, om den avlägsnas från oss.

Ett annat skäl för min åsikt hämtar jag av aposteln's ord (2 Tim. 4, 3, 4): *Den tid skall komma, då de icke kunna lida den hälsosamma läran utan skola efter sina egna lustar samla sig hopar av lärare, eftersom dem kliar i öronen. Och de skola vända sina öron från sanningen och vända sig till fabler*. Den tiden har länge sedan kommit men tyvärr icke ännu gått förbi. Se vi icke, att, där Guds ord rätt länge rent och oförfalskad förkunnats, där uppstår hos människorna en leda vid det gamla, så att de löpa hit och dit för att i stället få höra något nytt. Vi behöva icke gå långt bort för att finna exempel därpå. Här, här hos oss, utanför vår egen dörr se vi det dagligen. Om någon rättsinnad och uppriktig akademisk lärare, som ingalunda kan misstänkas för irrlärighet i religionen, sammankallar sina lärjungar och försöker att undervisa dem, hålla disputationer och anställa andra övningar med dem, får han knappt två eller

tre, som besvära sig med att komma till honom, och han nödgas uppgiva sin plan. Om däremot någon kommer flygande hit från jesuiterna eller kalvinisterna, samlas de unga utan någon uppfordran hopvis kring honom. Folk som aldrig förr tänkt på att skicka hit sina söner till att undervisas i ädla vetenskaper, anse nu tiden vara inne att icke försumma ett tillfälle att låta dem inhämta storartade och nyttiga kunskaper. Ja, det är icke långt ifrån att de skicka till jesuiter och kalvinister för att från dem få handledare för sina söner. Och huru många finnas väl, som icke, när de draga till främmande länder för sina studiers skull, se med förakt ned på de lutherska akademierna och tro sig allenast hos kättare av det ena eller andra slaget kunna få höra något gagneligt? Så hava nu deras gamla religion och dess lärare råkat i förakt hos dem; ty människans natur är ju lysten efter nyheter, allt nytt är den kärt och det gamla vanliga har intet värde. Och vad kan man sluta härav, om icke att Gud skall giva dem, vad deras hjärtan åstunda? Ty, såsom Paulus säger (2 Tess. 2, 11, 12): *De hava icke älskat sanningen, och han skall skicka dem kraftig villfarelse, så att de tro lögnen*.

Ett tredje skäl är för mig vår stora bekymmerslöshet: alla leva så, som om hos oss allt vore i säkerhet och bragt på det torra. Till läroämbetet såväl i skolorna som i kyrkan lämnas icke blott tillträde åt obildade och okunniga män, till och med ibland åt ärelösa lymlar, utan därtill antagas även sådana, som komma från jesuiternas och kalvinisternas skolor, utan att av dem fördras någon examen, något prov eller någon förbindelse angående religionen. De som borde hålla noga reda på detta, tåga och sova på båda öronen, och det är icke svårt att gissa sig till, vad man av dessa kan vänta. Om åter någon gör erinringar om detta eller till och med försöker att sätta sig däremot, blir han överhopad med idel förtal och falska anklagelser. Än kallas han klandersjuk och trätlysten, än en uppåtsträvande lycksökare; än säges han uppträda i följd av ungdomligt överdåd och utan att rätt förstå saken; en annan gång blandar han sig i andras angelägenheter, som icke angå honom; än felar han mot kärleken till nästan, än låter han sig leda av enskildt

hat och vrede, och alltid förhållas det honom att han fikar efter en tjänsteställning som en annan nu har. Sålunda icke blott underlåter man att vidtaga åtgärder mot de nämnda missförhållandena utan man lägger också hinder i vägen för en var, som vill uppträda mot dessa, och denne får således att bekämpa fiender från två håll. Man låter sig nämligen numera ledas av den sortens försiktighet, som bjuder att icke kungöra ett hotande ondt, förrän det uppenbarligen åstadkommit skada, och att icke ropa ut, att ulven är här, så länge han döljer sig och lurar i buskarna: när han börjat öppet anfalla och riva fåren, först då är det lämpligt att söka skrämman bort honom! Men »allt för sent förstå trojanerna sin fara»: jag skulle tro, att det är bättre att inse olyckan, innan den kommit, än efteråt, då den redan skett. Om det däremot vore rätt att förfara så, som nu är vanligt, vartill behövde vi då någon bevakning, vad skulle det då tjäna till att hava herdar och väktare? När fienden är inom stadsmuren och ulven i fårahuset, då är det lätt för en var att se dem, men det är icke så lätt att motstå eller kunna undfly dem. Därför är det herdars och väktares skyldighet att iakttaga faran före alla andra och skyndsamt kungöra den. Göra de annorlunda, så äro de icke goda herdar och väktare utan böra rätteligen anses för legohjon och förrädare, och de kunna då icke avvända faran utan blott en liten tid undvika och fördröja den.

Slutligen vill jag säga, att denna vår stora otacksamhet såväl mot den uppenbarade sanningen själv som mot dess trogna tjänare och förkunnare icke kan undgå att uppkalla Guds straff och upptända hans vrede emot oss, därför att vi icke nog erkänna denna Guds frälsande och ovärderliga välgärning och icke omfatta och älska den med större nit. När förr i tiden lögner och fabler förkunnades oss från predikstolarna, när munkarnas drömmar och fanatikens vanvett bjöd ut i stället för den rena sanningen, då tävlade vi att skänka penningar, åkrar, gods och vad helst vi ägde för att uppehålla denna falska och okristliga religion. Nu däremot, sedan våra ögon blivit öppnade och evangeliets ljus skiner över oss, indraga och sköyla de allra flesta allt detta med samma iver som de förut visade i

att skänka bort det, och vad som icke under någon skenfager förövandning kan fränhändas oss, det lämnas visserligen kvar men belastadt med så många utlagor, avgifter och skattebördor, att man knappast kan veta, om det icke hade varit bättre, att allt tagits tillbaka, än att en del fått behållas i förening med så stora svårigheter och så tunga bördor. Därför hava ordets tjänare, professorer och lärare, som borde förkunna en renare lära och lämna den i arv åt framtiden, att kämpa mot en sådan fattigdom och brist, att de nödgas helt och hållet ägna sig åt strävan att vinna sitt dagliga bröd, men icke åt att fullgöra sina lärareplikter. Och med fattigdom och förtryck följa sidvördnad och förakt. Vad kan väl denna dag nämnas med större förakt, särdeles av de ogudaktiga, än en ordets tjänare: de veta icke, huru de nog skola förvrida sitt tal för att benämna honom; prästerna och deras predikningar taga de till ämne för begabberi och dunt prat, allting hos dem göra de till föremål för kritik och klander. Vad skall väl följa härav annat än själva det barbari och det mörker, som förut så ivrigt gynnades och älskades? Över ett liknande förvändt nit hos judarna klagat Gud hos Jesaia (kap. 29), Jeremia (kap. 2), Osea (kap. 7), nämligen att de voro mycket nitiska i Baals dyrkan men kallsinniga för att dyrka honom, den sanne Guden. Därför hotar han ock, att blindhet skall komma över dem och fattigdom på Herrans ord och hunger därefter (Amos 8. 11). Och detsamma skall hända oss, eftersom vårt liv och våra seder likna deras.

Ett noggrant betraktande av vår tids förhållanden giver oss ännu flera bevis för det ovan sagda. Men det må vara nog att hava vidrört de ovanstående. Ty det är dock icke av så stor vikt att på förhand känna en fara som att kunna avvända eller undgå den. Jag vill därför övergå till den andra delen av min framställning, nämligen huru vi med Guds hjälp skola kunna undvika och hindra dessa olyckor.

I första rummet anser jag, att en uppriktig bekännelse av vår egen ovärdighet är här för av nöden: att vi nämligen uppriktigt vidgå, att vi varit alldeles ovärdiga och icke genom några egna goda gärningar gjort oss förtjänta av att Gud hos

oss upptändt evangelii klara ljus och så länge omhuldat och bevarat det. Fastmer är detta helt och hållet ett verk av hans nåd och barmhärtighet, och honom allena måste både verkets början och dess framgång tillskrivas. Här kan nämligen på oss tillämpas den förmaning, som Moses gav Israels folk i öknen (5 Mos. 9, 4, 5), när han förde det in i Kanaans land: *»Säg icke i ditt hjärta: »för min rättfärdighets skull har Herren fört mig härin, att jag skall besitta detta land!» Ty för sin egen ogudaktighets skull är det som folken i detta land gå under. Icke för din rättfärdighets och ditt hjärtas fromhets skull skall du komma in i detta land och besitta det, utan för dessa folkens ogudaktighets skull skall Herren din Gud driva dem undan för dig och för att hålla sitt ord, som han svurit dina fäder».* Till oss, säger jag, riktas likaledes denna förmaning, nämligen att vi icke må tänka, att det goda vi fått tillfallit oss för vår rättfärdighets och fromhets skull: för andra folks synder har Gud undandragit dem sitt ord och meddelat det åt oss, som ingalunda äro bättre än de, på det att vi skola bära frukt åt honom. Gud själv tillkännagiver 3 Mos. 16 kap. och flerstädes, att en sådan bekännelse täckes honom.

Den uppriktiga bekännelsen bör efterföljas av en ödmjuk och innerlig bön, att Gud, som är all godhets och barmhärtighets källa, icke må för vår ovärdighets skull fräntaga oss det goda han givit utan av sin blotta nåd och godhet behålla och bevara oss i den uppenbarade sanningen ända till sin ankomst på den yttersta dagen, allenast emedan han själv är god och unnar oss allt godt, emedan han förut givit oss så mycket godt, emedan detta skall lända honom till pris och ära samt emedan det lider mot aftonen och den yttersta dagen, dagen för alltings återställelse. Låtom oss därför bedja och säga:

Aftonen nalkas ren, o Herre, dröj hos de dina!

Giv, att sanningens ljus icke må slockna hos oss!

Att Gud skall höra sådan flitig och andäktig bön, därom kunna vi på grund av hans löften vara fullt förvissade.

Jag har sagt, att min tro på annalkande olyckor grundas på vår otacksamhet och ligkiltighet. Vi böra därför först och främst lägga oss vinn om att dessa våra fel undanrödjas och

avlägsnas ifrån oss. Ty om orsakerna undanrödjas, kunna vi hoppas att så sker även med deras följder.

Alltså böra vi, som hava att för andra förkunna den från himmelen uppenbarade läran, vinmlägga oss om henne med större iver och flit, med mera brinnande nit försvara henne och kämpa för dess utbredning. Ty så skall den allgode och allsmåktige Guden föranledas till att i nåd låta oss längre behålla den. De åter, som böra höra och lära av oss såväl i kyrkan som i skolorna, må med större iver ansluta sig till sina lärare, omfatta dem med varmare kärlek, giva dem större hedersbevisningar och slutligen undsätta och hjälpa dem med större gåvor och understöd, så att lärarna icke må genom visad otacksamhet förtrottas ej heller sakna nödiga medel för sitt uppehälle och sina studier och i följd härav bliva efterlätna i att meddela och utsä de himmelska sanningarna.

Likasom vi dagligen tacka Gud och med allt skäl böra tacka honom för hans timliga välgärningar, som dock äro av långt mindre värde, såsom för kroppens hälsa, för god och ymnig ärsväxt, för kläder och föda, för tjänlig väderlek och dylikt, så vore det sannerligen tillbörligt, om åtminstone en gång om året högtidlig tacksägelse och pris och lovsång ägnades Gud för det han uppenbarat för oss sin härliga himmelska lära. Över intet förtörnas Gud så mycket som över otacksamhet (Osea kap. 2 och 13).

Även vår sorglöshet böra vi lägga bort och skaka av oss vår sömnaktighet, och vi må icke tro, att allt är så tryggt och säkert, att ingen fara finnes nu mera; tvärtom må vi frukta för att ännu ligger en skorpion dold under varje sten. Först och främst böra vi icke utan åtskillnad giva tillträde till läroämbetet vare sig i kyrkor eller skolor åt dem, vilka de än må vara, som antingen icke hava nog kunskap om vår kyrkas lära eller icke öppet bekänna och gilla den. Dessa böra av oss betraktas såsom fiender, och allra först böra vi frukta för faror från dem. Ty så fort de fått antingen några ledare eller några följesmän i sina villfarelser, skola de sammangadda sig och göra ett med sanningens fiender. Härpå möta oss exempel över allt. Icke heller böra sådana få tillträde till läroämbetet eller tålas

däri, som genom ett skamligt och ärelöst leverne göra vår lära illa beryktad såväl hos främmande folk som hos våra egna landsmän. Ty varhelst en lära börjar bliva förhatlig för något betydligare antal människor, där sker strax en övergång till en annan lära. Och vidare, om några ovärdiga fått tillträde och upptagits hos främmande, böra vi icke idka någon förtro- lighet eller hava någon umgängelse med dessa lärare, på det att de icke under skydd av vår vänskap må hava lätt att sprida sitt gift. Härom erinrar oss den helige Johannes, då han säger i sitt andra brev (v. 10, 11): *Om någon kommer till eder och icke medför denna vår lära, så undfån honom icke i edert hus och hälsen honom icke välkommen, ty den som välkomnar honom tager del i hans onda gärningar.*

De åter, som förvalta läroämbetet, böra vinnlägga sig om att såväl genom träget arbete i sitt anförtrödda värv som genom ett rent och oförvitligt leverne söka vinna sina åhörare hjärtan och fästa dem vid sig, så att en falsk profet, som söker innästäla sig, genast vid första ryktet därom mötes av hat och skymford värre än en hund. De skola ernå detta genom att troget undervisa sina åhörare, så att de bliva vissa i grunderna för den sanna läran, och vidare genom att i sin umgängelse hålla sig alldeles fria från de fel, som oftast anmärkas och klandras hos andra, nämligen stolthet och högfärd, yppighet och överflöd, girighet och vinningslystnad — dessa fel som allra snarast väcka hos menigheten förbittring mot den gudomliga lärans förkunnare; ty huru skulle man väl hos dessa kunna tåla de fel, som de så skarpt klandra och beivra hos andra? Med ett ord, om lärarna icke i sitt eget leverne tillämpa vad de lära, riva de ned med ena handen, vad de bygga upp med den andra, och råka hos sina åhörare i det yttersta förakt.

Slutligen vill jag hos alla såsom en räddande och obetving- lig sköld anbefalla den endräkt, varigenom den ene sluter sig fast intill den andre och icke genom några medel låter sig från honom borttryckas. Ty *vart och ett rike, som söndrar sig mot sig självt, varder förödt* (Matt. 12, 25). Denna endräkt kan uppnås för det första därigenom, att den ene icke åstundar att härska över den andre eller gör intrång i hans ämbete. Ty

om detta sker, måste därav uppstå förargelser och ovänskap, tråtor och tvister. Därför förmanar aposteln Petrus, upplyst av vishetens ande, församlingsföreståndarna (1 Petr. 5, 2, 3) att *vårda Herrens hjord icke såsom herrar över församlingen utan såsom föredömen för hjorden*, och Kristus själv säger: *Den bland eder, som vill vara störst, han vare såsom den minste och allas tjänare!* Ty de insågo, att av denna härsklystnad endast split och oenighet skulle uppkomma. Därav härröra också de många striderna mellan biskopen i Rom och de andra biskoparna, sär- skildt biskopen i Konstantinopel, angående primatet inom kyrkan — strider, som varit till stor förargelse inom kyrkan och nära nog medfört hennes fördärv.

Endräkten uppehålls för det andra därigenom, att ingen önskar, vill och befordrar något, som orätt är. Ty om en eller flera taga sig för något sådant, så måste man uppträda emot dem, ogilla och hindra deras strävanden, och detta enligt befall- ning av Gud själv, som i 2 Mos. 23, 2 strängeligen bjuder: *du skall icke följa hopen efter till att göra det onda och icke, mäng- den till behag, vittna så, att du avviker från det rätt är.* I sådant fall måste endräktens band nödvändigt brytas, ty det är då bättre att utstå ovänskap än att med vett och vilja sam- tycka till det som är orättfärdigt. Om sålunda någon manligen ställer sig emot sanningens fiender antingen genom att slå till- baka de uppenbara fienderna eller genom att tvinga dem, som gömma sig, att deltaga i striden eller genom att vidtaga någon annan åtgärd till Guds och kyrkans bästa, så böra de andra ingalunda svika honom av fruktan för farligheter eller hindra honom på grund av avund och hat eller genom falska anklagel- ser och fiendskap, utan de må hellre uppmuntra honom och giva honom hjälp i råd och dåd. Då skall endräkten bröder emellan behållas, kyrkans sak skall hava framgång och tillväxt och ett starkt värn skall vara ställdt mot kyrkans fiender.

Dock, det torde måhända icke vara så svårt att förstå och inse detta: mycket svårare och mödofullare är det att fullfölja det i verksam handling. Därför böra vi i allting ivrigt och ofta påkalla Guds hjälp, att han i allt vårt verk må giva oss de bästa och säkraste råd och förlåna oss styrka och iver att

med kraft och frimodighet verkställa, vad han själv ingiver oss såsom rätt och välbetänkt. Och han skall, om han innerligt åkallas, icke låta sin hjälp fattas, utan *Herren skall vara när dem som åkalla honom, alla som i sanning åkalla honom* (Ps. 145, 18).

Detta är vad jag haft att säga angående mitt föresatta ämne. Och såsom jag i början bad eder, så beder jag eder nu flitligen, att I var och en med välvilja upptagen det.

Det återstår mig nu endast att säga farväl till eder alla, till detta lärosäte och till min lärarebefattning. Därvid tackar jag först och främst av hela min själ den allgode och allsmäktige Guden, min skapare och återlösare: Honom vare pris för allt! Först därför, att han under hela den tid jag levat vid denna skola dels såsom lärjunge och åhörare dels såsom lärare och undervisare genom sin Heliga ande mildeligen ledt mig så, att jag såväl i filosofien som i kyrkoläran alltid hållit mig till sanningen, meddelat den åt andra och ståndaktigt försvarat den. Sedan därför, att han genom sina heliga änglars vård och beskärm så nådeligen skyddat mig mot djävulens och onda människors ofta ställda försåt, att de icke någonsin kunnat göra mig skada. Slutligen därför, att han städse förlänat mig kroppens hälsa, kläder och föda och annan livets nödtorft, så att jag icke genom brist därpå någonsin blivit hindrad från att fullgöra min tjänst och fullfölja mina studier. Och för dessa hans omätliga och sant faderliga välgärningar, med vilka han i allo riktat och bekrönt mig utan min förtjänst, giver och helgar jag mig helt och hållet åt honom, och jag vill, så länge anden lever i mina lemmar, prisa honom med böner och lovsånger.

Därefter ägnar jag oförgänglig tacksägelse åt den högborne och högtberömda fursten, högtsalig i åminnelse, herr Karl den nionde, för kort tid sedan Sveriges, Götes och Vendes konung, och åt hans ärekrönte och vidtberömda son, herr Gustav Adolf, vår nuvarande höge konung, mina allernådigaste herrar, därför att de under denna för visso svåra och farliga tid, under vilken krig och örlig spridt sin brand över allt, så att nära nog alla vårt fäderneslands tillgångar härigenom tagits i anspråk, ändock icke blott försett mig och mina ämbetsbröder och

hela denna akademi med nödigt underhåll utan också alltid försvarat oss emot vrånga människors övervåld genom att bevilja oss tillbörliga privilegier och friheter. Och jag beder innerligen, att Gud för denna deras majestäters stora nåd måtte låta den förre av dem evigt leva hos sig med välsignadt minne, och den senare att efter en lycklig och fridsam regering på jorden njuta en liknande lön i himmelen! Amen.

2 Kor. 13, 11: *För övrigt, mina bröder, fröjden eder, fullkomnens, förmanen eder inbördes, varen ens till sinnes, varen fridsamme, och kärlekens och fridens Gud skall vara med eder. Amen.*

Innehåll:

	Sid.
Tal om vetenskapers nytta	5
Tal i Wittenberg om logiken.....	35
Tal om den påvliga trälldomen och om den undransvärda befrielsen därur	47
Tal om det hebreiska språkets värde	67
Tal om lärares och lärjungars plikter.....	87
Tal om orsaken till krig, oenighet och olyckor	107
Tal vid avskedet från universitetet	133

römd. Ty i Aten funnos alla tiders mest berömda filosofer och talare: Anaxagoras, Sokrates, Platon, Aristoteles, Demosthenes, Aischines med flera, till vilkas hart när gudomliga tal ej blott Aten utan nästan hela det övriga Grekland plägade med vördnad lyssna.

Slutligen började romarna, som av grekerna alltid kallats barbarer, småningom fatta smak för lärda studier samt odla sin själ genom kunskap i olika ämnen och sitt språk genom väl-talighetens övning. På grund härav höjde sig staden Rom nästan till himlen och överträffade i makt och härlighet alla andra städer. Rom ägde nämligen de utmärktaste män, skolade genom allt slags undervisning och lärdom: Ennius, Lucretius, Plantus, Terentius, Cicero, Quintilianus, Vergilius, Ovidius och otaliga andra. Och staden hade ej blott filosofer och talare utan även fältherrar, som högt värderade vetenskapliga studier.

När Pompejus den store i österlandet vunnit en härlig seger, åhörde han på Rhodos alla där befintliga lärare i de vittra konsterna och begåvade dem med rikliga skänker.

Vad kejsarna Theodosius och Honorius uträttat för vetenskapens idkare, finna vi av civilrätten, där det heter: »Språklärare, talare och lärare i filosofi må enligt vår vilja och befallning utom övriga privilegier och förmåner åtnjuta även följande företrädesrättigheter, nämligen att ej besväras genom municipalrådssammankomster, att vara befriade från alla offentliga befattningar och åligganden, att ej i sina hus, var de än äro belägna, behöva härbärgera soldater eller domare; och dessa förmåner skola oförminskade tillkomma även deras barn och hustrur.»

Slutligen övergingo dessa studier från romarna till det närbelägna Gallien, till Spanien, Polen, Tyskland och angränsande folk. Vad de där uträttat, vilka framsteg de gjort, hur många utövare de haft, det varken vilja eller kunna vi uppräknas.

Huru rika frukter allt detta bär, och huru stora de fördelar äro som dessa studier föra med sig, skall nu visas klart som dagen. Lyssnen blott fortfarande uppmärksam!

Vi hörde, att människorna i begynnelsen, före skrivkonstens uppfinning irrade omkring i skogarna liksom vilddjur och icke

mycket skilde sig från dessa, men att de sedermera började bygga städer, stifta lagar och med stor skicklighet åstadkomma allt vad ovan blivit anförut. Härav framgår, att vi hava skrivkonsten att tacka för att vi äro människor och skilja oss från djuren.

Cicero har lika sant som vackert sagt, att tänkandet och språket äro de band, som hålla det mänskliga samhället samman, och att människan endast härigenom skiljer sig från djuren. Ty om vi betrakta hela människosläktet, finna vi oss härstamma från allas gemensamma moder, jorden! Angående vår fortplantning finna vi, att vi födas på samma sätt som djuren; angående vårt slut, att detta är detsamma för människor som för djur. Vi äro alla liksom djuren danade av stoft och skola liksom dessa varda åter till stoft.

Om vi taga i betraktande sinnen, se vi oss överträffade »av vildsvinet i hörsel, av spindeln i känsel, av gamen i lukt-förmåga, av lodjuret i synkraft och av apan med hänsyn till smaken». I fråga om livslängd överträffas vi »niofalt av den sladdrande kråkan, som återigen lever endast en fjärdedel så länge som hjorten». Om man sålunda får tro Vergilius, är vårt liv helt kort i jämförelse med vissa djurs.

Så snart djuren blivit födda, utveckla de omedelbart sin naturs förmågheter. Betrakta den lilla ormen, vilken, samma dag den kommit till, ringlar sig och väser! Andungarna kunna simma, bina surra och flyga, getingarna bruka sin gadd och utföra allt vad naturen ämnat dem till, så snart de skåda dagens ljus. Endast vi föra ingenting med oss med undantag av en människoliknande skapnad, ja, vi få icke ens vara ensamma om denna; ty apan liknar till skepnaden mycket nära en människa.

Men i sanning, ju färre det mänskliga släktets företräden framför övriga liknande varelser äro, desto större finna vi dessa företräden vara.

Främst förnuftet (mens), som är en lössliten del och en avglans av den gudomliga naturen. »Ty vad annat vill du säga att själen är, än Gud som gästar i den mänskliga kroppen? Det är otvivelaktigt, att Gud bor i våra bröst.» Varför också

B. RUD. HALL

KÄLLOR TILL UPPFOSTRANS HISTORIA

I. *Tiden före Rousseau.* Andra bearbetade uppl. Kr. 3: 90.

II. *Den moderna tiden* (f.o.m. Rousseau). Andra bearbetade uppl.
Kr. 6: 25.

PEDAGOGIKENS HISTORIA

Till den svenska lärarebildningens tjänst framställd.
Andra omarb. och utvidgade uppl. Häft. kr. 4: 40; inb. 5: —.

FOLKUNDERVISNINGENS HISTORIA

För småskoleseminarierna avfattad.
Häft. kr. 1: 70; inb. 2: 10.

HUR SKALL JAG UPPFOSTRA MINA BARN?

Sanningsord ur skönlitteraturen och pedagogikens mästerverk.
Kr. 2: 25.

VALDA AKTSTYCKEN TILL SVENSKA
UNDERVISNINGSVÄSENDETS HISTORIA

Häft. kr. 3: 75; inb. 4: 50.

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

PRIS 3 KRONOR.